

PÁPAI KOLLÉGIUMI LAPOK

A PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADEMIA DIÁKÚJSÁGA

FŐSZERKESZTŐ: Sárközi Gergely Antal, PRTA
Szerkesztőség elérhetősége: pklujtag@gmail.com

TÁRSSZERKESZTŐ: Dörömbözi Alex, PRTA
A lapot érintő minden közlemény hozzájuk küldendő.

VII. ÉVFOLYAM 5-8. SZÁM. 2022. MÁJUS-AUGUSZTUS

A PÁRTFOGÓ

Írta: Szakál Zoltán

Lekció: János 14,12-27.

Textus: János 14,25-27. „Elmondom ezeket nektek, amíg veletek vagyok. A Pártfogó pedig, a Szentlélek, akit az én nevemben küld az Atya, ő megtanít majd titeket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit én mondtam nektek. Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek, de nem úgy adom nektek, ahogyan a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, ne is csüggedjen!”

Keresztyén Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Jézus tanítványaihoz hasonlóan sok nehézséget éltünk meg mi is az elmúlt időszakban. Vannak akiket az otthon és a munkahely összemosódása próbált meg, vannak akiket az iskola és az otthon, vagy az otthoni iskola viselt meg jobban, és talán mindenkit általában a covid miatti bezártság, elzártság tépázott meg. Sok minden felértékelődött bennünk és sok mindent tanultunk.

Hasonló helyzetben voltak a tanítványok is. Jézus halálával nemcsak egy szeretett mestert veszítettek el, hanem a szabadságuk, a szebb jövőjük és általában az istenhit reménységeit.

Félelemmel telve húzódnak el a világtól, a nyilvánosságtól, nehogy nekik is hasonló szörnyűséget kelljen megélni, mint ami a Mesterrel történt.

Igen, ők is kaptak sok biztató ígéretet Jézustól, ahogyan mi is sokszor hallhattuk már, hogy „ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben és higgyetek énbenem” (Jn 14,1), de mégis féltek, aggódtak. Mint, ahogy mi is féltünk és aggódtunk, hogy mi lesz, hogyan tovább?!

Csak hogy Jézus nem a pusztulásba ment, hanem, hogy helyet készítsen, hogy utat készítsen, mert Ő lett az út, az igazság és az élet.

Mindez az emberi szemek előtt rejtve zajlott, a tanítványok nem láthatták, hogy Jézus hogyan száll alá és hogyan győzi le a halált, hogyan támad fel.

Jézus mai tanítványai előtt sem látványosan zajlanak, nem szemmel érzékelhető módon történik Isten és a gonosz harca, de attól még létező dolgokról beszélünk, mely életünket meghatározza. Mint ahogy a vírusokat sem látjuk, de sajnos léteznek, és nem láthatjuk a levegőben, az éterben áramló jeleket, de azt nagyon is érzékeljük, ha megszakad a rádió, a TV adás, a telefon, az internet vonal.

Mindig nehezebb elfogadni olyan dolgokat, amiket nem látunk, de itt van a hit fontossága, mely mintegy adóvevő készülék a láthatatlan isteni dolgokat érzékelhetővé alakítja.

Mindez nagyon nehéz: főként egy félelmekkel, aggodalmakkal terhelt válságos időszakban; de mégis ilyen időszakokban van a legnagyobb szerepe, hogy képben legyünk, hogy felismerjük, mi történik körülöttünk, hogy mit lehet, mit kell és mit nem szabad tennünk.

A következők éppen velem estek meg, de ebből az Isten kegyelme és Lelkének vezetése a fontos, hiszen sokunk bizonyágtétele lehetne:

E hónap elején elveszítettem édesapámat, egy reggel összeesett és meghalt. A covid miatt a temetés, a gyász folyamata is sokkal nehezebb, de nekünk már Erdélybe hazajutni is csak Isten megsegítő kegyelme által vált lehetségessé (oltás, teszt, 72 óra stb.). Családjaink nélkül ugyan, de legalább testvérekként ott lehettünk édesanyánk mellett, mély megrendüléssel és nagy fájdalommal. A részvétkívánás alkalmával, bármennyire is vágytuk rokonaik, barátaink ölelését, nem lehetett több a távoli gesztusoknál.

Az igehirdető szavaiban viszont Isten egészen közel hajolt hozzánk és éreztük bátorító, vigasztaló jelenlétét, amikor sajgó lelkünket megsimogatta. Megerősített, és el tudtuk hordozni a megpróbáltatást.

Alig száradtak fel a könnyeink, amikor 950 km-es távolságból újabb fájdalmas hír érkezett, Cseperke kislányom egy otthoni baleset következtében, agyrázkódás tüneteivel kórházba került. Félelem, aggodalom, sírás megint. Ott is tehetetlenségem közepette, azt tapasztaltam, hogy Isten Lelke átölelt és csöndes, békességgel simította szívem mélyére, hogy *„ne félj én veled vagyok, csak bízz bennem.”*

A félelem, az aggodalom görcsei elengedtek, a közös imádság után, éreztem, hogy Isten tartja kezében az én csöppségemet és ugyan hol és hogyan lehetne annál jobb helyen, annál nagyobb biztonságban, mint Isten karjaiban és hazaérve egészségesen hozhattam haza őket a kórházból.

Ez Isten Szentlelkének munkája, aki vigasztal, aki pártfogol, aki megelevenít.

Ugyan az a Lélek volt jelen és áradt ki a tanítványokra azon az első pünkösdőn is és ugyan az a Lélek volt és lesz a mi nehézségeinkben is, ha kérjük, ha engedjük, hogy pártfogónk, vigasztalónk és megelevenítőnk lehessen, aki be akar tölteni örömteli élettel, szelídséggel, béketűréssel, szeretettel, hogy lehessünk önmegtartóztató, hűséges, türelmes emberek sok szívességgel, jósággal mások iránt, mert ezek a Lélek gyümölcsei.

Ne nyugtalankodjék hát a mi szívünk, ne is csüggedjen, mert a legnagyobb mélységekben tapasztalhatjuk meg a leginkább Isten kegyelmének, szeretetének nagyságát.

Emberileg, ha rossznak is ítélünk dolgokat, azok által mégis vezethet Isten, értékes és életre szóló tapasztalatokkal gazdagodhatunk és gazdagíthatunk másokat is. Ámen.

Az igehirdetés elhangzott a Kerkamentén, 2021. május 23-án.

A Szerző a Kerkamenti Református Társegyházközség lelkipásztora, a PRTA végzett hallgatója.

CSAJÁGI DEZSŐ

1919 – 2022.

Elhunyt Csajági Dezső nagytiszteletű úr, teológiánk legidősebb öregdiákja. Ő még azok közé tartozott, akik – a teológia 1951-es bezáratása előtt – itt kezdték és itt is fejezték be teológiai tanulmányaikat. Olyan neves tanáregyéniségek tanították őt, mint Benedek Sándor, Pongrácz József, Tóth Lajos, Tóth Endre, Török István, illetve Trócsányi Dezső. Lelkipásztorként egy igazán nehéz, ugyanakkor meghatározó korszakban kezdte meg szolgálatát, melyben – minden nehézség ellenére – hűséggel helyt állt hosszú évtizedeken keresztül. 2019 januárjában 100. születésnapján köszöntöttük őt egykori Alma Materében, a Pápai Református Teológiai Akadémia Lovagtermében. A Pápai Kollégiumi Lapok ünnepi lapszámát (2019/1.) az ő

tiszteletére készítettük el: a lapszámban lelkipásztorok, valamint a Pápai Református Kollégium azon tagintézményeinek vezetői köszöntötték őt, amelyekben egykoron tanult. Még abban a félévben életútinterjú készült vele, mely a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek folyóiratában, az Acta Papensiában megjelent. Összegyűjtött igehirdetéseit 2019-ben a Pápai Református Teológiai Akadémia adta ki az „Alma Mater” sorozat első köteteként *„Jó az ÚR! Válogatás Csajági Dezső nyugalmazott református lelkipásztor prédikációiból”*- címmel. Nemrég még születésnapi jókívánságainkat küldtük el neki – akkor még bele sem gondolva, hogy milyen hamar meg kell majd állnunk a ravatalánál.

Csajági Dezső Pápán született 1919. január 17-én. Édesapja Csajági Lajos földműves, édesanyja Gyenese Mária földműves, háztartásbeli volt. Testvérei: Lajos, Károly és Jolán.

Iskoláit Pápán végezte. A református elemi iskolának 1925-1930 között, a Pápai Református Gimnáziumnak 1931-1938 között volt diákja. Ezt követően a Pápai Református Teológiai Akadémia hallgatója lett. Pályaválasztásában Fáber Kovács Gyula későbbi balatonkenesei, valamint rokona, Kovács Sándor pápadereskei lelkipásztor hatása és példaadása segítette. Lelkészképesítő vizsgáit 1942-ben tette le, majd ezt követően segédlelkészként szolgált Székesfehérváron (1942-1943), Alsóörsön (1944), illetve Sáregresen (1945). Segédlelkészsképe idején egy alkalommal Finnországba ment tanulmányútra (1943.03.01. – 1944.06.30.), kétszer volt rendelkezési állományban.

1946. július 1-jétől kezdve egészen 1955 szeptemberének utolsó napjáig Pápán, Győry Elemér dunántúli püspök mellett teljesített szolgálatot püspöki titkárként. Innen gyülekezeti szolgálatba lépett: az inotai gyülekezetnek 1955-1991 között volt lelkipásztora. Nyugdíjba vonulása után (1991. október 1.) még egy ideig helyettes lelkipásztorként szolgált Vilonyán és Királyszentistvánon (1992-1996).

1948-ban vette feleségül Zergi Irént. Házasságukat Isten három gyermekkel áldotta meg: elsőként született Mária, őt követte Júlia, majd Dezső. Felesége a papnék hagyományos szerepe szerint okosan a háttérből támogatva vette ki a részét a gyülekezeti szolgálatokból, s eközben biztosította az otthont, a biztonságot, a szeretetteljes légkört. Csajági Dezső szeretett feleségét 1999-ben veszítette el.

Csajági Dezső aktívan részt vett az egyházi és világi közéletben. Esperes-helyettesként, egyházmegyei jegyzőként, egyházkerületi jegyzőként és tanácsbíráként is szerepet vállalt a közegyházi szolgálatokból. Első irodalmi zsengéje finn tanulmányútja alkalmából született a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain (1942-ben), de megírta az inotai gyülekezet történetét is (1967). Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el: A Dunántúli Református Egyházkerulettől Pro Pannonia Reformatata díjat kapott, de Várpalota is díszpolgárává választotta (2019).

Húgát, Jolán idén veszítette el, mely nagyon megrendítette. Tevékeny földi élete 2022. május 16-án ért véget, mikor a mindenható Isten – akinek szolgálatára esküdött fel – hazahívta őt.

A feltámadás és az örök élet reménységében búcsúztunk tőle május 21-én, szombaton a hajmáskéri temetőben. Hálás szívvel köszönjük meg őt Istennek. Élete, szolgálata példa mindannyiunk számára. „Az igaznak az emlékezete áldott.” (Péld 7,10a)

Sárközi Gergely Antal

* * *

TEOLÓGIÁNK BELSŐ ÉLETÉBŐL

* * *

Ebben a rovatban teológiánk belső életébe engedünk bepillantást. Jelen lapszámunkban gyülekezeti gyakorlatukat töltő hatodéveseink bemutatkozását olvashatjuk, valamint teológiánk új kiadványairól kaphatunk rövid ismertetést, végül egy egykori pápai professzor életútjába nyerhetünk betekintést. (a Szerk.)

HATODÉVESEINK BEMUTATKOZNAK

2. RÉSZ

Győriné Vincze Krisztina

Ebben a tanévben szeptembertől a Külső-Kelenföldi Református Egyházközségben voltam beosztva hatodéves gyakorlatra. A gyülekezet tagjainak száma 220 fő, ebből az istentiszteletet rendszeresen látogatók száma 100-120 fő között mozog. Vegyes képet mutat életkor és élethelyzet tekintetében: kisgyermekes családoktól kezdve, nyugdíjasokig, egyedülállóig, az egyszerű bolti eladótól a köztisztviselőig egészen széles spektrumon mozog a gyülekezet összetétele. Ennek megfelelően a vasárnapi istentiszteleteken túl, színes gyülekezeti programokkal, különböző csoportok szervezésével igyekeznek a lelkészek összetartani a közösséget. Szolgálatom ideje alatt indították be a házicsoport rendszerüket, melyben nagy áldásként éltem meg, hogy átadhattam a saját gyülekezetemben működő csoportvezetési és szervezési tapasztalataimat. Ajándék volt számomra Nagytiszteletű Molnár Sándor mellett a szolgálat, aki mellett nemcsak az igehirdetésre készülés teológiai és misszió megalapozottságáról tanultam, hanem a gyülekezeti tagok pásztorolásának és a gyülekezeti élet szerteágazó szervezési feladatainak koordinálásáról is.

Sokszor éreztem annak a kihívását ebben a tanévben, hogy minden területre – család, tanulás és szolgálat hármában – mindenhová jusson megfelelő idő, figyelem. Sokszor nem a szolgálatok eltervezett ritmusa volt megterhelő, hanem a megnövekedett lelkigondozói beszélgetések száma. A COVID után jött háborús helyzet, az addigra sokszor lelkileg már megerősödött embereknek váratlan „lelki mélységeket” hozott, amiben bizalommal kerestek meg és kértek beszélgetést. Nem mondom, hogy minden helyzetben hatékony segítséget tudtam lenni az érkezőknek, de Isten kegyelméből sokszor megtapasztaltam, hogy „*ahol megnövekedett a bűn, ott még bőségesebben kiáradt a kegyelem*” (Róma 5,20).

A gyülekezet befogadása és szeretete végigkísérte a hatodévémet. Isten előtti hálával zárom le az ottani szolgálatomat.

Kádár Roland

Hatodéves gyakorlati helyemen öt gyülekezetben szolgáltam úgymint: Köveskál, Balatonhenye, Szentantalfa, Monoszló és Mencshely. Lehetőségem nyílt a felügyelő lelkipásztorom gyülekezeteiben is szolgálni, például: Zánkán, Balatonakaliban, Révfülöpön és Badacsonyan. Kihívásokkal teli időszak volt a hatodév az életemben, de összességében a helyemen éreztem magam. Köztudott, hogy nagyon szeretem a Pápai Református Teológiai Akadémiát, nagyon szép éveket tölthettem el falain belül kudarccokkal, sikerekkel, konfliktusokkal, sok tanulással, életre szóló barátságok és testvéri kapcsolatok kialakulásával és ápolásával. Amikor közeledett az idő, hogy ki kell lépnem e falak közül, volt bennem némi félelem és egyfajta gyászfolyamat indult el bennem, de a hatodév végén arra a következtetésre jutottam, hogy mégis felüdülés volt gyülekezeti munkát végezni. Másfajta terhelést jelentett ellátni ezeket a gyülekezeteket, mint Pápán református teológusnak lenni (tanulni, órára járni... stb.). A teológushallgató egy ideális gyülekezetet és környezetet képzel maga elé, amikor a szolgálatról gondolkodik a tanulmányi évek során, én magam is így voltam ezzel. A valóságban azonban szembesülnöm kellett azzal, hogy nincs ideális gyülekezet. Szentantalfán az első istentiszteleti alkalmon két ember vett részt, nehéz volt először ezt megemészteni. Azonban rátámaszkodtam Isten ígéjére és ígéreteire, ez adott erőt ahhoz, hogy Mencshelyen egy embernek is hirdessem Istennek üzenetét. A legnagyobb kihívást ezek a pillanatok jelentették. De hadd ejtsek szót az örömről is: a fent említett Szentantalfán az év végére a gyülekezet száma kettőről tízre növekedett. Igyekeztem a hittanos gyerekek szüleivel kapcsolatot teremteni és a családlátogatások alkalmával megismerni őket. Ennek eredményeképp növekedett a Szentantalfai Református Gyülekezet, amit nem a magam ügyességének könyveltem el, hanem tudatában vagyok, *„hogy Jézus Krisztus a világ kezdetétől annak végéig, az egész emberi nemzetségből, Szentlelke és igéje által az igaz hit egységében, magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, azt oltalmazza és megőrzi...”* (HK 54). Hálás vagyok Istennek azért, hogy ennek a csodálatos szolgálatnak a szolgatársaimmal együtt részese lehettem a hatodéves gyakorlati helyemen és megtapasztalhattam, hogy lehetek eszköz Isten kezében. Ha Isten engedi és éltet, teológiai tanulmányaim befejezése után szeretnék életem végéig megmaradni ebben a csodálatos szolgálatban, ami tapasztalataim szerint nem mindig könnyű, de amelynek elvégzéséhez maga Isten adja meg az erőt és ad közben nagyon sok örömet. Kívánom minden teológushallgatónak, hogy tapasztalja meg a szolgálat örömét.

„Ezek után az Úr szolgálatba állított másokat is, hetvenkét tanítványt, és elküldte őket maga előtt kettesével minden városba és helységbe, ahova menni készült. Így szólt hozzájuk: Az aratnivaló sok, de a munkás kevés, kérjétek tehát az aratás Urát, hogy küldjön munkásokat az aratásába.”
(Lk 10, 1-2.)

Léder Tamás

„Őrhelyemre állok, odaállok a bástyára, figyelek, várva, hogy mit szól hozzám és mit felel panaszomra. Válaszolt is nekem az ÚR, és ezt mondta: Írd le ezt a kijelentést, vésd táblákra, hogy könnyen el lehessen olvasni!” (Habakuk 2,1-2)

A hatodéveimmel kapcsolatban vegyes érzelmek keringtek bennem, mikor megtudtam, hogy az Őrségbe kell mennem. Földrajzilag távolinak tartottam. Ez generálta bennem a távolságtartást. Isten csodásan és nagyon gyorsan működik. Hamar sikerült a gyülekezetet megismernem a családlátogatások segítségével.

A Szecsődi és Hollósi Református Társegyházközség Körmend mellett található, nem messze az osztrák határtól. A gyülekezet jelentős hányada szinte anyanyelvi szinten beszéli a németet is, annak ellenére, hogy nincs vegyes összetételű család a gyülekezetben, sem látókörében. A gyülekezet maga kicsi, de van benne potenciál. A Dunántúli Egyházkerülethez, főleg pedig az Őrséghez mérten, a vasárnapi Istentisztelet látogatottsága 20-30 fő közé szokott esni, ami jónak mondható, de természetesen itt is jelentős missziói munkát kell végezni, hogy azok a személyek, akik területileg a gyülekezetünkhöz tartoznak, meg legyenek szólítva. Körmend közelsége beszippantja a gyülekezeti tagok egy részét, ami ellen azért sem emelek kifogást, mert örülök, ha a látogatják az Istentiszteleteket. A gyülekezeti élet egésze hozzám tartozik, ami heti rendszerességgel megtartott Istentiszteletet jelent, azonban csak egy Istentisztelet van egy vasárnap, mivel a gyülekezet azt a szokást vette fel, hogy nem a lelkész megy a szórványokba, hanem a szórványokból járnak be ugyanarra az Istentiszteletre, ez által is növelve a testvéri közösséget. Vasárnaponként Istentisztelet után a gyülekezet közös kávézáson együtt szokott maradni, ez által is növelve az egységet. Ezen felül heti rendszerességgel tartunk Bibliaórát, házaknál, így a Bibliaóra házhoz megy.

A kirendelt felügyelőlelkészem a maga gyülekezetét viszi és segít nekem abban, hogyan is álljak hozzá a szolgálathoz és az abban zajló folyamatokhoz. Emellett a gyülekezetnek saját kórusa van, amit nekem úgy aposztrofáltak, mint a falu saját kórusát, csak később árulták el, hogy ez valójában a református gyülekezet saját kórusa. Ennek a későbbiek során lesz még jelentősége.

A tanulmányaim végén kissé olyan volt a gyülekezeti élet, mint mikor valaki azt mondja, melyik ujját harapja. Innen veszek el időt, oda nem jut, onnan veszek el időt, ide nem jut. Mivel ez nem egyedi sajátosság, ezért az első, amit meg kellett tanulnom a gyülekezeti életben, az idő beosztásának mikéntje. Igyekszem a lehető legtöbb helyen helytállni, több-kevesebb sikerrel. Így Isten nagyon jól tanítja, hogyan osszam be az időmet. Emellett a kommunikációval kapcsolatban tanít Isten. Mindenkinnek megfelelő információt, jó időben, megfelelően csomagolva kell találni. Ez utóbbi mindennél fontosabb, mert az információ áralmása elengedhetetlen a gyülekezet növekedéséhez, mert Isten is kommunikál folyamatosan felénk. Így a mottóként használt habakuki ige többszörösen is megállja a helyét. Felelt Isten, és testvéri közösséget találtam, válaszolt és azt mondta, hogy véssém kőtáblákra, amit mond. Szeretetközösség és kommunikáció. Elengedhetetlen mindkettő a gyülekezeti életünkben.

A Szerzők VI. évfolyamos hallgatók.

ÚJDONSÁGOK A PRTA JEGYZETTÁRÁBAN

Írta: Horváth Szabina

A Pápai Református Teológiai Akadémia legújabb könyvsorozata az Alma Mater címet viseli. Első kötete 2019-ben került kiadásra, immáron pedig már három megjelent kötetet számlál. A sorozatszerkesztő Dr. Németh Tamás.

Az első kötet Csajági Dezső református lelkipásztor – a pápai teológia egykori hallgatója – 100. születésnapja alkalmából jelent meg, az ő összegyűjtött prédikációból olvashatunk könyvben. Az igehirdetésekből érezhetjük a jó sáfár lelkületét, aki egész életében dolgozik, szolgál a rábízott javakkal, mindenkor az Úr dicsőségét keresve, és aki ebben a szolgálatban, noha átél nehézségeket, megtapasztalja, hogy valóban „Jó az Úr!”. A kötetet Dr. Németh Tamás és Dr. Németh Tamásné Schédl Tímea szerkesztette.

A sorozatban másodikként jelent meg Dr. Németh Tamás *Hiszünk és azért szólunk* című munkája, mely az Apostoli Hitvallás magyarázatát tárja elénk. A könyv sorra veszi a Hitvallás gondolatait, minden fejezetben egyet-egyet kifejtve.

A legújabb, sorban a harmadik kötetet a „Kálvinnal előre” címet viseli, melyet Dr. Szabó Előd szerkesztett. Ez egy tanulmánykötet, mely a Pápai Református Teológiai Akadémia Kálvin Kutatóintézetének jubileumi évkönyve. A Kutatóintézet 2007 óta működik az Akadémia keretein belül, 2009 óta pedig évenként tudományos összejöveteleket is tart, ahol az egyháztörténelem tárgykörében hangzanak el előadások. Ezen kötetben a 2009 és 2019 között megrendezett Kálvin konferenciák előadásaiból készült összeállítást találjuk, tíz előadó tizennyolc tanulmányát olvashatjuk benne.

A Pápai Református Teológiai Akadémia *Acta Theologica Papensia* című sorozata is újabb kötettel bővült. A sorozat 20. kötete Dr. Vladár Gábor professzor – az 1998-ban újraindult Akadémiánk szervező igazgatója, professzora, első dékánja, majd rektora – 70. születésnapja alkalmából készült, a Pápai Református Teológiai Akadémia oktatói és a Kárpát-medence teológusai ezen tanulmánykötettel fejezték ki köszöntésüket. A könyv az *Utaidat, Uram ismertesd meg velem* címet kapta, hiszen lapjairól átsugárzik, hogy a benne szereplő tanulmányok szerzői az Úr útját kereső emberek, a kötetben bibliai felfedezéseiket, kutatásaik eredményeit közlik. A szerkesztést Dr. Jaap Doedens, Hamar Zoltán és Dr. Németh Tamás végezték.

A fent ismertetett könyvek a PRTA Jegyzettárában megvásárolhatók.

A Szerző II. éves hallgató, a PRTA jegyzettárosa.

„Mert ő nem egy volt a többi közül, hanem mindenké- felett való volt”

Dr. Horváth József élete

Írta: Sárközi Gergely Antal

A Dunántúli Református Egyházkerület tanügyének életében voltak olyan tanárok, akik nem csupán egy poszton állták meg helyüket. Ilyen volt Dr. Horváth József bölcsészeti professzor is, aki teológiai tanársága mellett egy ideig az 1894-ben alapított egyházkerületi Nőnevelő Intézet igazgatójaként is tevékenykedett. Nyugdíjazása után Budapestre költözött, majd 1932-ben elhunyt. Halála után a Dunántúli Protestáns Lapban csupán egy rövid hír jelent meg elhunytával kapcsolatban, melyben röviden ismertették életútját, de ez az ismertetés messze elmaradt a szokásos (többször gyászkeretes) megemlékezésektől. Ennek okát nem tudjuk, így akár az is feltételezhető, hogy ő maga rendelkezett erről. Folyóiratunkban egyszer már jelent meg rövid megemlékezés Dr. Horváth Józsefről (nyugdíjba menetelének 100. évfordulóján¹), ebben a tanulmányban azonban részletesebb életrajzának felvázolására teszünk kísérletet.²

Horváth József 1858. július 10-én született Madocsán. Szülei Horváth Antal népiskolai tanító és Gerendai Zsuzsánna voltak. Megkeresztelésére születése után nem sokkal, július 15-én került sor.³

Középiskolai tanulmányait Gyönkön és Kecskeméten végezte. A gyönki gimnáziumnak az 1869-1870-es tanévben lett diákja⁴ (itt végezte az I-IV. osztályokat), majd az 1873-74-es tanévben már a kecskeméti református líceum V. osztályos diákjai között találjuk nevét. Rögtön az első

1 SÁRKÖZI GERGELY ANTAL (2017): „Ha róla kell írnom, zavarban vagyok.” Dr. Horváth József élete. In: Pápai Kollégiumi Lapok, 2. évf. 4. szám (2017. január 23.), 3-5.

2 A tanulmány rövidített változata azonos címmel megjelent a Dunántúli Református Lap 2022. júliusi lapszámának (XXVI. évf. 2. szám) 58. oldalán.

3 A Madocsai Református Egyházközség IV. sz. (keresztelési) anyakönyve (1857-1872), 15. oldal (37/1858. sz.).

4 KÁLMÁN DEZSŐ (1901): A gyönki ev. ref. gymnasium története 1806-1900. Molnár Mór Könyvnyomdája, Szekszárd, 364. Még az 1871-1872-es tanév beiratkozott hallgatói között is ott találjuk nevét, lásd: Uo, 366.

Kecskeméten töltött tanévben 21 Ft jutalomban részesült, sőt, a Soós Gábor tanár emlékére kiírt pályadíjat szintén ő nyerte el.⁵

Már VII. osztályos tanulóként – az 1875-1876-os tanévben – kitűnő szorgalmáért és igyekezetéért a külső-somogyi egyházmegye jelölése alapján 94 Ft 54 Kr összeget nyert el a Szelle-alapítványból.⁶ Ugyanezen alapítván díját a következő tanévben is elnyerte (igaz, ekkor 4 Kr-val kevesebb összeggel)⁷, ráadásul VIII. osztályos diákként a M. Kir. Természettudományi Társulat által felajánlott könyvek egyikét is – Tyndall: A hő elmélete c. munkáját⁸ – elnyerte a természettudományokban való jó előmenetele folytán.⁹

Középiskolai tanulmányainak végeztével a Budapesti Református Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait (1877. szeptember 8-án iratkozott be)¹⁰, ahol aztán 1881-ben végzett.

Ezt követően – 1882-1886 között – a kunszentmiklósi református (al)gimnázium tanára, illetve igazgatója volt.¹¹

Családi élete

Első feleségét Kovács Herminát 1882. október 10-én vette feleségül Igaron. Ekkor Horváth József 24, felesége 22 éves volt.¹² Családja időközben Madocsáról Cecére költözött, legalábbis erre utal, hogy Horváth Józsefet cecei illetőségüként írták be az esketési anyakönyvbe.

Első gyermeke, **Aladár** 1883. augusztus 18-án született, s megkeresztelésére augusztus 25-én került sor Igaron.¹³ Kunszentmiklósi igazgatóságának idején, 1885. április 10-én született második gyermeke, **József**. Megkeresztelése április 21-én, Kunszentmiklóson volt.¹⁴

A család azonban nem maradt Kunszentmiklóson, jóllehet a tanári, illetve iskolaigazgatói állás biztos egzisztenciát jelenthetett a gyarapodó családnak. Horváth József ugyanis 1886-ban megpályázta a Pápai Református Főgimnázium vallásstanári állását. A tíz jelentkező közül a közgyűlés elé három jelölt nevét bocsátották szavazásra: első helyen találjuk Horváth Józsefet, utána sorban Futó Zoltán nádudvari segédlelkészt (ők ketten kitűnő minősítésű lelkészi végzettséggel rendelkeztek), majd harmadikként Vikár Vince dereskei rendes lelképásztort. A

5 CSILLÉRY BENŐ – CSABAI IMRE (1874): Értesítvény a kecskeméti Reform. Főtanodáról 1873-74., 20. 22. A díjat a legjobb körmondatával, valószínűleg körmondat fordításával nyerte el.

6 CSABAI IMRE (1876): Értesítvény a kecskeméti Reform. Líceumról 1875-76., 28.

7 CSABAI IMRE (1877): Értesítvény a kecskeméti Reform. Líceumról 1876-77., 30.

8 Feltehetően hibás címadásról van szó, így a kérdéses mű a legnagyobb valószínűség szerint: JOHN TYNDALL (1874): A hő mint a mozgás egyik neme. (ford.: Jazsovics Károly), Kiadja a Természettudományi Társulat, Budapest.

9 CSABAI IMRE (1877): Értesítvény a kecskeméti Reform. Líceumról 1876-77., 30.

10 PAP LÁSZLÓ – BUCSAY MIHÁLY (1955, SZERK.): A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest, 215.

11 ILLYÉS BÁLINT (1979): A kunszentmiklósi gimnázium három évszázada 1679-1979., 83. Horváth József mellett pápai kötődésű tanárok: Kocsi Sebestyén István, Mokos Gyula, Trócsányi Dezső. Pápai kötődésű – híresebb – kunszentmiklósi diák: Bereczky Albert dunamelléki püspök (egykori pápai teológus), Uo. 82-83.

12 Igari Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve (1847-1899), 29.o. (8/1882. sz. bejegyzés). A menyasszony igari illetőségű volt, szülei Kovács János és Nyíri Zsófia voltak. Az esketési szolgálatot Mészáros János cecei lelkész végezte.

13 Igari Református Egyházközség IV. sz. kereszteleési anyakönyve (1875-1902), 24. lap (26/1883. sz.) A szülőket igari lakosként írja az anyakönyv.

14 KREI Kunszentmiklósi Református Egyházközség III. sz. kereszteleési anyakönyve (1856-1890), 403. oldal (45/1885.sz. bejegyzés).

szavazatok nagyobb része Horváth Józsefre esett, így őt választották meg a Pápai Református Főgimnázium vallástanári székébe.¹⁵

Természetesen feltehető a kérdés, hogy miért pályázhatta meg a vallástanári állást, miközben Kunszentmiklóson már igazgatóként tevékenykedett? Ugyan pontos választ nem adhatunk a kérdésre, de annyit mindenképpen érdemes felmutatni, hogy a kunszentmiklósi iskola 1853-1916 között algimnáziumként működött, míg Pápán már főgimnáziumi rangban működött a kollégium középfokú oktatási intézménye.¹⁶ Ez a lehetőség alapvetően „szintlépést” jelenthetett Horváth József számára, aki várandósságában előrehaladott feleségével költözött aztán a *Dunántúl Athénjába*, Pápara 1886 nyarán. Harmadik gyermeküket, **Elvira Margitot**, aki 1886. augusztus 21-én született, már Pápán keresztelték meg szeptember 9-én.¹⁷

Harmadik fiúgyermek, **Elemér** 1890. augusztus 8-án született, keresztelésére augusztus 20-án került sor Pápán.¹⁸ A következő esztendőben újra gyermekáldás volt a családban: megszületett **Gabriella Zsófia Mária**, 1891. november 29-én. Keresztelése december 27-én történt.¹⁹ Első feleségétől legkisebb leánykája, **Irén Hermin** 1893. július 28-án született.²⁰

A professzort nagy csapásként érte, hogy 1894. február 13-án elvesztette feleségét, Kovács Herminát, majd nem sokkal később legkisebb leánykáját, Irénkét is el kellett temetnie.²¹

Nem sokkal ezután, 1894. szeptember 23-án, Tapolcafőn feleségül vette Csomasz Eleonórárt²², akitől 1895. május 16-án született meg **Irén** nevű lánya,²³ 1897. december 9-én pedig **Kálmán** nevű fia született.²⁴

A család bővülését követően az új évszázad nem várt veszteséget hozott: Elvira lánya öt hónapnyi súlyos betegség után, tüdővész következtében, 15 esztendőskorában, 1901. november 12-én

15 DREL I. 1.a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1886.június 28k. Révkomárom, 131. pont (137-139 oldalak). Az összesen beérkező 56 szavazatból 33-at kapott Horváth József, a másik két jelentkező 10-10 szavazatot kapott. Lásd még: KIS ERNŐ (1896): A Dunántúli ev. ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának története 1531-1895. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 324. 332.

16 ILLYÉS BÁLINT (1979): A kunszentmiklósi gimnázium három évszázada 1679-1979., 36-44. „A tanárok algimnáziuma 1853-1916.” c. fejezet

17 PREI A Pápai Református Egyházközség IX. sz. vegyes anyakönyve (keresztelesi rész, 1865-1887), 285-286 oldalak (42/1886. sz. bejegyzés). A gyermek keresztszülei közül a férjek mind kötődtek a Pápai Református Kollégiumhoz: Kiss József (és neje), Sebestyén Dávid (és neje), Németh István theol. tanár (és neje).

18 PREI A Pápai Református Egyházközség. X. sz. keresztelesi anyakönyve (1887-1908), 27. lap (47/1890. sz.). A gyermek keresztszülei Németh István teológiai tanár és felesége voltak. A keresztelest Fülöp József segédlelkész végezte.

19 PREI A Pápai Református Egyházközség X. sz. keresztelesi anyakönyve (1887-1908), 37. lap (63/1891.sz.).

20 PREI A Pápai Református Egyházközség. X. sz. keresztelesi anyakönyve (1887-1908), 47. lap (29/1893.sz.). A keresztelésre augusztus 14-én került sor.

21 PREI A Pápai Református Egyházközség. XII. sz. halotti anyakönyve (1889-1916), 25. lap (9/1894.sz.). Az asszony tüdőgümőkórban hunyt el, 32 éves korában. Irén Hermin leánykája szintén gümőkór áldozata lett. Ő 1894. október 24-én hunyt el. Lásd: PREI A Pápai Református Egyházközség. XII. sz. halotti anyakönyve (1889-1916), 27. lap (33/1894.sz.).

22 A Tapolcafői Református Egyházközség V. számú vegyes anyakönyve, házasságkötési rész (1851-1895), 120-121 oldalak (7/1894. sz.) A fiatalasszony 24 éves volt ekkor, szülei Csomasz Kálmán és Cseke Lídia voltak. Horváth Józsefnek addigra viszont mindkét szülője meghalt. A menyasszonyt néhol Lóra, másutt Mária nevekkkel is illették.

23 PREI A Pápai Református Egyházközség. X. sz. keresztelesi anyakönyve (1887-1908), 62. lap (31/1895.sz.).

24 PREI A Pápai Református Egyházközség. X. sz. keresztelesi anyakönyve (1887-1908), 81. lap (57/1897.sz.).

elhunyt. Temetése másnap, november 13-án volt.²⁵ A temetésén elhangzott igehirdetés a Dunántúli Protestáns Lapban is megjelent.²⁶

Ugyanezen időtájt a professzor öccsét, Horváth Antalt²⁷ – aki előbb pécsi missziói lelkész volt – balatonarácsi lelképásztorrá választották.²⁸

A professzor legkisebb gyermeke, **Rózsa** lánya 1904. február 9-én született meg.²⁹

Az 1916-os esztendő két nagy csapást hozott dr. Horváth József számára: június 27-én, hosszan tartó, súlyos betegség után, mindössze 32 éves korában Budapesten elhunyt legidősebb fia, Aladár³⁰, nem sokkal később pedig – október 15-én – a galíciai fronton harcoló Kálmán fia vesztette életét.³¹

A pápai professzor

Dr. Horváth József az 1886-87-es tanévet már gimnáziumi vallástanárként kezdte meg Pápán. Vallástanársága idején történt lelkésszé szentelése is, 1887. július 3-án, Székesfehérváron.³² Az ifjú és tudós tanár karrierje Pápán meredeken ívelt felfelé: nem sokáig volt vallástanára a főgimnáziumnak, mivel 1888-ban a Pápai Református Teológiai Akadémia Bölcsészeti-Neveléstani Tanszékének tanárává választották³³, s ezen állásában 1917-es nyugdíjazásáig megmaradt. Az első

25 PREI A Pápai Református Egyházközség. XII. sz. halotti anyakönyve (1889-1916), 62. lap (33/1901. sz.) Illetve: N.N. (1901): Vegyes közlemények (Letört bimbó). In: Dunántúli Protestáns Lap, 12. évf. 46. sz. (1901. november 17.), 771. Ekkor a család Pápán, a Széchenyi utcában (1058) lakott.

26 KIS JÓZSEF (1901): Tárca. Gyászbeszéd a háznál. 1901. nov. 13. In: Dunántúli Protestáns Lap, 12. évf. 47. sz. (1901. november 27.), 783-784.

27 Született 1865-ben, Madocsán, Tolna vármegyében. Testvéréhez hasonlóan ő maga is Budapesten végezte teológiai tanulmányait, 1884. szeptember 6-án iratkozott be. Lásd: PAP LÁSZLÓ – BUCSAY MIHÁLY (1955, SZERK.): A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955, 215.

28 N.N. (1901): Vegyes közlemények (Lelkészválasztás). In: Dunántúli Protestáns Lap, 12. évf. 47. sz. (1901. november 27.), 784.

29 PREI A Pápai Református Egyházközség. X. sz. keresztemény anyakönyve (1887-1908), 117. lap (15/1904.sz.)

30 N.N. (1916): Vegyes (Gyászír), in: Dunántúli Protestáns Lap, 27. évf. 29.szám (1916. július 16.), 232. Az ifjú már okleveles jegyző volt Budapesten.

31 N.N. (1916): Vegyes (Hősi halál), in: Dunántúli Protestáns Lap, 27. évf. 43.szám (1916. október 22.), 346. Ezen híradás szerint az ifjú Jaszna-Bródynál esett el. A rövid híradásban így írtak róla: „A kedves fiu mindannyiúnknak élénken emlékezetében van. Apja reménye és büszkesége volt. Harcosnak hős volt, most is kiüntetésre volt felterjesztve. De azon a szomorú uton, amelyen millióknak el kellett mennie, őt sem tarthatta vissza a szülői gond és szeretet. Neki is mennie kellett. Legyen nyugalma csendes s a végtelen kegyelmű Isten enyhítse meg a szülői szívek mérhetetlen fájalmát.” Lásd még: HUSZÁR JÁNOS (1998, SZERK.): Pápa város első világháborús emlékkönyve. A Pápai Jókai Kör Kiadványa, Pápa, 266.: „1 éves önkéntes a 19. gyalogezredben, 18 éves. Kolpin, Galícia, 1916. október 15.”

32 A lelkészképesítő vizsgáit Dunamelléken tette le, majd az 1887. július elején Székesfehérváron tartott közgyűlésen – egészen pontosan július 3-án – felszentelték, de az anyakönyvet Révész Kálmánnal együtt nem írta alá. Lásd: KRÁNITZ ZSOLT (2012): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823-1952. DRETGY, Pápa, 21. (57. lábjegyzet). A szentelés alkalmával készített csoportképet a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei őrzik. A képen egyértelműen felismerhető Révész Kálmán, közvetlenül bal oldalon pedig – legnagyobb valószínűség szerint – Horváth József lehet. Az akkor felszentelt lelkészek között találjuk Thury Etele későbbi egyháztörténész professzort is. A felszentelt lelkészek névsora: *Bélaváry Ferenc, Csajtay Máté, Csekey Dávid, Cziike János, Horváth József, Puskás Lajos, Révész Kálmán, Szalay István, Thury Etele, Vörösmarty Károly*. Lásd: DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1887. július 1kk, Székesfehérvár, 57. pont (87. oldal).

33 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1888. június, 5. pont (5-6 oldalak). A megürit Bölcsészeti-Neveléstani Tanszékre hárman adták be jelentkezésüket, Antal Géza segédlelkész, akkor éppen utrechti egyetemista, Szondy Béla sarkadi segédlelkész és Horváth József vallástanár. A közgyűlés elé (a teológiai tanárok álláspontjával megegyezően) első helyen Antal Gézát, második helyen Horváth Józsefet ajánlották. Végül a beérkező 38 szavazat közül (melyből egy érvénytelen volt), 19 esett Horváth Józsefre, 18 pedig

tanévben már a munka sűrűjében találta magát: vallásbölcsezetet, oktatási módszertant, ismerettant, neveléstörténetet tanított, valamint Schopenhauer és Hartman rendszereinek ismertetését adta elő hallgatóságának.³⁴ Tanulmányai betetőzéseként az 1889-es esztendőben Kolozsváron „summa cum laude” minősítésű bölcseleti doktorátust szerzett.³⁵ Ugyanezen a közgyűlésen állásában megerősítették.³⁶

Hosszú tanári szolgálata alatt a teológián a bölcsezet és a neveléstan tárgykörébe tartozó tárgyakat oktatta, főként: vallásbölcsezetet, oktatási módszertant, bölcsezettörténetet, neveléstörténetet, természetfilozófiát, de egy ideig tanított német nyelvet is a hallgatóknak.³⁷

A frissen elinduló Dunántúli Protestáns Lapban is publikált: „*Néhány szó az akarat szabadságáról*”- című cikksorozata folytatásokban 1890-ben jelent meg a lap hasábjain.³⁸

A teológiáról távozó, s ezért egyéb tisztségeiről is lemondó Révész Kálmán utódként főiskolai nyomdafelügyelővé választották 1892-ben.³⁹ Ezt a feladatát is komoly színvonalon igyekezett végezni – erre utalnak összegző jelentései is.⁴⁰ Ezt a tisztségét tizenhét esztendeig hűséggel töltötte be, majd végül 1909-ben lemondott.⁴¹

Aktívan kivette a részét a pápai gyülekezeti munkában is, mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy 1902-ben megválasztották a pápai református gyülekezet egyik presbiterének.⁴²

Antal Gézára. A közgyűlésen kikötötték, hogy Horváth József „*e tanszakkból oklevelet szerezni ismerje kötelességének*.” Az így megürült vallásstanári széket be kellett tölteni, méghozzá pályázat útján, de addig is felkérték Antal Gézát, hogy helyettes tanárként, teljes fizetéssel lássa el a tanszék óráit. Lásd: Uo, 7. pont (6-7 oldalak). Lásd még: KIS ERNŐ (1896): A Dunántúli ev. ref. Egyházkerület Pápai Főiskolájának története 1531-1895, 325. 332.

34 Értésítő 1888-1889, 4. A kollégiumi értesítők az alábbi linken elérhetőek: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_teologiai_akademia_es_gimnazium/ [2022.06.03.] Az egyszerűség kedvéért ezekre az alábbi módon hivatkozunk: Értésítő + tanév + oldalszám.

35 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1889. szeptember 20k Léva, 112. pont (101. oldal).

36 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1889. szeptember 20k, Léva, 157. pont (149-150 oldalak). Éves fizetése pótdíjjal együtt 1250 Korona volt. Lásd: Uo. 179/D. pont (195. oldal).

37 Lásd: Értésítő 1890-1891, 64.; Értésítő 1891-1892, 23.; Értésítő 1892-1893, 59.; Értésítő 1893-1894, 85. (természetbölcselet, német nyelv); Értésítő 1894-1895, 68.; Értésítő 1895-1896, 70.; Értésítő 1896-1897, 153 (német nyelv); Értésítő 1897-1898, 3. (ismerettani problémák); Értésítő 1898-1899, 60.; Értésítő 1899-1900, 40.; Értésítő 1901-1902, 42. Ebben a tanévben „felsőbb analist” illetve „determinánsok elméletét” is előadott; Értésítő 1902-1903, 42.; Értésítő 1903-1904, 59.; Értésítő 1904-1905, 84. (nevelés- és oktatás szervezet c. tantárgy); Értésítő 1905-1906, 34. (nevelés- és oktatás szervezet c. tantárgy); Értésítő 1906-1907, 21.; Értésítő 1907-1908, 103.; Értésítő 1908-1909, 110.; Értésítő 1909-1910, 83.; Értésítő 1910-1911, 76.; Értésítő 1911-1912, 42.; Értésítő 1912-1913, 83.; Értésítő 1913-1914, 65-66.; Értésítő 1914-1915, 27-29.; Értésítő 1915-1916, 63-65.; Értésítő 1916-1917, 21-23.

38 HORVÁTH JÓZSEF (1890): *Néhány szó az akarat szabadságáról*. In: Dunántúli Protestáns Lap, I. évfolyam lapszámainak 19., 39., 53., 73. és 88. oldalain.

39 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1892. szeptember 4kk, Révkomárom, 26. pont (44. oldal)

40 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1892. szeptember 4kk, Révkomárom, 176. pont (172-175 oldalak); DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1895. szeptember 14kk, Pápa, 168. pont (158-164 oldalak); DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1896. szeptember 12kk, Pápa, 132. és 134. pont (117-124 oldalak); DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1897. március 24kk, Pápa, 54. pont (36-42 oldalak).

41 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1909. október 17k, Pápa, 111. pont (95. oldal). A jegyzőkönyv szerint hiába marasztalták, nem volt hajlandó visszavonni felmondását. Utóda Borsos István lett.

42 N.N. (1902): *Vegyes közlemények (A pápai ev. ref. egyházközség)*. In: Dunántúli Protestáns Lap, 13. évf. 4. szám (1902. január 26.), 61.

Bár 1909-ben – betegségére és egyéb felfoglaltságaira való tekintettel – lemondott nőnevelő-intézeti, illetve nyomdafelügyelői tisztségéről, az 1909-1910-es tanévben mégis ő lett a Pápai Református Teológiai Akadémia igazgatója.⁴³ Hosszú teológiai tanári szolgálata alatt összesen öt alkalommal is viselte a teológiai igazgatói tisztelet.⁴⁴

Dr. Horváth József igazi tudós ember volt, mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a hazai tudományosság számára maradandó értékű műveket írt: Bölcslelettörténetének első – igen vaskos – kötete (az ókor) a parochiális könyvtár sorozatban jelent meg 1914-ben. Ugyanakkor érdeklődése arra sarkallta, hogy „*Differentiális és Integrális számítás*” címmel is önálló kötetet adjon ki.⁴⁵

Thury Etele lemondását követően az egyházkerület őt bízta meg (ideiglenesen) az egyházkerület s a főiskola gazdasági tanácselnöki tisztségével.⁴⁶ Az alig egy esztendővel későbbi közgyűlési jegyzőkönyvben érdemei között említették, hogy az ő elnöksége alatt „*a nehéz viszonyok dacára az ifjúság olyan élelmezésben részesült, aminő még magán háztartásban sem mindenütt található fel: húsétel hetenkint 11-szer, sőt néha 13-szor került az asztalra.*”⁴⁷ Nyugdíjazása után is folytatta tanácselnöki munkáját: s ugyan az 1920. szeptemberi közgyűlésen – dr. Molnár Imre személyében – új elnöke lett a gazdasági tanácsnak, de a tanács tagjaként folytatta tovább munkáját az egyházkerület s a kollégium javára.⁴⁸

Dr. Horváth József 1917. szeptember 1-jével nyugdíjba vonult.⁴⁹ Nyugalomba vonulása után, megüresedett tanszékére dr. Antal Gézát helyezték át, aki annak idején – 1888-ban – tulajdonképpen erre a tanszékre pályázott.⁵⁰

Nyugdíjazása után még néhány évig hűséggel ellátta egyházkerületi megbízatásait, végül aztán 1921. december 23-án kelt levelében értesítette Németh István püspököt, hogy elköltözik a városból, s így minden egyházkerületi tisztségéről lemond.⁵¹

43 Értesítő 1909-1910, 74. 83. Illetve: DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1909. október 17k, Pápa, 74. pont (72. oldal).

44 Legelőször az **1892-1893.** tanévben, lásd: Értesítő 1892-1893, 56. 59.; az **1895-1896.** tanévben, lásd: Értesítő 1895-1896, 66. 70.; az **1898-1899.** tanévben, lásd: Értesítő 1898-1899, 58. 60.; majd az **1909-1910.** tanévben (lásd az előző lábjegyzetben); s végül a **1912-1913.** tanévben, lásd: Értesítő 1912-1913, 75. 77.;

45 „*Az ókori filozófia története*” és az említett matematikai könyvéből az 1916-1917-es tanévben 100, illetve 70 példányt ajánlott föl a theol. Segítő Egyesületnek, összesen 680 K értékben. Lásd: Értesítő 1916-1917, 16. 21. Kikötése az volt, hogy a hallgatók az utóbbit ingyen, az előbbit pedig a bolti ár feléért, 2 K-ért kaphassák meg.

46 N.N. (1916): Vegyes (Változás a gazdasági tanácselnökségben), in: Dunántúli Protestáns Lap, 27. évf. 32.szám (1916. augusztus 6.), 256. Illetve: N.N. (1916): Egyházkerületi közgyűlés, in: Dunántúli Protestáns Lap, 27. évf. 43.szám (1916. október 22.), 342. Lásd még: DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1917. április, 50. pont (36-38 oldalak).

47 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1917. október, 38. pont (21-22 oldalak).

48 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1920. szeptember, 156. pont (lejárta a tanács tagjainak mandátuma), 157. pont (az új tanács összetétele) (88. oldal).

49 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1917. október, 26. pont (14. oldal). Éves nyugdíját 10600 Koronában, lakbérnyugdíját évi 1360 Koronában állapították meg. Lásd: Uo. 56. pont (29. oldal).

50 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1917. október, 27. pont (15-16 oldalak), illetve: Uo. 57. pont (29. oldal).

51 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület (Rendkívüli) Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1922. június 7. Pápa, 38. pont (21. oldal).

A Nőnevelő Intézet élén

A professzor karrierjében újabb állomást jelentett a Pápai Református Egyházmegye által alapított, majd az egyházkerület által átvett és fenntartott Nőnevelő Intézet, melynek 1894-ben ideiglenesen igazgatójává választották.⁵²

A leánynövelde célját a következőképpen fogalmazták meg: „*E növeldének célja egyfelől a leánykák házas és vallásos nevelése, másfelől alkalomnyújtás arra, hogy a nők előtt nyitva álló életpályákra a növendékek kellőleg előkészülhessenek.*”⁵³ Ehhez aztán igyekeztek minden tőlük telhető segítséget megadni. A lányok pontos és szigorú napirend szerint élték az életüket⁵⁴, vallásos nevelésükre külön odafigyeltek. Az intézmény hamar jó hírnevet szerezhett magának, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy az 1897-1898-as tanévre már az előző tanévi értesítő kiadása előtt beteltek a helyek!⁵⁵

Az intézmény életében a gyökeres változást az 1897-1898-as tanév hozta el, melyben az egyházkerület saját intézményének ismerte el a Nőnevelő Intézetet. Ez természetesen némi „átstrukturálással” is járt, így 1898. szeptemberi közgyűlésen Dr. Horváth Józsefet három esztendőre az intézet felügyelőjévé választották, az igazgatói teendők ellátásával pedig Török Emmát bízta meg.⁵⁶

Az 1901. márciusi közgyűlésen újabb három esztendőre felügyelővé választották,⁵⁷ ugyanakkor az 1901. évi őszi közgyűlésen – Török Emma távozása után – megbízták az összes igazgatói teendők ellátásával is.⁵⁸

Természetesen nem csak igazgatói feladatokat látott el az intézményben, hanem aktívan kivette a részét az oktatásból is. Az 1901-1902-es tanévben számtant és csillagászati földrajzot tanított (az I-III. és IV. osztályokban, heti 10 órában)⁵⁹, a következő tanévtől már azonban fizikát és lélektant is adott elő (ekkor heti óráinak száma 14 volt! – ugyanígy volt ez az 1903-1904-es tanévben is).⁶⁰ Az 1904-1905-ös tanévtől némileg módosult a rend: eltűnt a fizika és a lélektan, helyébe jött természettan, módszertan és a tanítási gyakorlat.⁶¹ Látható, hogy az órabeosztás időről időre

52 NÁDASDY LAJOS (1988): Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből. DRETGY, Pápa, 25.

53 Lásd: Nátus Értesítő 1894-1895, 3. A Nőnevelő Intézet évenkénti értesítői az alábbi linken elérhetők: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_nonevelo_intezet/ [2022.06.03.] Az egyszerűség kedvéért az itt található értesítőkre a következő módon hivatkozunk: Nátus Értesítő + tanév + oldalszám.

54 Lásd például: Nátus Értesítő 1897-1898, 13. „*Az életrendet házszabályok állapítják meg, amelyek tekintettel arra, hogy a növendékek legnagyobb része tanintézeteket látogat, év elején a tanintézetek órarendjéhez alkalmazottan állapítatnak meg. A felkelés 6 órakor, a lefekvés 9 1/2 órakor történik. Az étkezés kezdetén és végén, felkelés és lefekvéskor mindig imádkoznak a növendékek s vasárnap d. e. mindenik növendék felügyelet alatt a saját felekezeti templomába megy.*”

55 Nátus Értesítő 1896-1897, 13.

56 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1898. szeptember, 16-17. pont (31. oldal); NÁDASDY LAJOS (1988): Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből, 30-31. Lásd még: Nátus Értesítő 1898-1899, 5.

57 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1901. március, 23. pont (35-36 oldalak);

58 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1901. szeptember, 27. pont (21. oldal); NÁDASDY LAJOS (1988): Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből, 48.

59 Nátus Értesítő 1901-1902, 51.

60 Nátus Értesítő 1902-1903, 39.; Nátus Értesítő 1903-1904, 14.

61 Nátus Értesítő 1904-1905, 10.

módosult. Az 1905-1906-os tanévben már csak 11 órában adott elő, újdonság a listán a szervezettan, míg a módszertan eltűnt.⁶² Az értesítőkből látható, hogy Horváth József az esztendők előrehaladtával csökkentette az óraszámát a Nőnevelő Intézetben, ennek abszolút „mélypontja” az 1906-1907-es tanév volt, melyben már csak heti 6 órát tartott meg (számтан és természettan)⁶³ – tegyük azonban hozzá, hogy teológiai katedráját nem adta fel nőnevelői igazgatóként sem, így párhuzamosan teológiai tanári feladatait is maradéktalanul ellátta, amely szintén nem kevés elfoglaltságot jelentett az egyéb feladatokkal is megbízott családapa számára.⁶⁴ A következő tanévben újra többet vállalt, immár heti 10 órát, s a számтан és természettan mellett újra látogatta és vezette a tanítási gyakorlatokat.⁶⁵ Utolsó tanévében is heti 10 órában tanított a Nőnevelőben.⁶⁶ Végül aztán – betegségére, illetve egyéb irányú nagy elfoglaltságára való tekintettel – 1909-ben lemondott a Nőnevelő Intézet vezetéséről.

Erről az 1909. októberi közgyűlésre beterjesztett püspöki jelentésben ezt olvashatjuk: *„nagyiszteletű Horváth József ur egészségi okokból és más téren való nagy elfoglaltsága miatt a mult iskolai év végén megvált állásától és a legnagyobb kéréssel sem lehetett rábirni arra, hogy csak ideiglenesen is vezesse tovább az intézet ügyeit. Pápai nőnevelőnk igen sokat köszönhet dr. Horváth József urnak, mert ő vette azt gondjai alá akkor, amikor az nagy anyagi és szellemi nehézségekkel küzdött. Az ő szakértelme, jóakarata, gondossága növelte az intézetet nagyra, szerezte meg részére sokak jóakarátát, vivta ki a nagyközönség és a szakértők elismerését. Az ő tudományos fölénye, megfontolása, türelmessége volt képes megteremteni az intézet működésében a sokszor ellentétes irányú és gondolkodású tényezők között a szükséges összhangot.”*⁶⁷

Munkásságának elismeréseként – noha ő puritán szellemisége okán minden ünneplést elhárított –, a Nőnevelő Intézet közössége igyekezett „jeleket állítani”: olajfestményt készítettek róla, melyet a tanári szobában kifüggesztettek, valamint a növendékek összeadtak egy 1000 Koronás alapítványt, mely az ő nevét viselte. Az értesítőben kifejezték: *„minden jelnél jobban megőrzi munkája emlékét a nevelésnek az a szelleme, melyet ez intézet falai között minden időkre meghonosított.”*⁶⁸

62 Nátus Értesítő 1905-1906, 10.

63 Nátus Értesítő 1906-1907, 3.

64 Csak viszonyításképpen jegyezzük meg, hogy mialatt a vizsgált években Horváth Józsefnek átlag 11 órája volt, addig a teológián is hasonló óraszámban számítottak a munkájára: az 1901-1902-es tanévben 12 órája volt, lásd: Értesítő 1901-1902, 42.; az 1902-1903-as tanévben már csak heti 10 órában tanított, lásd: Értesítő 1902-1903, 42., az óraszám csökkenést mutat: az 1903-1904-es tanévre ez a szám 8 órára csökkent, s mely óraszám néhány évig megmaradt, lásd: Értesítő: 1903-1904, 59., Értesítő 1904-1905, 84., Értesítő 1905-1906, 34., 1906-1907. tanévtől: nincs adat, Lásd: Értesítő 1906-1907, 21., Értesítő 1907-1908, 103., Értesítő 1908-1909, 110.

65 Nátus Értesítő 1907-1908, 8.

66 Nátus Értesítő 1908-1909, 3. Ekkor már csak számtant tartott és tanítási gyakorlatot.

67 DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1909. október 17k, Pápa, 13. pont, (12-13 oldalak; illetve a püspöki jelentés szövegének 15. oldala). Ideiglenesen, az 1909-1910-es tanévre Dr. Körös Endrét bízták meg a Nőnevelő Intézet igazgatói feladatainak ellátásával. Lásd: Uo. 46. pont (34. oldal).

68 Nátus Értesítő 1909-1910, 14. A búcsúzó bővebben: *„Nem e sorok hivatása, hogy dr. Horváth József volt igazgatóknak érdemeit méltassák. Az érdemeiket, melyek itteni működésének emlékét mindenkorra fenntartják, méltányló elismeréssel megörökítette már az intézetünket fenntartó főtisztelű egyházkerület. E sorok csupán azok hátláját vannak hivatva tolmácsolni, kikhez állása és szívének érzése folytán legközelebb állt: a tanári karét, melynek tagjai benne sohasem rideg főnököket, de mindig valódi jó barátjukat látták, ki támogatta őket nehéz hivatásukban, irányította, lelkesítette őket a nemes munkában, istápolta igaz érdekeiket, és az ifjúságét, melynek szerető édes atyja volt dr. Horváth József, melynek nevelésén és tanításán szinte testi erejét emésztő csüggedetlen szellemi erővel, jóságos, gyöngéd érzéssel munkálkodott. Dr. Horváth József az egyéniségéhez hozzátartozó puritán szerénységgel elhárított minden kísérletet arra nézve, hogy tőle a tanári kar és növendékek ünnepies formában búcsút vegyenek. E helyen kell tehát búcsút vennünk tőle s tesszük ezt azzal a kívánsággal, hogy a kegyelem Istene*

Emlékezete

Egykori tanítványa, a későbbi főiskolai könyvtárnok, újszövetséges tudós Dr. Pongrácz József így emlékezett róla: „A legkorszerűbb fizikai és matematikai műveket hozatta meg. Szívesen elkérte Németh István könyvtári költségvetési részét, hogy minél több modern könyvet hozathasson meg, pl. Poincare H. művei csaknem mind megvannak a könyvtárban. Azzal lepett meg bennünket az első évfolyamon, hogy kötelezővé tette heti 3 órán, kötelező kollokviummal az általa előadott Differenciál és integrálszámítás című tantárgyat, annak hallgatását. Megjegyzendő, hogy a matematikából mint főtantárgyból szerzett doktorátust a kolozsvári egyetemen. Nekem ezek az órák felejthetetlenek maradtak egész máig. Megláttam, hogy mily fontos a matematikai tudás, és hogy a felsőbb matematika mily egyszerűvé teszi a természeti törvények, pl. a Newton-féle mozgási törvények levezetését. Mekkora nyílt az értelmem, amikor rámutatott arra, hogy a c = celeritas, a testek kezdő sebessége, Newton nyelvén = Isten.”⁶⁹

Tanítványai egyszerűen úgy hivatkoztak rá: „a Doktor.” Egykori tanítványa, Ólé Sándor így emlékezett vissza: „Mert ő volt az: „a Doktor”. Mi is így hívtuk őt. Sohase mondtuk másként. Mert ő nem egy volt a többi közül, hanem mindenek felett való volt. Egyik teológus nemzedék így hagyta örökül az ő megkülönböztető nevét a másíknak: a Doktor. Ebben minden benne volt. Mikor e szót kimondtuk, egyszerre glédában álltak előttünk a bölcsészet kimagasló alakjai, akik egyek voltak a Doktorral. Ez a mély tisztelet bírt arra bennünket, hogy tárgyát szinte egész éven át folyvást tanultuk.”⁷⁰

Dr. Horváth József professzor, nyugdíjaztatása után néhány évvel – 1921-ben – Budapestre költözött. Ott is hunyt el 1932. július 14-én, életének 75. esztendejében. Temetése július 17-én volt a X. kerületi, Rákoskeresztúri új temetőben. Gyászolta felesége, két testvére, hat életben lévő gyermeke és hat unokája.⁷¹

Halálának 90. évfordulóján szeretettel és tisztelettel emlékezik egykori professzorára a Pápai Református Teológiai Akadémia.

A Szerző református lelkipásztor, doktorandusz (KRE-HTK), a PRТА és a DREL munkatársa.

adjon neki erőt a nevelésügy elméleti tudományának olyan sikerű műveléséhez, amiként annak elveit a gyakorlatban már megvalósította.” Lásd: Uo.

69 PONGRÁCZ JÓZSEF (2013): Emlékeim. In: Acta Papensia, 13. évf. 4. sz. (2013/4.), 535. A hivatkozott közlés az 1957-ben kézzel leírt visszaemlékezés, valamint a gépelt anyag egyesített változata.

70 ÓLÉ SÁNDOR (2004): Pápai diákemlékek. DRETGY, Pápa, 187. A bevezetésben így ír róla: „A bölcsészeti és nevelési tudományok tudora és professzora. Mikor róla kell írnom, zavarban vagyok. Mert fel kellene hozzá emelkednem, ha írni akarok róla. De nem lehet. Nem lehet. Dr. Horváth József nagy, kimagaslóan nagy. Én pedig olyan törpe vagyok, hogy elveszek mellette.” Lásd: Uo. 186.

71 Dr. Horváth József gyászjelentése, in: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentések_DebreceniRefKollNagykovvrtara_HEP_HZ/?query=Dr.%20Horv%C3%A1th%20J%C3%B3zsef&pg=306&layout=s [2022. 06. 01.] A gyermekek: Horváth József, Horváth Elemér, özv. Medgyasszay Gy. Antalné szül. Horváth Gabriella, Varga Gyuláné szül. Horváth Irén, Dr. Kujáni Gaborné szül. Horváth Rózsa, Roboz Miklós (talán örökbefogadott gyermek lehetett?). Vejei, menyei: Horváth Józsefné szül. Kiss Irén, Horváth Elemémé szül. Heinrich Antónia, Varga Gyula, Dr. Kujáni Gábor; testvérei: Horváth Antal, Horváth Karolin. Unokái: ifj. Horváth József, Horváth Katalin, Horváth Anna, Medgyasszay Gy. Vince, Medgyasszay Gy. Ella, Varga Lenke.

TÉMÁNK: A HÁBORÚ ÁLTAL FELVETETT KÉRDÉSEK

* * *

HÁBORÚ AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

Írta: Hamar Zoltán

Izráel háborús tapasztalatai

Az Ószövetség népe története során jól megismerte a háború¹ borzalmait. Talán csak az ősatyák kora², valamint Salamon uralkodása³ volt csaknem mentes a háborútól. A pusztai vándorlás során 6 háborút vívott Izráel, a bírák korától Salamonig 31 nagyobb háborúról van tudomásunk, a két különálló királyság korából pedig 59 jelentősebb háborút tart számon az Ószövetség.⁴

Izráel a nagyhatalmak (nyugaton Egyiptom, keletre Mezopotámia birodalmai) ütközőzónájában feküdt, így mindkét blokk érdekszférájába tartozott. A helyi és nagyhatalmak ezért igyekeztek rendszeresen ellenőrzésük alá vonni, ha katonai, gazdasági erejük erre lehetőséget adott. Egyiptom (מִצְרַיִם)⁵, Arám (אַרָם)⁶, Asszíria (אַשּׁוּר)⁷, Babilon (בָּבֶל)⁸ seregei gyakorta pusztították az országot.

- ¹ A háború elvont fogalmát leginkább a 319-szer előforduló héber מִלְחָמָה szó fejezi ki, mely általában konkrétan csatát, harcot jelent azért is, mert az asszír hódító háborúhoz, hadjáratához hasonló hosszú, akár évekig tartó, bonyolult logisztikai feladatokat igénylő háborút soha nem viseltek Izráelben, a háború rendszerint egyetlen döntő csatából állt. מִלְחָמָה görög fordítása LXX-ben: ὁ πόλεμος, ou. A חֶרֶב „kard” is nagyon gyakran metaforikusan háborút jelent (pl. Lev 26,33; 1Kir 20,11; 2Kir 19,7; Jób 39,22; Ézs 2,4; 21,15; 31,8; 37,7.38; Jer 20,4; Ez 5,2.12; 12,14; 21,19k.25; 30,11; Hós 1,7; 2,20; Mik 4,3; 5,5; vö. Mt 10,34; 26,52; Rm 13,4; Zsid 11,34; Jel 1,16; 2,12; 6,8; 13,10).
- ² De háború robbant ki, amikor 4 király vonult egy 5 királyból álló szövetség ellen, s a Sziddím-völgyben csaptak össze (Gen 14), ebbe a konfliktusba Lót révén Ábrahám is belekeveredett. Simeon és Lévi azonban aktívan és kezdeményezőleg vett részt egy fegyveres viszályban, mely testvérük, Dina megerőszkolása miatt robbant ki (síkemi vérfürdő: Gen 34).
- ³ Salamon trónneve (eredetileg: Jedídjá 1Sám 12,25) maga is a שָׁלוֹם „béke” szóból származik (1Kron 22,9), s valóban 40 éves uralmát béke jellemezte, bár uralkodása végén bálványimádása miatt két komoly ellenfele (שָׁטָן) is támadt: az edómi Hadad és az arámi Rezon (1Kir 11,14–25). Persze Salamon békés uralkodásából sem hiányoztak a nagyléptékű, államilag finanszírozott hadi fejlesztések, sok pénzt költött a hadsereg fejlesztésére.
- ⁴ BAJUSZ Ferenc: Háború, in: Bartha Tibor (1993, szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon I., A–J*, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1993, 544–546
- ⁵ Izráel Egyiptommal nyílt háborúba az exoduson kívül (Ex 14) csak Roboám 5. évében (925-ben?) került, amikor Sisák (= I. Sesonk) fáraó bevette és kirabolta Jeruzsálemet (1Kir 14,25k), ill. Jósias király (639–609) Megiddónál elesett 609-ben a II. Nékó ellen vívott csatában (2Kir 23,29–35). Kétséges azonban az etióp Zerahnak 1 milliós hadsereggel a júdai Ászá (908–868) elleni sikertelen hadjárata (2Kron 14,8–14).
- ⁶ Az északi országrész királyai gyakran vívtak harcot az arámokkal különösen Transzjordánia északi területeinek birtoklásáért (2Sám 8,5; 1Kir 11,23–25; 15,16–22; 2Kir 6,24–7,20; 8,28k; 9,14b; 10,32–33; 13,3–5.22–25; 14,23–28; Ézs 7,1–9; Ám 6,13k). A Damaszkusz, Hamát, Arpad és Kalne elleni próféciák is ellenségeként tartják számon az arámokat (Ézs 10,8–9; 17,1–4; Jer 49,23–27; Ám 1,3–5).
- ⁷ Asszíriával háborút vívott az északi országrészben Pekah a szír-efraimi háború következtében (III. Tiglat-Pileser ellen: 2Kir 15,29), Hóseás (V. Salmeneser és II. Szargon ellen, aminek következtében Samária elesett 722-ben: 2Kir 18,9–12), Júdában Ezékiás (701-ben Szanhérib ellen: 2Kir 18,13–19,37 = Ézs 36,1–37,38).
- ⁸ Az újbabiloni birodalommal, konkrétan Nebukadnecárral Júda fegyveres konfliktusba került Jójákim és Jójákin idejében, mert az előbbi megszegte hűségesküjét (598-ban: 2Kir 24,1k.10–17), valamint Cidkijjá idején, aki szintén fellázadt (2Kir 24,20b–25,21 = Jer 52,3b–30).

Különösen is pusztító volt III. Tiglat-Pileszer⁹ háborúja a szír-efraimi háborút (734–732) követően, melynek során elcsatolta Izráel nagy részét 732-ben¹⁰, V. Salmaneszer¹¹ hadjárata az északi országrész ellen, melynek során bevette valószínűleg utóda, II. Szargon¹² Samáriát és Izráelt Asszíriához csatolta 722-ben¹³, Szanhérib¹⁴ hadjárata Júda és Jeruzsálem ellen 701-ben¹⁵, ill. II. Nebukadneccar¹⁶ két hadjárata 598-ban¹⁷ és 587-ben¹⁸, mely Jeruzsálem elestét és a templom lerombolását jelentette. A fent említett háborúk egy kivételével jelentős néptömegek deportációját¹⁹ is magukkal hozták.

A nagyhatalmak mellett szinte állandó fenyegetést jelentettek a szomszédos kisebb államok (többnyire testvérnépek!) fegyveres zaklatásai: az amálekíták (עַמְלִיק)²⁰, az ammoniták (עַמּוֹן)²¹, a

9 Héberül (2Kir 15,29; 16,7.10): תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר, ill. (2Krn 5,6.26; 2Krn 28,20): תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר, akkádul: Tukultī-apil-ēšarra (745–727), babiloni trónnevéen Pūlu (פּוּל, 1. 2Kir 15,19; 1Krn 5,26).

10 2Kir 15,29; 1Krn 5,26.

11 Héberül (2Kir 17,3; 18,9): שְׁלֹמֶנֶסֶר, akkádul: Šulmānu-ašarīdu (727–722).

12 Akkádul Šarru-kīn (722–705).

13 2Kir 17,5k; 18,9–12.

14 Héberül (2Kir 18,13; 19,16.20.36; 2Krn 32,1k.9k.22; Ézs 36,1; 37,17.21.37): סִנְחֶרִיב, akkádul: Sīn-ahhē-erība (705–681).

15 2Kir 18,13–19,37; 2Krn 32,1–23; Ézs 36,1–37,38.

16 Héberül: נְבוּכַדְרֶצַּר, a kortárs Jer és Ez könyvében helyesebben: נְבוּכַדְרֶצַּר, akkádul: Nabû-kudurri-ušur (605–562).

17 2Kir 24,10–17; 2Krn 36,6k?.10.

18 2Kir 24,20b–25,21; 2Krn 36,13.17–20; Jer 52,1–30.

19 Az északi országrész lakosságát a szír-efraimi háború után Tiglat-pileszer (2Kir 15,29; 1Krn 5,26) és az asszír uralkodó Samária eleste után (2Kir 17,6; 18,11) vitte fogságba, míg Júda lakosait Nebukadneccar babiloni uralkodó deportálta Jeruzsálem két megszállása után (2Kir 24,14–17: 10.000 foglyot; 25,11; Jer 52,28–30; 2Krn 36,20). Jer 52,28–30 szerint Nebukadneccar háromszor telepített át foglyokat: uralkodásának 7. (598-ban 3023 júdait), 18. (587-ben 832 jeruzsálemit) és 23. (582-ben 745 júdait) évében, összesen 4.600 főt.

20 Mivel az amálekíták megtámadták az Egyiptomból éppen megmenekült, fáradt és védtelen népet (Ex 17,8–16), az ÚR örök rendelkezéssé tette teljes kiirtásukat (Deut 25,17–19). E parancs megszegése Saul elvételéhez vezetett (1Sám 15,18k). Izráel önkényes háborúja a kémek kiküldése után az amálekíták ellen kudarcba fulladt (Num 14,39–45). A bírák korában az amálekíták Moáb (Bír 3,13) és Midján (Bír 6,3.33; 7,12) vezetésével több zsákmányszerző hadjáratban vettek részt; Amálék más népekkel együtt állandó fenyegetést jelentett (Bír 10,12). Saul sikeres hadjáratot folytatott ellenük, de királyukat Agágot és a zsákmány egy részét nem vetette alá a hadiátoknak (1Sám 14,48; 15. r.). Dávid Ciklágból az amálekítákat fosztogatta (1Sám 27,8), mire azok Dávid távollétében elrabolták Dávid harcosainak feleségeit, gyermekeit és vagyonát, de Dávidnak sikerült őket visszaszereznie (1Sám 30). Dávid később is sikeres hadjáratokat vezetett ellenük (2Sám 8,12; 1Krn 18,11).

21 Izráelnak a pusztai vándorlás során ki kellett kerülnie Ammón országát (Deut 2,17–23.37), de ammóniak 10 nemzedék után sem tartozhattak Izráel kultikus közösségéhez (Deut 23,4). A moábi Eglon az ammóniakkal szövetkezve elfoglalta a pálmák városát, Jerikót (Bír 3,13). A gileádi vének által felbérelt Jefte megvédi a Jordántól keletre élőket az ammóniaktól (Bír 11,4–33). Az ammóni Náhás megalázó feltételeket szabva ostrom alá veszi Jábes-Gileádot, a Saul által vezetett sereg szabadítja fel az ostromlottakat (1Sám 11,1–11). Náhás fia háborút provokál Dáviddal, aki az ammóniak fővárosát, Rabbát is elfoglalja (2Sám 10,1–12,31; 1Krn 19,1–20,3). Az idegen népek elleni prófécia is szól az Ammón büntetéséről (Jer 49,1–6; Ez 25,1–7; Ám 1,13–15).

moábiták (מוֹאָב)²², az edomiták (עֲדוֹמִים)²³ és a filiszteusok (פְּלִשְׁתִּים)²⁴ időről-időre háborúkat robbantottak ki.

Izráel ismerte a törzsek közötti polgárháborút²⁵, a testvérországok (Izráel és Júda közti) háborút²⁶, ill. az országon belüli testvérháborúkat, különösen a politikailag instabil északi országrészben, ahol a karizmatikus vezetésnek nagyobb hagyománya volt, de lázadások Júdában²⁷ is előfordultak. A királygyilkosságok sokszor polgárháborúval jártak mind az északi, mind a déli királyságban:

-
- 22 Izráel a honfoglalás során a hesboni Szihon országához csatolt, az Arnontól északra fekvő moábi területeket is elfoglalta (Num 21,21–30), amelyeket Gád és Rúben törzse kapott örökségül (Num 32; különösen Num 32,34–38; Józs 13,8–28; vö. 2Sám 24,5). Moáb többi területének elfoglalását az ÚR megtiltotta (Deut 2,8k.18k), mivel Izráel és Moáb (Ammonnal) együtt rokonok Lót révén. Bálák, Moáb királya sikertelenül alkalmazta Bálámot Izráel legyőzése érdekében (Num 22–24). A moábi Eglon hatalmát egészen Jerikóig terjeszti ki és 18 éven keresztül adófizetésre kényszeríti Izráelt; Ehud bírának azonban sikerül Izráelt felszabadítania 10.000 moábi megölésével (Bír 3,12–30; vö. 1Sám 12,9). A próféták az idegen népek elleni próféciaikban gyakorta hirdették meg Moáb vesztét (Edom királyai csontjainak megégetése miatt: Ám 2,1–3; kevélysége miatt: Ézs 15–16; vö. Ézs 25,10; Jer 48; ld. még 9,24f és 25,21; Zof 2,8–11; Júda kiválasztottságának elvitatása miatt: Ez 25,8–11; hasonlóképpen Zsolt 60,10 = 108,10; 83,7).
- 23 Dávid meghódította Edom területét (2Sám 8,13k), s júdai fennhatóság is maradt 200 évig. Jósafát idején (868–847) Edomban király helyett júdai helytartó kezében volt a hatalom (1Kir 22,48), míg Jórám idején (847–845) sikeresen kivívták függetlenségüket (2Kir 8,20–22). Amacjának (802–773) azonban sikerült ismét hatalma alá vetni Edómot (2Kir 14,7); Aház uralkodása alatt (736–725) viszont már végleg elveszett Júda számára az Élat és vele Edóm feletti fennhatóság (2Kir 16,6). Ha 2Kir 24,2-ben אֲרָם (Arám) helyett אֲדָם (Edom) olvasandó, akkor Jójákim (609–598) idején az edomiták részt vettek a babiloni büntető hadjáratban Júda ellen (e feltételezés ellen szól azonban Jer 35,11). Az ószövetségi hagyomány szerint az edomiták aktívan részt vettek 598-ban a babiloniak oldalán Jeruzsálem elfoglalásában, elpusztításában és a júdaiak fogságba vitelében (Abd 9–14; Zsolt 137,7; Ez 25,12; Jóél 4,19; Ám 1,11f), bár erről a Jeruzsálem elestéről beszámoló 2Kir 25 és Jer 52 nem tesz említést. Edom megragadva a lehetőséget júdai területeket csatolt magához (Ez 35k; Jer 13,18k; Abd 19), s kárörvendve, passzívan nézte Júda pusztulását (Ez 35,5.15; Zsolt 137,7; JSir 4,21). Mindenesetre Edom ellen általános ellenszenv, sőt bosszúvágy tapasztalható a fogság utáni irodalomban (JSir 4,21f, Ézs 34; 63,1–6; Jer 49,7–22; Ez 25,12–14; 35,1–15; 36,5; Jóél 4,19; Ám 1,11k; Abd 1–21; Mal 1,2–5).
- 24 A nagyjából Izráellel egyidőben magának otthont foglaló filiszteusok ellen Sámson küzdött magányosan (Bír 13–16). A filiszteusok Eben-Háézer-Afék térségében kétszer is csapást mérnek Izráelre (4.000 ill. 30.000 izráeli esik el), sőt a szövetségláda is kezükbe kerül (1Sám 4,1–11). Saul uralkodásának nagy részét a filiszteusok elleni hadjáratok tették ki (1Sám 13,1–14,35; 17,1–54; 23,27k; 24,2; 28,1–31,13), Dávid is sokszor harcolt a filiszteusokkal (Góliát legyőzése: 1Sám 17, de vö. 2Sám 21,19; Keilánál: 23,1–6; hatalomátvétele után: 2Sám 5,17–25). Valószínűleg Dávidnak sikerült a filiszteus területek egy részét birodalmába olvasztania (2Sám 5,17; 8,1; 21,15–22; 23,9–17; 1Krn 11,12–19; 14,8–17; 18,1; 20,4–8). 1Kir 5,14 szerint Salamon teljesen hatalmába kerítette a filiszteus területeket, bár ennek ellentmondani látszik 1Kir 2,39–41. Az ország két részre szakadása után a filiszteusok már nem jelentettek komoly veszélyt, inkább csak határmenti villongások fordultak elő (1Kir 15,27; 16,15–17).
- 25 Benjámin törzse ellen a Gibeában történt gyalázatos tett miatt (Bír 20); Gedeon még jó diplomáciai érzékkel le tudja csillapítani az efraimiaknak a harcokból kimaradásuk miatti méltatlankodását (Bír 8,1–3), de Jeftével szemben már az efraimiak fegyveresen is harcolnak (Bír 12,1–6).
- 26 Jeroboám és Roboám között a prófétai szó még megakadályozza a háborút a két részre szakadás után közvetlenül (1Kir 12,21–24; 2Krn 11,1–4), de Abijjá és Jeroboám (1Kir 15,6; 2Krn 13,2–20) harcolnak egymás ellen, csakúgy, mint később Baasá és Ászá (1Kir 15,16–22.32; 2Krn 16,1–6), Áház és Pekah (= szír-efraimita háború, 2Kir 16,5–9; Ézs 7,1–9); ill Amacjá és Joás (2Kir 14,8–14; 2Krn 25,17–24).
- 27 A királyi házon belül Absolon tört apja életére (2Sám 15,1–19,9), később Seba lázadt fel Dávid ellen (2Sám 20,1–22).

áldozat	gyilkos	igehely
Nádáb	Baasá	1Kir 15,25–28
Élá	Zimri	1Kir 16,8–11
Zimri	Omri	1Kir 16,15–18
Jórám	Jéhu	2Kir 9,22–28
Zakarjá	Sallum	2Kir 15,8–11
Sallum	Menahem	2Kir 15,14k
Pekahjá	Pekah	2Kir 15,23–25
Pekah	Hóseás	2Kir 15,30k

1. táblázat: Meggyilkolt királyok az északi országrészben (Izráel)

áldozat	gyilkos	igehely
Ahazjá	Jéhu	2Kir 9,14–28; 2Krón 22,7–9
Jóás	Józákár, Józábád; ill. udvari emberei: Zábád, Józábád	2Kir 12,21k; 2Krón 24,25k
Amacjá	?	2Kir 14,17–22; 2Krón 25,27k

2. táblázat: Meggyilkolt királyok a déli országrészben (Júda)

Az ÚR mint harcos

Mivel Izráel történeti létének ilyen szerves része volt a háború, s sokszor szembesült azzal, hogy a háború az emberi számításokhoz képest meglepően alakult, nem csoda, hogy Izráel a háborúval Istenét is kapcsolatba hozta olyannyira, hogy az ÚRral kapcsolatos antropomorf metaforák között (pl. király, bíró, férj stb.) nagy jelentőségre tett szert az URat harcosként bemutató metafora.

Már Izráelnek az első nagy történelmi csatája után megfogalmazódott a Vörös-tengernél megszabadított Izráel győzelmi énekében, hogy „az ÚR vitéz harcos” (Ex 15,3: *יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה*). A második exodus (szabadulás a babiloni fogságból) idején is az ÚR katonaként viselkedik: „Az Úr kivonul, akár egy hős (*גִּבּוֹר*), átjárja a harci kedv, akár egy katonát (*אִישׁ מִלְחָמָה*), harsányan zengi a csatakiáltást (*יְרִיעַ*), és diadalmaskodik (*יִתְגַּבֵּר*) ellenségein.” (Ézs 42,13) A Zsolt 24 a templom

kapuján bevonuló dicsőség királyát, a Seregek URát úgy üdvözli, mint aki „az erős és hatalmas ÚR, az ÚR, aki hatalmas a harcban” (8. v.: יְהוָה עֶזְרוֹ וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מְלִחְמָה). E titulusból a „hatalmasként” fordított גִּבּוֹר hőst, tapasztalt és szakképzett, hivatalos katonát jelent, néha egyszerűen zsoldost. Az Ézs 63,1–6 egyenesen hallatlanul merész, félelmetes képekkel írja le az URat mint Edom elleni háborúból érkező, bosszúálló hőst, akinek vérvörös a ruhája, mint azé, aki a borsajtóban szőlőt tapos²⁸, mert a népek levét (=vérét) kiontotta a földre minden segítség és támogatás nélkül. A „Seregek URa” (יְהוָה צְבָאוֹת) megnevezés szintén az ÚRra utal mint főparancsnokra, függetlenül attól, hogy a „seregek” mennyei (égitestek²⁹, angyali hatalmasságok) vagy földi csoportra (Izrael hadseregére³⁰) utalnak-e. Az ÚR mint hős síkraszállása az üldözöttet bizakodással tölti el: „De az Úr velem van, mint egy erős vitéz (גִּבּוֹר עָרִיץ). Ezért elbuknak üldözőim, nem bírnak velem.” (Jer 20,11); és „Veled van Istened, az Úr, ő erős, és megsegít (גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ).” (Zof 3,17). De ha az ÚR hősként (גִּבּוֹר) ráront valakire, az rettenetes (Jób 16,14).

Több leírásban az ÚR kardja (חֶרֶב) mintegy megszemélyesedik, s önállóan cselekszik, de ez csak az ÚR mint harcos metafora egy megjelenési formája, mely a pusztító erőt hangsúlyozza. Az ÚR kardja a filiszteusok ellen nem nyugszik, nem húzódik vissza hüvelyébe (Jer 47,6). Pusztít a fegyver, amíg csak bírja, csurog róla a vér Egyiptom ellen (Jer 46,10). Edom vérét akarja inni, s csupa vér az áldozati állatok lemészárlása miatt (Ézs 34,5k).

Az ÚR fegyverzetéről pozitív értelemben is szó van, amikor nem félelmetes erejét, pusztítását akarják hangsúlyozni, hanem az imádkozó a bizalmát fejezi ki vele: „pajzsom vagy nekem” (Zsolt 3,4: אֶתָּה יְהוָה מִגֵּן בְּעָדַי). Az ÚR ezzel is biztathatja szolgáját: „én vagyok a pajzsod” (Gen 15,1: אֲנִי לְךָ מִגֵּן). A védő és támadó fegyverek az ÚR nyújtotta oltalmat és az ellenség leverését fejezhetik ki: „Ragadj pajzsot (מִגֵּן), vértet (צַנָּה)! ... Végy elő lándzsát (חֶבֶל) és csatabárdot (קֶגֶר) üldözőim ellen!” (Zsolt 35,2). Mózes az amélekiták elleni csata után oltárt épít, és „az ÚR az én hadijelvényem” (יְהוָה נִסִּי) névvel látja el (Ex 17,15). Az ÚR csapásaival sújtott szenvedő úgy érezheti, hogy az ÚR ellenségévé lett, s a Mindenható mérgezett nyilait (חֶצֵי שָׂדֵי) belé lőtte (Jób 6,4; 16,13: vö. Zsolt 38,3: „nyilaid belém hatoltak”, Hab 3,9).

A szent háború: az ÚR harcol népéért

Az ószövetségi háborúk egy részének leírásában feltűnő egységesség, stilizáltság érvényesül, azaz a háborúk egy részének történetét tartalmilag és szóhasználat vonatkozásában egy bizonyos laza séma szerint mondják el a szentírók. A séma nem minden eleme található meg minden elbeszélésben. E séma fő jellegzetessége, hogy a háborút nem gazdasági, politikai összefüggésbe helyezi, nem katonai-stratégiai szempontból mutatja be, s nem eltérő gazdasági, politikai érdekek ütközéseként fogja fel, hanem mindig az ÚRral hozza összefüggésbe és istentiszteleti cselekményként írja le.

28 Az ítélet jelképeként a szőlőtaposás vonatkozhat Júda vesztere is (JSir 1,15), általában a népek megítélésére Jósafát völgyében (Jóél 4,13). Az Újszövetségben is előfordul a kép (Jel 14,20; 19,15).

29 A צְבָא biztosan égitestekre utal a következő versekben: Deut 4,19; 17,3; 2Kir 17,16; 21,3,5; 23,4k; 2Krón 33,3,5; Jer 8,2; 19,13; 33,22; Ézs 34,4; 45,12; 40,26; Zof 1,5; Neh 9,6; Zsolt 33,6.

30 1Sám 17,45 az יְהוָה צְבָאוֹת kifejezés definícióját, vagy legalábbis szinonimáját adja meg: Seregek URa (יְהוָה צְבָאוֹת) = Izrael csapatai Istene (אֱלֹהֵי מִעֲרֻכּוֹת יִשְׂרָאֵל).

Ezért e sémát követő háborúkat „szent háborúnak” szokás nevezni, noha az elnevezés félrevezető lehet³¹, s talán a bibliai szóhasználatnak az „ÚR háborúja”³² kifejezés felelne meg jobban.

Kövessük végig az ÚR háborúit leíró séma legfontosabb elemeit!³³

Az önkéntesek behívása a kürt megfújásával (תִּקְעוּ בַשּׁוֹפָר)³⁴ kezdődött, de régi szokás maradványaként előfordult hírvivők útján feldarabolt húsok elküldése is³⁵. A bevonulás nem volt magától értetődő: komoly külső (szigorú megtartóztatás, önfenntartás³⁶) és belső (félelem legyőzése) erőfeszítést követelt³⁷. A hívásra összegyűlnek a harcosok, akik egyébként egyszerű földművesek voltak.

Az összegyűltek seregét a leírás „az ÚR / Isten népe” (עַם יְהוָה ill. עַם הָאֱלֹהִים) névvel illeti³⁸, de előfordul még „az ÚR seregei” (צְבָאוֹת יְהוָה)³⁹ ill. az ünnepélyes „az élő Isten sorai” (מַעֲרֻכֹת אֱלֹהִים)⁴⁰ megnevezés is.

A sereg tagjainak szigorú szakrális előírásoknak kellett megfelelniük. A katonáknak meg kellett magukat szentelni (קִדַּשׁ)⁴¹, főként ideiglenes nemi aszkézist kell gyakorolniuk⁴². Néhányan fogadalmakat is tettek.⁴³ A tábornak rituálisan tisztának kellett lennie⁴⁴, mert az ÚR maga volt jelent a táborban (וַיְהִי מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֵהוּ). A fegyverek is meg voltak szentelve.⁴⁵

Ha a behívás oka egy korábban elszenvedett vereség volt, a sereg egy gyász- és bűnbánati szertartást is végrehajtott.⁴⁶

A csatára előkészület szerves része volt az áldozatbemutatás is.⁴⁷ Különösen fontos volt az Isten megkérdezése a harc megkezdése előtt.⁴⁸ Az Isten kedvező ígérete alapján a hadsereg vezére,

31 A „szent háború” kifejezés leginkább a muzulmán dzsihád megfelelőjeként ismert, ahol a háború az igaz hitért és a hitetlenek ellen folyik, a vallás érdekében. Az ószövetségi szent háború azonban nem vallásháború volt: az ellenség nem azért volt ellenség, mert más hitet vallott, hanem mert Izráel életére tört.

32 A Num 21,14k-ban idézett daltörredék az „ÚR háborúinak könyvéből” (סֵפֶר מִלְחָמֹת יְהוָה) származik. Tehát léteznie kellett egy azóta elveszett könyvnek, mely az ÚR háborúiról számolt be. Nem tudjuk, hogy ez a könyv ugyanaz lehetett-e, mint a „Jásár könyve” (סֵפֶר יֵשָׁר), melyben a gibeoni csatáról is szó van (Jós 10,13), ill. amelyben Dávid Saul és Jónatán sirató éneke is megtalálható (2Sám 1,18). Lehet, hogy Debóra győzelmi éneke (Bír 5) is e könyvek valamelyikéből származik?

33 VON RAD, Gerhard (1951): *Der Heilige Krieg im alten Israel*. Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments 20, Zwingli Verlag, Zürich, 1951, 6–14.

34 Bír 3,27; 6,34k; 1Sám 13,3.

35 1Sám 11,7. Saul a feldarabolt ökröket annak szemléltetésére küldte ki, hogy a hadba nem vonulók ökrei is így fognak járni. A lévita a másodfeleségének a 12 részre feldarabolt holttestét küldve (Bír 19,29) a hadba híváson kívül bizonyára sokkolni és megdöbbeníteni is akarta a törzseket drasztikus tettével, a 30. v. szerint ilyen hatást is ért el.

36 Az 1Sám 17,17k alapján úgy tűnik, hogy a hadba vonulóknak maguknak kellett az ételmezésükről, ellátmányukról gondoskodni.

37 Debórát csodálattal töltötte el a bevonulók önkéntessége (הִתְנַדְּבָהּ), két alkalommal külön meg is dicséri őket ezért (Bír 5,2.9).

38 Bír 5,11.13; 20,2; 1Sám 1,12.

39 Ex 12,41.

40 1Sám 17,26.

41 Józs 3,5; 1Sám 21,6.

42 1Sám 21,6; 2Sám 11,11k.

43 Num 21,2; Bír 11,36; 1Sám 14,24.

44 Deut 23,9–14.

45 1Sám 21,6; 2Sám 1,21.

46 Bír 20,23.26; 1Sám 30,4; 11,4.

47 1Sám 7,9; 13,9k.

48 Bír 20,23.27; 1Sám 7,9; 14,8kk; 14,37; 23,2.4.9–12; 28,6; 30,7k; 2Sám 5,19.23.

legkésőbb a csata előtt, meghirdette katonáinak: „az ÚR kezetekbe adta ellenségeiteket” (נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם בְּיָדְכֶם).⁴⁹

Amikor kivonul a sereg az ellenség ellen, akkor az ÚR maga jár előttük (יָצָא לְפָנֵי ill. הָלַךְ עִם)⁵⁰, néha még a szövetségláda is (עֲבַר)⁵¹.

A csata előtt a katonák az ÚR előtt⁵² szerelkeznek fel (הָלַץ לְפָנֵי יְהוָה). Azonban a felszerelés, a fegyverek, különösen a sereg létszáma nem elsődleges fontosságú a győzelemhez⁵³ annyira, hogy a vezérek visszariadnak attól, hogy megszámlálják a sereget⁵⁴, mert ami csoda, azt nem szabad racionalizálni.

Ezek a harcok az ÚR harcai (מִלְחָמוֹת יְהוָה)⁵⁵, az ellenségek az ÚR ellenségei (אֹיְבֵי יְהוָה)⁵⁶. A ténylegesen harcoló egyedül az ÚR⁵⁷, s ez meghatározza pszichológiai szempontból mind Izráel, mind az ellenség viselkedését. Izráel számára azt jelenti, nem kell félniük az ellenségtől (אֶל־תִּירָאוּ ill. אֶל־תִּירָא), hanem hinniük kell.⁵⁸ Az ellenséget azonban félelem fogja el.⁵⁹

A csatát magát csatakiáltás (תְּרוּעָה) nyitja meg⁶⁰, ezek közül egynek tartalmát is ismerjük: „Fegyverbe az ÚRért és Gedeonért!”⁶¹

A csata külső körülményei csatáról csatára változtak. Ezért annál meglepőbb e vonatkozásban az ÚR beavatkozását említő leírások egyöntetűsége: az ellenséget elfogja az ÚRtól való félelem, s pánikba esik (הִמָּם).⁶² Ennek következtében a csatarend felborul, az ellenséges táborban felfordulás keletkezik, s az ellenséges katonák egymás fegyveréről esnek el (חָרַב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ)⁶³. A leírások ezzel a győzelmet egyedül az ÚR beavatkozására akarták visszavezetni. Ez azonban nem zárja ki Izráel tényleges harcát, a gondosan megtervezett stratégiát. Sőt egy helyütt az ÚR harcában való részvételt nagyon merészen és naivan úgy írják le, mint az ÚR segítségére sietni (בּוֹא לַעֲזֹרֶת יְהוָה).⁶⁴

Az ÚR háborúinak csúcspontját és befejezését a hadiátok (הָרָם) végrehajtása jelentette, aminek során a zsákmányt az ÚRnak szentelték. Mint a háború többi eleme, ez is kultikus cselekmény volt:

49 Józs 2,24; 6,2.16; 8,1.18; 10,8.19; Bír 3,28; 4,7.14; 7,9.15; 18,10; 20,28; 1Sám 14,12; 17,46; 23,4; 24,5; 26,8; 20,28. Az előfordulások egy részében az ÚR közvetlenül egyesszám 1. személyben beszél, s ez a forma az elsődleges, hiszen a 3. személyben előadott ígélet is az ÚR szavaira magára megy vissza.

50 Bír 4,14; Deut 20,4; 2Sám 5,24.

51 Józs 3,11.

52 Num 32,20kk.27.29.32; Jós 4,13.

53 Bír 7,2kk; 1Sám 14,6; 17,45.47.

54 2Sám 24,1kk; vö. Ex 30,12.

55 1Sám 18,17; 25,28; Num 21,14.

56 Bír 5,31; 1Sám 30,26.

57 Ex 14,4.14.18; Deut 1,30; Józs 10,14.42; 11,6; 23,10; Bír 20,35; 1Sám 14,23.

58 Ex 14,13; Deut 20,3; Józs 8,1; 10,8.25; 11,6; Bír 7,3; 1Sám 23,16; 30,6; 2Sám 10,12.

59 Ex 15,14–16; 23,27k; Deut 2,25; 11,25; Józs 2,9.24; 5,1; 10,2; 11,20; 24,12. Józs 5,1 szemléletesen arról beszél, hogy az ellenség szíve folyékonyvá válik (מָסַס), nem marad bennük lélek(erő) (רוּחַ). A félelem időnként Izráelt is utoléri (Lev 26,36; Józs 7,5; 1Sám 17,11; 28,5).

60 Bír 7,20; Józs 6,5; 1Sám 17,20.52; 2Krón 20,21k. A תְּרוּעָה nemcsak csatakiáltást jelent, hanem használatos az istentisztelet során a hangos, ujjongó felkiáltás megnevezésére is (1Sám 4,5k; 2Sám 6,15 = 1Krón 15,28; 2Krón 15,14; Ezsd 3,11–13; Zsolt 27,6; 33,3; 47,6; 89,16).

61 Bír 7,20 (לִיָּהוָה וּלְגִדְעוֹן), rövidebb formában: „Az ÚRért és Gedeonért!” (Bír 7,18 לִיָּהוָה וּלְגִדְעוֹן).

62 Ex 23,27; Deut 7,23; Józs 10,10k; 24,7; Bír 4,15; 7,22; 1Sám 5,11; 7,10; 14,15.20.

63 Bír 7,22a; 1Sám 14,20; vö. Hag 2,22 (אִישׁ בְּחָרַב אָחָיו).

64 Bír 5,23. A korai időkben ennek a szinergizmusnak és az ÚR döntő cselekvésének a problémáját még nem vetették fel: Józs 11,6-ban az ÚR maga, a 8. v. szerint azonban Izráel vágja le ugyanazt az ellenséget. Amikor azonban reflektáltak a teológiai problémára, Izráel közreműködése egyre szorosabb korlátok közé kerül, s egyre inkább az ÚR cselekvésének pusztá szemlélőjévé válik (Bír 7,16kk).

az embereket és állatokat megölték, az éghető tárgyakat elégették, az arany és ezüst mint כֶּזֶב az ÚR kincstárába került⁶⁵. A részletekben a leírások jelentős eltéréseket mutatnak, különösen az érintett személyek és tárgyak vonatkozásában.⁶⁶ Kérdéses, hogy az idők folyamán megállapítható-e a hadiátokkal kapcsolatban a felfogás elnézőbbé, humánusabbá válása tekintettel a Deuteronomium szigorú felfogására. Mindenesetre az a tény, hogy a hadiátok végrehajtása status confessionisszá vált⁶⁷, arra utal, hogy a hadiátok egyfajta krízisbe került, mert felmerült a mellőzhetősége, ill. látótérbe került más kultikus kötelezettségekhez való viszonya⁶⁸ és a gazdasági racionalitás kérdése. A hadiátok változó felfogását mutatja az is, hogy a tényleges végrehajtás mellett (1Sám 15,3) megjelent a fogadalomként való felfogása is (Num 21,2 וַיִּדְרֹךְ יִשְׂרָאֵל נָדָר לַיהוָה).

A háború tényleges befejezését a „Ki-ki a sátraiba, Izráel!” (אִישׁ לְאֶהְלָיו יִשְׂרָאֵל) parancs jelentette.⁶⁹

A szent háborúkat a bibliai leírás szerint a bírák korában és a királyság korai éveiben vívták elsősorban. E háborúkat a népi milíciák (nem hivatásos katonák) vívták, akik egyszerű földművesekből álltak, ezért a háború ideje az évnek mindig azok a hónapjai voltak, amikor kevesebb volt a mezőgazdasági munka.⁷⁰ E háborúk minden esetben a védekezést szolgálták, s nem hódító háborúk voltak. Dávid kifejezetten hódító, területszerzést célzó háborúit már nem tartja az Ószövetség szent háborúnak. Isten azért állhatott e háborúkban Izráel mellett, mert az ellenségek az ÚR által a népének ajándékozott élethez való jogot és örökséget (נַחֲלָה) fenyegették és akarták semmissé tenni. A királyság kialakulásával a szent háború egyre inkább háttérbe szorult. Az önkéntes népi felkelés szerepét fokozatosan átvette az állandó, zsoldos katonaság. Maga a királyság is azért jött létre, hogy legyen egy állandó felelős, aki a „sereg élén ki- és bejár”⁷¹, azaz mindenkor, folyamatosan biztosítani tudja hivatásos katonáival az ország biztonságát főként a szüntelen filiszteus fenyegetéssel szemben. Saul ezért, amikor csak rátermett férfira akadt, felvette hadseregébe.⁷² Dávid zsoldosseregének alapját a bujdosása, Saul előli menekülése idején hozzá csatlakozottak alkották⁷³, később a sereg magvát Benája vezetésével a kerétekből és pelétekből álló királyi testőrség alkotta.⁷⁴ A hadsereg szerkezetének átalakulása mellett a szent háború háttérbe szorulásához hozzájárult a haditechnika fejlődése is: Salamon képes volt hadseregét korszerűvé tenni egyiptomi harciszekerek behozatalával, melyeket Ciliciából vásárolt lovak húztak. A harci kocsik használata jól képzett katonákat igényelt. A harci kocsik alakulatainak megerősített városokat épített állomáshelyül. Mindezek a korszerű technikai eszközök, átgondolt stratégia már egyre nehezebben fért meg a szent háború spontaneitása, az emberi képességekkel szemben az

65 Józs 6,18k.

66 Num 21,2; Deut 2,34kk; 3,6kk; 7,1kk.26; 20,13kk; Józs 6,21; 8,26; 10,28; 11,11k; 1Sám 15,3; 30,26; 2Sám 8,11; 1Kir 7,51; 15,15; 2Kir 12,19.

67 1Sám 15-ben a hadiátok részleges elmulasztása olyan fontos lett, hogy az Saul és Sámuel szakításához, Saul végleges elvettetéséhez vezetett.

68 Saul azzal védekezik a hadiátoktól megkímélt, legszebb bárányok bégetését és a marhabögést halló Sámuel előtt, hogy azokat Istennek szánták feláldozni Gilgálban (1Sám 15,9.14k.21)

69 Közvetlen felszólításként: 2Sám 20,1; 1Kir 12,16; 22,36. Gyakran azonban sztereotip, perfectumi formában olvasunk arról, hogy mindenki sátrába tért (győzelem esetén), vagy sátrába menekült (vereség esetén): 1Sám 4,10; 2Sám 18,17; 19,9; 20,22; 2Kir 8,21; 14,12; vö. Bír 20,8.

70 Még Dávid uralkodása alatt is (2Sám 11,1: לְתֹשֶׁבֶת הַשָּׁנָה לֹאֵת צֶאֱת הַמִּלְחָמָה), vö. 1Kir 20,22.26; 1Krón 20,1.

71 1Sám 8,20.

72 1Sám 14,52.

73 Kezdetben 400 embere volt (1Sám 22,2), hamarosan azonban 600-ra nőtt (1Sám 25,13).

74 2Sám 8,18; 20,23.

isteni beavatkozásra hagyatkozással. De a legfontosabb tényező a szent háború viasszaszorulásában a Salamon idején felvirágzó új teológiai gondolkodás volt, melynek a jahvista forrás is a tanúja. A salamoni „felvilágosodás” nyitottságot jelentett a környező világra; különösen a nemzetközi, alapvetően profán bölcsességirodalom megismerése jelentett egyfajta humanizmust: már nem az isteni cselekvés állt az érdeklődés középpontjában, hanem az ember tettei; az ősi hagyományok, a csodák háttérbe szorultak.

A szent háború, különösen a hadiátok válságát jelzi Saulnak az amálekíták elleni háborúja (1Sám 15), amikor csak részben volt hajlandó a király a szent háború követelményeinek megfelelni és a Sámuel által követelt hadiátkot végrehajtani racionális megfontolások alapján. Később Aháb az arámokkal szemben már nem is gondol a hadiátok végrehajtására Benhadádon (1Kir 20,1–34), noha egyes szigorú prófétai csoportok ezt szükségesnek tartották (1Kir 20,35–43).

A szent háború ideológiája tehát a korai királyság után feledésbe merült, míg Jósias király idején, a deuteronomista mozgalom teológiájában ismét új életre kelt, s egyfajta reneszánszt élt meg. Ennek tanúja a Deuteronomium, melynek egésze háborús szellemmel van átitatva: Izráelnek a honfoglalás során ki kellett (volna) teljesen irtani a kánaáni őslakosságot, nehogy azok Izráelt az ÚRhoz való hűtlenségre rávegyék s így pusztulását idézzék elő.

Ítéletes prófécia: az ÚR harcol népe ellen

A szent háborúkról szóló beszámolókat olvasva az az egyoldalú kép alakulhat ki Izráelről, hogy az ÚR a háborúiban mindig az oldalán állt. A teljes Ószövetség bizonyágtétele szerint azonban az ÚR mindig szabad marad népének szent akarata szerint a háborúban győzelmet adni, vagy azt megtagadni. A győzelem mindig az ÚR ajándéka népének, nem kötelessége, Izráel Istene nem adós népének a győzelemmel.

Ez a tény már korán, a pusztai vándorlás során megmutatkozott. Ugyan Izráel az ÚR csodás közbeavatkozása folytán győzelmet aratott az üldöző egyiptomiakon (Ex 14) és rá támadó amálekítákon (Ex 17,8–16), de az Ígért Földje felderítésére kiküldött kémek beszámolója okán elvesztve bátorságát az ÚR parancsa ellenére nem mert bevonulni Kánaán földjére harcolni, csak önkényesen akkor, amikor a népnek Isten visszatérést parancsolt a pusztába. Az ÚR aktuális parancsával szembeni ellenszegülés alapján indított háború azonban vereséggel végződött (Num 13k). Num 14,44 szerint e háború során Mózes és a szövetségláda nem hagyta el a tábor, azaz e háborút az ÚR jelenléte nélkül vívták.

A filiszteusok elleni hadjárat során egy súlyos veszteségekkel járó csata után Izráel vénei a szövetségládát a táborba vitetik, hogy ezáltal biztosítsák az ÚR jelenlétét és így a győzelmet maguknak (1Sám 4). Az ÚR azonban nem hagyja magát kényszeríteni, s Izráel ismételen elveszti a csatát, sőt – ez talán még nagyobb veszteségnek számított – a szövetségláda is az ellenség kezébe került. Azonban a filiszteusoknak is be kell látni, hogy győzelmük nem jelenti azt, hogy a Seregek URa felett is győztek: nemzeti istenük, Dágón leborul, ill. megsemmisül az ÚR jelenlétében és a láda súlyos csapásokat hoz minden filiszteus városra, amelyben megfordul (1Sám 5k).

Az ÚR szuverén akaratából szabad arra, hogy a győzelmet Izráel ellenségeinek ajándékozza. A damaszkuszi Hazáélt, aki Izráel népe számára súlyos csapást jelentett, az ÚR prófétája hívta el.⁷⁵ A szír Naámán Izráel feletti győzelmeit az ÚR kezéből kapta (2Kir 5,1). Az ÚR küldi a damaszkuszi Recint is Júda ellen.⁷⁶

Mindenekelőtt azonban a prófétairodalom tanúskodik az ÚR szabadságáról Izráel háborúi kapcsán, ugyanis az ítéletes próféciákban rendszerint megfogalmazott büntetések közül (חֶרֶב רָעָב דָּבָר: kard, éhínség [aszály, sásakajárás miatt], dögvész)⁷⁷ a leggyakoribb a háborús pusztítás.

A próféták azt is világossá tették, hogy az, hogy az ÚR győzelmet ad-e, nem az önkényétől, hangulatától függ. Őt nem lehet pl. gazdag áldozatokkal lekenyerezni, meggyőzni, vagy megvesztegetni. A háború kimenetele szempontjából az egyetlen szempont a kijelentett isteni akaratnak való engedelmség: a próféta irodalomban a háború a szent Isten büntetése az elkövetett társadalmi, kultikus és politikai bűnök miatt⁷⁸ az engedetlen népén.⁷⁹ Az ÚR háborús cselekvését már a szent háború esetében is az „ÚR igaz tettei” (צִדְקוֹת יְהוָה) kifejezés írja le⁸⁰, ami világosan utal arra, hogy a háború az Isten igazságosságának (יְדִיכָה) kifejezője, s ez még hangsúlyosabban érvényes a próféta teológiában.

Ámós, az írópróféták között az első viharadár, külsőleg nyugodt, gazdaságilag virágzó korban, amikor semmi jele nem mutatkozott még a viharak, már egy alkalommal arról beszélt, hogy Izráel fogságba megy Damaszkuszon túlra⁸¹. A próféta korában, VIII. sz. közepén még nem jelentkezett egyetlen konkrét ellenség sem, s ezért Ámós az isteni ítélet végrehajtóiként elsősorban az éhínségre (4,6), aszályra (4,7k.9), sáskákra (4,9), földrengésre (2,13; 9,5), napfogyatkozásra (8,9) számított.

1–2 évtized múlva, az Egyiptom és AsszírIA közötti hintapolitikát⁸² látva Hóseás számára már világos lett, hogy a Bételben tisztelt bikaszobrot majd zsákmányként AsszírIába viszik (10,6). A nép egy része Egyiptomban, más része AsszírIában lesz kénytelen a fogságban tisztátalant enni⁸³. Az ellenségekben, melyek Izráelt fenyegetik maga az ÚR lép fel népe ellen: Hóseás merész képpel az URat a ruhát tönkretévő molyhoz (שָׁרָץ)⁸⁴, rothadáshoz, fekélyhez (מָזוּר, קָלִי, רָקָב)⁸⁵, valamint áldozatát menthetetlenül széttepő oroszlánhoz (שָׁחַל, כְּפִיר) és párduchoz (נֶמֶר)⁸⁶ ill. kölykét vesztett

75 Illés kapja a megbízatást az ÚRtól Hazáel Arám királyává kenésére (1Kir 19,15), de csak utódja, Elizeus hajtja lényegében végre (2Kir 8,12k).

76 2Kir 15,37; Ézs 9,11.

77 A büntetéstírász leggyakrabban Jeremiásnál fordul elő (14,12; 21,7.9; 24,10; 27,8.13; 29,17k; 32,24.36; 34,17; 38,2; 42,17.22; 44,13) de gyakori Ezékielnél is kisebb változtatásokkal (5,12.17; 6,11k; 7,15; 12,16; 14,21 [4 csapás a vadállatokkal kiegészítve]; 28,23 [éhínség nélkül], 33,27 [éhínség helyett vadállatok]; 38,22 [éhínség nélkül]), de ld. még 2Krón 20,9.

78 Pl. Hós 8,3; Ám 3,11; 4,3; 6,12-14; 9,4; Ézs 7,18k; Jer 19,7; Ez 39,23; JSir 2,3; Bír 2,11-23; 1Kir 8,33.46.

79 Az ÚR más, pogány népeket, még ha látszólag legyőzhetetlen nagyhatalmak is, kérdőre von az általuk elkövetett jogtalanságok miatt (pl. Ézs 10,5–15; 13k; 47; 63,1–6; Jer 50k; Ez 26–28; Ez 35; 38; Ám 1; Abd; Náh 2k; Zof 2,4–15; Zsolt 2). Sőt az is előfordul, hogy pogány népek egymás ellen elkövetett bűnét bünteti az ÚR háborúval: a moábiták mésszé égették az edómi királyok csontjait, ezért „csatazajban hal meg Moáb népe” (Ám 2,1–3).

80 Bír 5,11; 1Sám 12,7; Mik 6,5.

81 Ám 5,27; másutt is fenyeget általában háborúval és deportációval a próféta: 2,14–16; 3,11k; 4,2k, 5,3.9; 6,7; 7,11.17; 9,4.10.14k.

82 Hós 5,13; 7,11; 8,9; 12,2.

83 Hós 9,3; 11,5.11. Hós 8,13; 9,6 csak Egyiptomba visszatérést említ Deut 28,68 átkának beteljesüléseként.

84 Hós 5,12.

85 Hós 5,12k.

86 Hós 5,14k; 13,7.

anyamedvéhez (דָּב שְׂכוּל) hasonlítja, mely áldozata mellkasát feltépi⁸⁷. Hóseás próféciájának meglepő volt éppen abban áll, hogy az ÚR maga népének legfőbb ellensége, akinek a szent háború hagyományai szerint népe mellett kellene harcolnia.

Ézsaiás igehirdetésében különösen világosan tükröződik az ÚR szabadsága, mert az ÚR egyfelől tartja magát a Dávidnak adott ígéreteihez, másfelől számonkéri népén vétkeiket.

Ézsaiás bizonyára elhívási látomása (Ézs 6) hatásaként szereti az ÚR megnevezésére az „Izrael Szentje” (קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) címet használni.⁸⁸ E megnevezésben Ézsaiás alapvető, meghatározó hittapasztalata tükröződik: az ÚR összeköti magát Izráellel, de vele szemben is áll egészen más, fenséges Szentként. Ez a bünt el nem viselő szentség nyilvánul meg Ézsaiás korai igehirdetésében, amikor az ÚR napján minden kevélynek meg kell alázkodnia (2,12kk), s egy távoli, fáradhatatlan, rejtélyes fegyveres nép fenyegető viharfelhőként közeledik (5,26–30). S valóban a szír-efraimita háború (734–732) során az arámi Recín és az izráeli Pekah fenyegetően közeledett Jeruzsálemhez, amikor az előzmények után meglepő módon Ézsaiás Áház királyt bátorítja azzal, hogy az ellenség terve nem fog sikerülni, s felszólítja, hogy a szent háború hagyományainak megfelelően (Ex 14,14) ne féljen (אֶל-תִּירָא) és maradjon veszteg (הִשָּׁקֵט), mert csak üszkös fadarab (הַעֲשָׂנִים) az ellenfél (7,4–9). Ézsaiás feltétel nélküli üdvprófeciája⁸⁹ mögött az a Jeruzsálemben ápolt tradíció állt, mely szerint Nátán prófétán keresztül az ÚR Dávid házának örökös trónt ígért (2Sám 7), amit Pekah és Recín nem vehet el Dávid leszármazottjától egy bizonyos Tabeél fia javára. Ézsaiás itt a szent háború szokása szerint int bátorságra és az ÚR beavatkozását váró tétlenségre Deut 20,2–4 szellemében. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az ÚR teljes mértékben népe mellé áll, mert az Áházhoz szóló beszéd egy szójátékkal⁹⁰ ér véget (7,9): „Ha nem hisztek (תִּאֲמִינִי), nem maradtok meg (תִּתְּמִנִי)!” A próféta „légy óvatos!” felszólítása (הִשָּׁקֵט) és a nyugalomra intése (הִשָּׁקֵט), arra utal, hogy Áház már ekkor fontolgatta, hogy nem bíz az ÚR ígéretében, s segítségért III. Tiglat-Pileserhez fordul, amit hamarosan a prófétával való beszélgetés után meg is tett (2Kir 16,7–9). Ez az emberi segítségben bizás nyilvánul meg abban is, ahogy Áház kegyesnek látszó indoklással elutasítja az ÚR segítségének jelét (7,11k), mert nem akarta magát elkötelezni. Ézsaiás azonban ettől függetlenül megnevezi a jelet: Immánuel (עִמָּנוּאֵל), akinek a születése egyszerre jelent szabadulást (záros határidőn belül elpusztul az agresszorok országa) és ítéletet (az ország kettészakadása óta nem tapasztalt módon elhozza Asszíria királyát, aminek következtében az ország elpusztul, s lakói a nomádok szegényes ételével – tejszínnel és mézzel – tudnak csak táplálkozni).

87 Hós 13,8.

88 Ézs 1,4; 5,19.24; 10,20; 12,6; 17,7; 29,19; 30,11k.15; 31,1; 37,23; összesen 25 alkalommal; vö. 10,17; 29,23 és Izrael nélkül: 5,16; 40,25. Érdekes módon Deuteroézsaiás is szívesen használja e titulust (41,14.16.20; 43,3.14; 45,11; 47,4; 48,17; 49,7; 54,5; 55,5), sőt Tritoézsaiás is (60,9.14); de más prófétáktól sem teljes idegen ez a méltóságjelző (Jer 50,29; 51,5; Ez 39,7), sőt a kultusz nyelvén is előfordul (Zsolt 71,22; 78,41; 89,19), ld. még 2Kir 19,22.

89 Figyelemre méltó, hogy az Ézsaiással egy korban működő Mikeás próféta éppen ellenkezőleg, Jeruzsálem pusztulását jövendölte meg: „Ezért miattatok felszántják a Siont, mint a mezőt, Jeruzsálem romhalmaz lesz, a templomhegy pedig erdős magaslat” (Mik 3,12, vö. Jer 26,18). Rövid távon Ézsaiásnak, hosszú távon viszont Mikeásnak (és Jeremiásnak) lett igaza.

90 Az אָמַן ige hifilben azt jelenti: „(magát) tartóssá, szilárdná tenni → hinni”, nifalban „tartósnak, szilárdnak maradni”. „Ha nem teszitek bizalmatokat szilárdná az ÚRban, nem fogtok tudni szilárdan megállni a veszedelemben” – így parafrázálhatjuk Ézsaiás szavait.

A pogány Asszíria tehát az ÚR kezében ítéletének végrehajtója. Ez az a távoli nép, amelyet felhoz az ÚR (5,26) a Folyamon túlról mint méheket, amelyet felbérel borbélyként népe megszégyenítésére⁹¹. Asszíriát az ÚR „haragom botjának” (שֶׁבֶט אַפְרַיִם) nevezi⁹². Azonban idővel a próféta azt tapasztalta, hogy Asszíria nem az ÚR engedelmes eszközeként viselkedik, hanem kevélységében egyedüli hatalomnak képzei magát, feladatán túllépve birodalmi célokat követ, ezért az ÚR el fogja vetni magától (10,5–19; 14,24–27). Asszíria sem tudhatja maga mellett az URat feltétel nélkül.

Jeremiás is a babiloni Nebukadneccarban az ÚR szolgáját (עֲבָדֵי) fedezi fel⁹³. A próféta szolgálata kezdetén még csak homályosan sejti, hogy egy északi ellenség⁹⁴ lesz az ítélet végrehajtója (Jer 4–6), s csak fokozatosan lesz világos számára, hogy ez a babiloniakat jelenti.⁹⁵ Ezt az északi népet is az ÚR hozza el népe ellen.

A babiloni fogságban már több évtizede megkeseredetten élők megrökönyödve hallhatták Deutereoézsaiaástól, hogy az ÚR ismét egy pogány uralkodót használ fel eszközéül, de ezúttal nem népe ellen, hanem népe kiszabadítására. II. Círus⁹⁶ megállíthatatlanul aratja győzelmeit és terjeszti ki Ansan perzsa fejedelemségét Média, Kis-Ázsiában Lüdía meghódításával, s mindezt az ÚR segítségével, aki a korábban az izráeli és júdai királyok megnevezésére használt szóval⁹⁷ „felkentjének, messiásának” (מָשִׁיחַ: Ézs 45,1) nevezi őt, ill. a szintén királyi címként használt „pásztorom” (רֹעִי: Ézs 44,28) méltóságnévvel illeti.

Üdvprófécia: az ÚR harcol a fegyverek ellen

Az eddig említettek alapján az a képzet körvonalazódhat, hogy az ÚR végső soron a háború Istene: a szent háborúban népe mellett száll síkra, de a háborút az elnyomók oldalára állva büntetesként is használja bűnös népe ellen. Mégsem mondhatjuk, hogy az Ószövetség a háborút egészében és korlátok nélkül igenli. A háborúval kapcsolatos prófétai irodalomban ugyanis fel kell figyelünk egy markáns, jelentős folyamatra, mely szembeállítja az ÚR akaratát és a háborús erőszakot.

Az ÚR részesedése a győzelemben

E szembeállítás gyökerei már a szent háborúról szóló beszámolóokban megtalálhatók, ezekben ugyanis megfigyelhető az a tendencia, mely a győzelemben az ÚR szerepét egyre nagyobbá, az

91 A fej, szőrös láb, szakáll lenyírása (7,20) különösen is nagy szégyennek számított (vö. 2Sám 10,4k; Ez 5,1–4)

92 Ézs 10,5; ugyanazt a megnevezést találjuk a babiloni sereggel kapcsolatban is (JSir 3,1).

93 Jer 25,9; 27,6; 43,10 állandó fordulatként így beszél erről az uralkodóról: נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עֲבָדֵי.

94 Jer 1,13k; 4,6; 6,1.22; 46,20.24 (vö. Jól 2,20).

95 Jeremiás 25,9-ben Nebukadneccar nevével összefüggésben említi az észak minden családját (כָּל־מִשְׁפָּחוֹת צָפוֹן), a 46. r.-ben Nebukadneccar Egyiptom elleni harcai kapcsán szól arról, hogy az észak az Eufrátesz folyóra utal (6. v.), ill. az északi nép Babilont jelenti (24. v.). A Mezopotámiából Levantéba tartó seregek általában a *via maris* hadi útján, a Földközi-tenger partja mentén haladva ténylegesen észak felől közelítették meg Júdát, noha Babilon ténylegesen keletre feküdt Júdához képest.

96 Héberül és arámiul (2Krón 36,22k; Ezsd 1,1k.7k; 3,7; 4,3.5; 5,13k.17; 6,3.14.28; Ézs 44,28; 45,1; Dán 1,21; 6,28; 10,1): בּוֹרֵשׁ, óperzsául: Kūruš, a görög történetíróknál: Κύρος (kb. 600–530).

97 1Sám 12,3.5; 16:6; 24,7.11; 26,9.11.16.23; 2Sám 1,14.16; 19,22; 23,1; JSir 4,20; Zsolt 20,7; 28,8; Hab 3,13. Később az eljövendő, ideális Dávid dinasztiára használták a Messiás címet, főként a kultikus lírában: Zsolt 2,2; 18,51 = 2Sám 22,51; Zsolt 89,39.52; 132,10; 132,17; 2Krón 6,42; 1Sám 2,10.35.

emberi részesedést egyre kisebbé teszi, míg Izráel vesztég maradva csak az események szemlélője lesz, ill. a megvert ellenség üldözésére, vagy akár csak a zsákmány összegyűjtésére korlátozódik feladata.⁹⁸

Az ószövetségi csataleírások alapvetően nem tagadják az emberi részesedést a győzelemben. Debóra győzelmi éneke részletezi, hogy mely törzsek járultak hozzá a győzelemhez, s melyek maradtak ki (Bír 5,13–18), ennek során megátkozza Mérózt, „mert nem jöttek el segíteni az ÚRnak” (23. v.: לְעֹזֶרֶת יְהוָה): a harcosok az ÚR segítői. A dicsőség azonban mindig az ÚRÉ marad a győzelemért. Ezt mutatja az, hogy az Ószövetségben nem alakult ki hőskultusz, mint pl. Görögországban (ld. ἥρωες-ok, Τῖταιες, félistenek), noha Izráelből sem hiányoztak a rendkívüli katonai hőstettek⁹⁹. A régi idők legendás hősei, félistenei más kultúrákban nagy tiszteletnek örvendtek, Izráelben azonban a félig isteni származású istenfiak, „az ősidők nagy hírű vitézei (גִּבּוֹרִים)” (Gen 6,1–4) az özönvíz okai voltak, Nimród története (Gen 10,8–12) pedig Bábel tornyának fiasójába torkollik.

Az ÚR milyen formában részesedik a győzelemből? Hogyan vesz részt a háborúban? Az Isten Lelke (רוּחַ) megragad embereket és emberfeletti erőfeszítésre teszi őket alkalmassá. Az ÚR sokszor egészen konkrét, stratégiai tanácsot ad¹⁰⁰ a papjai és prófétái által, amikor Őt megkérdezik.¹⁰¹ A válaszadás történhet sorsvetéssel¹⁰², efóddal¹⁰³ és álmon¹⁰⁴ keresztül is. Az ÚR az, aki félelmet (אִיָּמָה) és pánikot (מְהוּמָה) küld (הִמָּם) az ellenségre¹⁰⁵, hogy az összezavarodik, annak szíve megdermed (Józs 2,11: מִסָּס לֵבָב). Végül az ÚR csodákat is véghez visz népe megsegítésére. Ő a természet ura is, aki Barák csatájánál erős zivatart küld, s a megáradó Kidrón kiöntése miatt Sisera harcikocsijai a sárba ragadnak (Bír 5,20k; vö. Ex 14,25), pusztító jégesőt (אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִנִּי-שָׁמַיִם, אֲבָנִי) hullat a menekülő kánaánitákra (Józs 10,11), mennydörgése (יְהוָה בְּקוֹל-גְּדוֹל) a filiszteusokat megfutamítja (1Sám 7,10), falként feltartóztatja a tengert (Ex 14,21–30) és a folyót (Józs 3,13.16k). Az ellenség között meghasonlást támaszt, úgyhogy kiirtják egymást (2Krón 20,22k). A kifejezetten csodás elemekre is van példa: Mózes felemelt keze győzelmet hoz az amálekíták felett (Ex 17,11k), a Nap és a Hold megállnak az égen (Józs 10,12–14; vö. Bír 5,20), az

98 Különösen világosan érzékelhető ez Jósafátnak a keleti népek elleni háborújában (2Krón 20,1–30). A 15. és 17. v. egyértelműen Ex 14,13k-t idézi, a 20. v. (הָאֲמִינִי בִיִּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְתִצְמָנוּ) pedig világosan Ézs 7,9-re utal. Az ellenséges szövetség tagjai között lázadás tört ki, úgyhogy annyira egymás ellen fordultak, hogy egy sem maradt életben közülük (22–24. v.), így Jósafát egyetlen kardcsapás nélkül győzelmet aratott. A katonáinak csak egyetlen feladat maradt: az igen csak bőséges zsákmányt összegyűjteni 3 álló napon át (25. v.).

99 Ld. Dávid győzelme Góliát felett (1Sám 17; de 2Sám 21,19 Góliát megölését a szintén betlehemi Elhánánnak tulajdonítja), a gáti refáiak 4 rendkívüli erejű leszármazottjának megölése (2Sám 21,16–22), a „hármak” és „hamincak” hősokból álló elitcsapatai (2Sám 23,8–39).

100 Egyáltalán elkezdődjön-e, legyen-e a csata (Keilá felszabadítása a filiszteusoktól: 1Sám 23,1–6; menekülés Saul elől: 1Sám 23,9–12; ciklágiak megszabadítása: 1Sám 30,7k; filiszteusok elleni harc Jeruzsálemnél: 2Sám 5,19, elmenjenek-e Júdába: 2Sám 2,1, harc Rámót-Gileáért: 1Kir 22,5–28 || 2Krón 18,4–11), melyik fél lépjen fel kezdeményezőleg („te magad”: 1Kir 20,13k), a sereg melyik része indítsa a harcot (a tartományi vezérek: 1Kir 20,13k), mikor lépjenek közbe (az ellenség háta mögül, a szederfák felől lépések neszére: 2Sám 5,23k), hová menjenek (Hebronba: 2Sám 2,1), hogyan harcoljanak (készítsenek sok gödröt egy patakmederben: 2Kir 3,11–19; maradjanak vesztég: 2Krón 20,14–18).

101 Előfordul, hogy az ÚR nem válaszolt, s ez kétségbeejtő volt, mert az ítéletének világos jele volt (1Sám 14,36k; 28,6).

102 Num 27,21; Bír 1,1; 1Sám 14,37; 23,2; 28,6; 30,8.

103 1Sám 23,6.9; 30,7.

104 Bír 7, 13k; 1Sám 28,6.15.

105 Ex 23,27k; Deut 7,20.23; Józs 24,12; Bír 4,15; 2Krón 20,

ÚR angyala egyetlen nap alatt levág 185.000 asszírt (2Kir 19,35), Elizeus kérésére az ÚR az ellenséget ideiglenesen vaksággal veri meg (2Kir 6,18–20).

Az apokaliptikus irodalom különösen hangsúlyozza, hogy az ÚR végső győzelméhez nem szükséges Izráel népének katonai közreműködése. Az északi ellenséget, Mesek és Tubal fejedelmét, Mágógot az ÚR maga semmisíti meg titokzatos módon (Ez 38k). 4 titokzatos kovács letöri a világhatalmak teljességét jelképező 4 szarvat Zakariás egyik látomásában (Zak 2,1–4). Dán 2,34k.45 szerint az emberkéz érintése nélkül leeső kő összetöri a világbirodalmakat jelképező szobrot.

Az emberi részesedés a győzelemben

Az ÚR szerepének felértékelődésével párhuzamos, azzal szorosan összefüggő folyamat az emberi tényező jelentéktelenként való láttatása. Gedeon a legfiatalabb apja nemzetségében (Bír 6,15), ami a legkisebb Manassé törzsében. Az általa összegyűjtött 32.000 harcos túl sok (Bír 7,2), így az ÚR 10.000 (7,3), majd 300 főre (7,6k) csökkenti létszámukat. Saul elrejtőzik a holmik között a micpai királyválasztó országgyűlésen (1Sám 10,21–23). Dávid is a legkisebb testvérei között (1Sám 16,11). Jónátán a filiszteus előőrsön történő kétszemélyes, merész rajtaütés előtt így vallja meg népe tapasztalatát: „az Úr előtt nincs akadály: akár sok, akár kevés ember által szerezhetsz szabadulást” (1Sám 14,6).

A fegyverek és szövetségek elleni prófétai polémia

Az isteni tényező előtérbe kerüléséből és az emberi faktor visszaszorulásából logikusan és szükségszerűen következett a folyamat második lépése: a harci eszközök és az emberi próbálkozások (diplomácia, államok közötti szövetségek) gyanússá válása. Ezt bizonyítja az, hogy a csak parittyával és egy bottal „felfegyverzett” gyermek győzelmet tud aratni a 60 kg-nál súlyosabb nehézfegyverrel rendelkező, gyakorlott, 3 m-nél magasabb óriással szemben, mert a karddal, lándzsával és dárdával szemben többet nyom a latban a Seregek Urának neve (1Sám 17,45). Izráel harcai előtt időről-időre figyelmeztetést és biztatást kap az ellenség számbeli túlsúlya, modernebb, hatásosabb technikai felszereltsége ellenére: „Ne féljete!” A Nádas-tengeren való átkelés előtt Mózes így biztat a reménytelennek látszó helyzetben: „Az Úr harcol értetek (יְיָ לָחֶם לָכֶם), ti pedig maradjatok veszteg (תַּחַרְיִשׁוּן)!” (Ex 14,14) A papok ebben a szellemben tartanak lelkesítő beszédet a technikailag fölényben lévő ellenséggel vívandó csata előtt a hadak elé állva: „Ne lágyuljon meg a szívetek (אַל-יִרָךְ לִבְכֶּם) ... Mert Istenetek, az Úr veletek megy, harcol értetek (יְיָ לָחֶם לָכֶם) ellenségeitek ellen, és megsegít benneteket.” (Deut 20,4) Ex 14,14 (légy veszteg ִהְשַׁקְטָה) és Deut 20,4 (ne lágyuljon meg a szíved, אַל-יִרָךְ לִבְכֶּךָ) szavai visszhangzanak Ézsaiás Áházhoz intézett, buzdító szavaiban a túlerő miatt reménytelennek látszó ostrom előtt (Ézs 7,4).

Valójában a fegyverekbe vetett bizalom elleni prófétai harc esetén egy olyan prófétai hagyományról van szó, amely a VIII. sz.-i íróprófétáktól kiindulva végigkíséri a prófétaág történetét. Már Hóseás elszántan és fáradhatatlanul óvta az északi országrészt attól, hogy

biztonságát Egyiptomban vagy Asszíriánál keresse.¹⁰⁶ A nép szájába adott bűnbánati ének (14,4) mind az Asszíriába, mind a fegyverekbe vetett bizalmat egy lélegzetre említi a bálványimádással:

Asszíria nem segít meg minket, lóra (סוס) sem ülünk többé.

Nem nevezzük többé Istenünknek kezünk csinálmányát.

Csak nálad talál irgalmat az árva.

A 10,13b korholó beszéde egy ítéletes prófécia indoklásául szolgál, tehát Isten szemében elítélendő:

Bizony, a magad tetteiben és sok harcosodban (גבוריך) bíztál.

Ézsaiásnál, az asszír fenyegetés idején éri el a diplomáciai szövetségekre, fegyverekbe vetett bizalom prófétai kritikája a csúcspontját. A próféta határozottan istenellenesnek minősítette a fegyverkezési politikát: a lovakra és a harci szekerekbe vetett bizalom tökéletes ellentéte az ÚRban való bizalomnak (30,15k és 31,1.3):

A megtérés és a higgadtság segítene rajtatok,

a béke és a bizalom erőt (גבורתכם) adna nektek!

De ti nem akarjátok, inkább ezt mondjátok:

Nem úgy lesz az, hanem lóháton (סוס) vágdatunk! Hát majd vágdatnotok kell!

Gyorsan akartok hajtani? Hát majd gyorsak lesznek üldözőitek!

Jaj azoknak, akik Egyiptomba mennek segítségért, akik lovakban (סוסים) reménykednek!

A harci kocsik (רכב) tömegében bíznak, és az abba fogott lovak (פָּרָשִׁים) nagy erejében;

de nem tekintenek Izráel Szentjére, nem folyamodnak az Úrhoz.

... Hiszen Egyiptom csak ember (אָדָם), nem Isten (אֵל)!

Lova (סוּסִיָּה) is csak test (בָּשָׂר), nem pedig lélek (רוּחַ)!

Ézs 2,7k korholó szavaiban a próféta korai igehirdetésének idejéből a fegyverek és a bálványok egy szintre kerülnek:

Tele van az ország ezüsttel, arannyal, kincseinek se szeri, se száma.

Tele van az ország lovakkal (סוסים), harci kocsijainak (מֶרְכָבָתַיִר) se szeri, se száma. Tele van az ország bálványokkal,

kezeik csinálmanya előtt borulnak le, amit ujjaikkal csináltak.

Az ÚR és bármely fegyver közti kibékíthetetlen ellentét utalja Zsolt 20,8-t:

Ezek a harci kocsikat (רכב), amazok a lovakat (סוסים) emlegetik dicsekedve,

mi pedig Istenünknek, az Úrnak a nevét.

E vers a nép válaszában része egy jövődőlésre, melyet egy próféta mondhatott akut háborús helyzetben a királyáért könyörgő nép kérésére az ÚR nevében válaszolva. Vagyis e vers is közvetetten a prófétai polémiát tükrözi.

Zak 4,6 már formulaszerűen és az ellentétet a végletekig fokozva fogalmaz:

„Nem hatalommal (חֵיל) és nem erőszakkal (כֹּחַ), hanem az én lelkemmel (רוּחִי)!” – mondja a Seregek Ura.

¹⁰⁶ Asszíriát és Egyiptomot együtt említi Hós 7,11; 12,2; vö. 9,3; csak Asszíriára vonatkozik: 5,13; 8,9; 14,4.

A fegyverek prófétai leértékelése a kései kultuszi lírába is utat talált, ahol már semmilyen meghatározott háborús helyzetre nincs utalás, mint a korhoz kötött próféta igehirdetésben, hanem a téma a kultuszi költészet himnikus közkincse lett (Zsolt 33,16–18):

Nem a nagy sereg (הַיָּל) segíti győzelemre a királyt,

nem a nagy erő (כֹּחַ) menti meg a hőst (גִּבּוֹר).

Csalódik, aki lovaktól (הַסּוּסִים) vár segítséget, mert nagy erejük nem ment meg.

De az Úr szeme ügyel az istenfélőkre, akik szeretetében (חֶסֶד) bíznak.

Zsolt 147,10k szintén szembeállítja a lovak erejében való bizalmat és az ÚRban bízó istenfélők magatartását, s egyértelművé teszi, melyik kedves az ÚR előtt:

Nem a lovak erejében (גִּבּוֹרַת הַסּוּסִים) leli kedvét, nem a férfi izmaiban gyönyörködik.

Az istenfélőkben gyönyörködik az Úr, azokban, akik az ő szeretetében (חֶסֶד) bíznak.

Az ÚR összetöri a fegyvereket

A fegyverek elleni prófétai polémia hagyományának részei azok a kijelentések, mely szerint az ÚR összetöri a fegyvereket.¹⁰⁷

Két olyan mondás maradt fenn, melyben az ÚR egy nép íját összetöri. Az első Hóseás próféta Jezréel nevű elsőszülöttjének a nevét magyarázza (Hós 1,4k):

Azon a napon összetöröm (שִׁבַּרְתִּי) Izráel íját (קֶשֶׁת) Jezréel síkságán.

A második Jeremiás idegen népek elleni próféciai között Elámmal kapcsolatban mondja ugyanezt (Jer 49,35):

Ezt mondja a Seregek Ura: Összetöröm (שִׁבַּרְתִּי) Élámm íját (קֶשֶׁת), legfőbb erősségét.

Mindkét esetben nyilvánvalóan az íj minden fegyvert magába foglal, s a két mondás Izráel és Elám katonai vereségét hirdeti meg.

Mikeásnál viszont a fegyverek megsemmisítése nem egy konkrét csatavesztésre utal, hanem egy átfogó, tisztító ítélet részét képezi (Mik 5,9–13):

Azon a napon – így szól az Úr –

kiirtom (הִכַּרְתִּי) a lovaikat (סוּסֵיהֶם),

és elpusztítom (הִמָּחֶרְתִּי) harci kocsijait (מִרְכָּבוֹתֵיהֶם).

Kiirtom (הִכַּרְתִּי) országod városait (עָרֵי אֶרְצְךָ),

és lerombolom (הִרְסֵתִי) minden erődöt (מִבְצָרֶיהֶם).

Kiirtom varázsszereidet a kezedből, nem lesznek többé jelmagyarázóid.

Kiirtom bálványszobraidat és szent oszlopaidat az országból;

nem borulsz le többé kezed csinálmanya előtt.

Kiszaggatom szent fáidat, és elpusztítom városaidat.

Figyelemreméltó, hogy e szakaszban a fegyverek a varázsszerekkel és bálványszobrokkal egy kategóriába esnek: mindkettő istenellenes magatartás kifejezője, ezért egyként pusztul el az Isten által előidézett katasztrófában.

107 BACH, Robert (1970): „... Der Bogen zerbricht, Spieße zerschlägt und Wagen mit Feuer verbrennt”. In: Wolff, Hans Walter (hrsg.): *Probleme biblischer Theologie. Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1970, 13–26.

Nemcsak az ítéletes próféciaiban, hanem az üdvpróféciaiban is helyet kap a fegyverek összetörése, pl. Hós 2,20-ban az állatokkal kötött szövetséghez kapcsolódóan nemcsak az állatok, hanem az emberek (ellenségek) részéről sem fogja semmi fenyegetni Izráel biztonságát:

*Kiirtom (אָפּשְׁבֵּר) az íjat (קֶשֶׁת), a kardot (חֶרֶב)
és a háborút (מִלְחָמָה) az országból,
és biztonságban élhetnek.*

Hós 1,5-tel ellentétben itt az íj összetörése nem katonai vereséget jelent, hanem a béke kifejeződése: 1,5-ben Izráel saját fegyvereinek összetöréséről van szó, itt speciálisan az ellenségééről. Bár ez valószínűleg konkrétan III. Tiglat-Pilezer fegyvereire utalhatott, még sincs egyértelműsítve az ellenség: az ÚR minden fegyvert összetör, akárkié is legyen, s így hoz békét az országba.

Hasonlóan általánosságban (a fegyverek tulajdonosainak nevesítése nélkül) fogalmaz Zak 9,10 is:

*Mert kiirtom (הִכְרַתִּי) a harci kocsit (רֶכֶב) Efraimból
és a lovat (סוּס) Jeruzsálemből – mondja az Úr.
Kivész (נִכְרַתָּה) majd a harci íj (קֶשֶׁת מִלְחָמָה), mert békét hirdet a népeknek
uralma tengertől tengerig ér, az Eufrátesztől a föld határáig.*

A fegyverek összetörése a prófétai irodalomból a kultikus lírába, konkrétan a Sion-énekek közé is utat talált. A Zsolt 46 himnikus záradékaként a költő így magasztatja az URat a 10. v.-ben:

Háborúkat (מִלְחָמוֹת) szüntet meg (מִשְׁבִּית) a föld kerekiségén, íjat (קֶשֶׁת) tör össze (יִשְׁבֵּר), lándzsát (יִשְׁרֹף בָּאֵשׁ) tördel szét (קָצַץ), harci kocsikat (עֲגֵלוֹת) éget el (יִשְׁרֹף בָּאֵשׁ).

Míg a prófétai irodalomban a fegyverek összetörése egy meghatározott, egyszeri történelmi eseményt jelöl, addig itt az ÚR általános cselekvéseként (ld. a himnikus participiumot és az imperfectumi igealakokat) jelenik meg.

Zsolt 76,4-ben pedig ezt olvashatjuk az Istenről, akinek sátra Sálemben van, és aki a Sionon lakozik:

*Ott törte össze (שִׁבַּר) a tüzes nyilakat (רִשְׁפֵּי־קֶשֶׁת),
a pajzsot (מָגֶן), a kardot (חֶרֶב), a harci eszközöket (מִלְחָמָה).*

Itt egy meg nem határozott, a múltban a Sionra támadó ellenség megsemmisítéséről van szó, még pedig úgy, hogy az ÚR dorgálásától mozdulatlanra dermed koca és ló (7. v.). Hasonló harcról tesz említést Sionnál Zsolt 48,5–8 is.

Az eddig említett bibliai helyekkel kapcsolatban szembetűnő, hogy mindig csak különféle fegyverekről van szó, s sehol sincs szó a fegyvereket használó emberek összetöréséről, noha az Ószövetségtől e gondolat sem idegen¹⁰⁸.

Az „ÚR összetöri a fegyvereket” motívum nagy hatással volt a prófétai eszkatológiára. A tárgyalt szövegek közül három is (Hós 2,20; Zak 9,10; Zsolt 46,10) a fegyverek összetörését összekapcsolja egy jövőbeli, tartós béke leírásával. Hós 2,20 Izráelnek a fegyverek összetörésével biztonságos lakozást ígér; a Zak 9,10-ben várt király „békét hirdet a népeknek”; Zsolt 46,10 dicséri az Istent, aki „háborúkat szüntet meg a föld kerekiségén”. E versekben a fegyverek összetörése a beköszöntő béke feltétele. E béke Hós 2,20 számára csak Izráel békéje lesz, Zak 9,10 és Zsolt 46,10 szerint viszont univerzális lesz, a Föld széléig (עַד־קְצֵה הָאָרֶץ és עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ) kiterjedve minden népet magába foglal.

108 Ézs 8,15; 14,25; 30,14; Jer 48,4.38; 51,8; JSir 1,15.

Nem véletlen, hogy a minden népre kiterjedő világbéke váradalmának klasszikus megfogalmazása is a fegyverek átalakításáról beszél békés mezőgazdasági szerszámokká (Ézs 2,4b = Mik 4,3b)¹⁰⁹:

*Kardjaikból (חֶרְבוֹתָם) ezért kapákat kovácsolnak,
lándzsáikból (חֲנִיתוֹתֵיהֶם) pedig metszőkéseket;
nép a népre kardot (חֶרֶב) nem emel,
hadakozást (מִלְחָמָה) többé nem tanul.*

E versben nem az ÚR, hanem a népek maguk törik össze a fegyvereket, s nem az ellenségét egy győztes csata után¹¹⁰, hanem önszántukból a sajátjukat, s minden háborút megelőzően, vagyis a népek lemondanak előre a fegyverek használatáról. S miért teszik ezt a népek? Az indok egyfelől az ÚR hegyén kijelentett isteni akarat (דְּרָכָיו) és a Sionról származó tanítás (תּוֹרָה) (Ézs 2,3b): mivel megismerik az ÚR útjait és tanítását, mely szerint a fegyverekben való bizalom összeegyeztethetetlen az ÚRban való bizalommal, megsemmisítik fegyvereiket. Másfelől pedig az ÚR igazságot szolgáltat (שָׁפַט) a népek között (Ézs 2,4a), ezért nincs szükség fegyverekre, hogy azokkal az igazságnak érvényt szerezzenek. Ez esetben is végső soron az ÚR törli össze a fegyvereket, csak nem közvetlenül, hanem áttételesen. Közvetve, vagy közvetlenül, de az ÚR szándéka és ígérete az, hogy a fegyverek megsemmisülnek, ezért az Ószövetség harcias részei ellenére is joggal nevezheti Pál apostol az URat „békesség Istenének” (ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης; Rm 15,33; 16,20).

A Szerző református lelkipásztor, a PRTA Biblikus Intézetének tanára.

109 Előfordul az ellentétes átalakítás is. „Kovácsoljatok kapáitokból kardokat (חֶרְבוֹת), metszőkéseitekből dárdákat (חֲנִיִּים)!” (Jóel 4,10) – így szólítja fel az ÚR a népeket, hogy a Jósafát völgyében, az ítélet völgyében az ÚR napján ítéletet tartson felettük.

110 Ézs 9,4 ezért nem tartozik szorosan a témánkhoz (az ÚR összetöri a fegyvereket): nem fegyverekről van benne szó, hanem harcászati eszközökről, kiegészítőkről, ill. a személytelen fogalmazás ellenére is az a legvalószínűbb, hogy nem az ÚR a megsemmisítés végrehajtója, hanem a 8,23b-ben említett elnyomott nép:

Mert minden dübörögve menetelő csizma (סַנְדָּל) és véráztatta köpönyeg (שִׁמְלָה) elég, és tűz martaléka lesz.

Hasonlóképpen Ez 39,9–10a prófécijában nem e fegyverek összetöréséről, hanem elégetéséről van szó, s itt sem az ÚR végzi ezt, hanem „Izráel városainak lakói”:

Akkor Izráel városainak lakói kimennek, meggyújtják és elégetik a fegyvereket (נִשְׂקִים), a nagy és kis pajzsokat (מִגָּן וְצִנְהָ), az íjakat (קִשְׁתִּים) és a nyilakat (חֲצִיצִים), a buzogányokat (מַקְלֵי יָד) és a dárdákat (רִמְחִים), és hét évig tüzelnek velük. Nem kell fát hordaniuk a mezőről, az erdőtől sem kell vágniuk, mert a fegyvereket (נִשְׂקִים) használják tüzelőnek.

Figyelemreméltó e versekben az a pragmatizmus, hogy a fából készült hatalmas mennyiségű fegyverből tüzelőanyag lesz. Ézs 2,4b = Mik 4,3b versekhez hasonlóan itt is az egykori fegyvereket békés célokra hasznosítják.

LEHET-E MÉG VALAHA IGAZSÁGOS A HÁBORÚ?

Írta: Dr. Petró László

1. Bevezetés. Amikor a keresztyén ember a háborúról gondolkodik, akkor meglehetősen kettős érzelmek dúlnak lelkében. Egyfelől mindent elsöprő lendülettel mondaná, hogy Krisztushoz tartozóként legalább egy *barthi* NEM (*Nein!*) kiáltással felelhet csak a kérdésre, de másrésről érezhető az is, hogy a kérdés jóval összetettebb, mintsem konzekvensen elutasítsunk minden militarista feltevést. Hiszen ha az állandó és minden körülmények közötti visszautasításra helyezzük a református teológia álláspontját, akkor ebből a nézőpontból értelmezhetetlen kérdések sokaságával állunk szemben: Hogyan magyarázzuk a nyugat háborúk formálta történelmét? Hogyan kell értelmeznünk Jézus szavait, aki nem akarta az Övéit kivonni a világból? (Jn 17,15) Mit kell felelnünk az önvédelmi kényszerben lévő állam erkölcsi felelősségére? Csak a szükségszerűség és a másképpen gondolkodók miatt tartunk fenn tábori lelkeszi szolgálatot, vagy igenis fontos számunkra a fegyveres hadviselők lelkiállapota? Érezzük, hogy a kérdés jóval összetettebb és messzebbre mutat, mintsem arra azonnali feleletet lehessen adni.

1.1 Igen vagy nem? Egyfelől jogos a keresztyén ember hatalmas NEM kiáltása, hiszen a háború mégiscsak egy akarat erőszakkal való rákényszerítését jelenti, ilyen módon pedig minden körülmények között tiltakozni kell ellene. Már az előzményeit is nehéz a hittal összeegyeztetni, hiszen a fenyegetés, a támadás kilátásba helyezése, valamint a fegyverek felvonultatása már önmagában is olyan félelmet kelt, amely távol áll az egyház valamennyi lényegi tulajdonságától (2Tim 1,7) és amely félelem csak küzdelemre és ellenállásra készítheti Isten népét. Megkérdőjelezhető az is, hogy a fegyverrel kieroszakolt jog adhat-e felhatalmazást a jövőben az erkölcsi törvények számonkérésére? De ugyanúgy az sem teljesen tisztázott, hogy az erőszak és vérontás lehet-e alapja a jövőbeli békességnek? De egészen egyszerűn azt is mondhatnánk, hogy az egyház mindig is a békés együttélésben volt érdekelt, ezért egy erőszakos, háborús konfliktusnak a keresztyén világrendben nem lehet helyet biztosítani. Továbbá a modern háborúk szörnyű pusztításai a lelkekben és a materiákban is pótolhatatlan károkat okoznak, amelyek messze megkérdőjelezzik a fegyveres konfliktus értelmét.

Másfelől azonban számos elvitathatatlan tény tovább gondolásra készít bennünket. Sokan a „*ne ölj!*” parancsolat hatálya alá helyezik a háború megítélését, pedig úgy tűnik, hogy annak etikai következményei jóval túlmutatnak azon. Leginkább az jelent problémát, hogy egy háború alatt kire is kell vonatkoztatni a parancsolat értelmét? Arra a katonára, aki ténylegesen végrehajtja a közvetlen felettesei által megalkotott hadműveleti tervet, vagy azokra az országot kormányzókra, akik adott esetben így kívánják ártatlan állampolgárok sokaságának halálát elkerülni? Tévedés ne essék, sokféle háborút ismer a világ. Ezek között természetesen vannak olyanok (megtorlás, rablás, bosszú)¹, amelyekre semmilyen körülmények között nem mondhat a református teológia igent. Mindenesetre az látszik, hogy a parancsolatnak igenis vannak határesetei, amelyeket alapos

1 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 391.

teológiai vizsgálat alá kell vetni, mert a fegyverfogás ezen esetekben nemcsak szükségszerű, de jogszerű is. Ugyanakkor ott van az az elgondolkodtató tény is, hogy a Szentírás sok helyen említ háborút, és az Ószövetség egészének lelkületét aligha lehet azzal vádolni, hogy mindenestül fogva elveti a háború lehetőségét. Elég csak az éppen említett hatodik parancsolatra és annak közvetlen környezetére gondolni, amelyből világosság válik, hogy még a dekalógus árnyékát is számos háború övezte.² Ez a bibliai feszültség komoly nehézséget jelentett a kérdés teológiatörténeti formálódása során.

1.2. A keresztyén értelmezés nehézségei. Az értelmezési nehézségek sorában további három problémával kell szembenézni, amelyek sajátosan keresztyén jellegűek. Ha Európa történeti egységét tekintjük, akkor *Dietrich Bonhoeffer* arra mutat rá, hogy tulajdonképpen az egész nyugati világ és kultúra Jézus Krisztusban vált egységessé.³ Ezt a történelmi tényt aligha lehetne elvitatni, már csak az ismert magyar történeti események tükrében sem, hiszen István királyt is a nyugat keresztyénség formálta egysége biztosította a béke tartós megőrzése felől. Még akkor is igaz ez, amikor Európa háborúktól zajos évszázadaira tekintünk és arra a tényre, amely Európa történetét friss vérrel nyomatékosította.⁴ *Bonhoeffer* azonban éppen abban látja Európa történelmi háborúinak a jellegzetességét, hogy azok nem az önfenntartásra irányultak. Jelen tanulmány keretében nem lehet választ adni arra a kérdésre, hogy ennek gyakorlati megvalósulása milyen események kíséretében történt meg, mint ahogyan arra sem, hogy az európai hadseregek keresztyénhez méltó módon látták és kezelték-e az ellenséget. Annyi azonban világosan megállapítható, hogy Európa ezen háborúit az Isten kormányzásába vetett hit különböztette meg más háborúktól.⁵ Itt érhető tetten az az ószövetségi elgondolás, amely szerint a háború végkimenetele Isten ítéletes megjelenését hordozza magában. (Zsolt 110,6; 5Móz 2,30) Az Isten világot és történelmet kormányzó hatalmánál fogva a háború végkimenetele a világ történelmét döntően befolyásoló tényezővé vált. De nem lehet minden háborúra úgy tekinteni, mint amiben Isten ítélethirdetése jelenik meg. Vannak olyan háborúk is, amelyek nem az Isten kormányzását, hanem egy nép saját kikényszerített igazát szeretnék érvényre juttatni. Ott válik mindez rendkívül problematikussá a keresztyén hit számára, hogy vajon nem ad mindez elegendő lehetőséget arra, hogy még a saját érdekből megvívott háborút is egy nép Európa egységéért meghozott legalázatosabb áldozatnak tüntesse fel a történelem számára? Ez pedig azt az etikai problémát veti fel, hogy keresztyén értelmezés szempontjából egyáltalán nem mellékes egy-egy háború indíttatása és természetesen így a jellemzőinek a leírása sem. Továbbá azt is látni kell, hogy a nyugat háborúi nagyon könnyen abba az irányba terelődtek, amelyben már nem Európa Jézus Krisztus neve alatti egysége valósult meg, hanem éppen ennek az egységnek a teljes veszélyeztetése lett az eredmény.⁶ Talán az egyik legszemléletesebb történelmi példa erre az, ahogyan a császár karddal való uralkodása mellett a pápaság igei uralma ennek az egységnek a fényében történt meg. De éppen akkor, amikor a pápaság elvesztette azon mandátumát, hogy csak az Ige hatalmával kormányozzon, azonnal veszélyeztetetté vált a nyugat egysége.

2 LOCHMAN, J. M. (1993): A szabadság útjelzői, 102.

3 BONHOEFFER, D. (1996): Ethics, 109.

4 GLASENAPP, H. (1977): Az öt világvallás. 44.

5 BONHOEFFER, D. (1996): Ethics, 109.

6 BONHOEFFER, D. (1996): Ethics, 110.

Ebből ered a másik keresztyén értelmezési nehézség. Amikor a keresztyén ember helyét akarjuk a világban meghatározni, akkor óhatatlanul is felmerül annak a kérdése, hogy milyen mértékben kell azonosulni a világgal? Benne élni és megtartani a hitet (Mt 22,21), vagy kívül maradni és csak a mennyei valóságra figyelni, abból élni és táplálkozni? (Kol 3,2) Igazából teológiatörténeti vonatkozásban is értelmezhetjük a kérdést, melyet a háborúra vonatkoztatva valahogyan így lehetne azt megfogalmazni: a keresztyén ember a háborúban *Luther Két birodalom*, vagy *Barth Krisztus királyi hatalma* elgondolását kell, hogy kövesse? Közben pedig már ezen a ponton azzal kell szembesülnünk, hogy Krisztus békességszerzése (Kol 1,20) nem esik egybe a világtörténelem végével,⁷ ezért akit az Ő mennyei békessége táplál, annak is e világ törvényeihez kell alkalmazkodni. A keresztyén teológia ott téved el ebben az útvesztőben, hogy nehezen tudja megélni és megfogalmazni ezt a békességet egy erőszakkal teli világban, küzdelmesen tudja csak a jövő nyugalomát megláttatni egy velejéig felforgatott és indulatokkal fűtött világban. *Karl Barth* e kérdés tekintetében arra emlékeztet, hogy nem szabad elfelejtenünk, hogy a mennyei államot – és így annak a békességét – nem emberek, hanem Isten alapította és éppen ezért nem lehet össze sem hasonlítani e kettőt.⁸ Jogos ennél fogva a kérdés, hogy akkor a keresztyén ember hová is tartozik valójában? Állampolgára, vagy számkivetettje-e ennek a világnak, hiszen e földön igazán otthonra csak az egyház ölelő közösségében talált? Törvényszerűen következik *Barth* szerint ebből az, hogy az egyház folyamatosan szemben fog állni a földi állammal.⁹ Némiképpen meghasonlott állapotnak is tekinthető ilyenformán az egyház léte, hiszen a földi világban él, de a mennyeiből táplálkozik. A földi világ erőszakosságát próbálja csitítani a mennyei világ békességével. A földi háborút igyekszik elkerülni, a mennyei hatalom megnyugvásával. A teológia kérdése ezen a ponton az, hogy ez mennyiben sikerülhet neki? Pontosabban kerülhet-e az egyház abba a helyzetbe, ahol a mennyei válaszai nem találnak meghallgatásra és ennek következtében dönteni kell: megmarad mindenestül mennyeinek és kimarad ezáltal a földi erők küzdelméből, vagy pedig úgy értelmezi földi jelenlétét, hogy e világhoz kötöttsége révén akár tagadóan akár megengedően de mégis állást foglal a háború kérdésében. *Barth* értelmezése szerint a görög *paroikia* szó útmutató lehet, ugyanis a szó jelzi, hogy az egyház itt tartózkodik ugyan, de nem ide való, ebben a világban él ugyan, de az eljövendő világ üzenetét hirdeti abban.¹⁰ Ebben pedig az a reménység ragyog fel, hogy az eljövendő világ üzenete – még a meg nem hallgatottság ellenére is – hatással van e világra, ezért Isten országának a békessége az egyház szolgálata révén átformálhatja még a háborúban álló felek indulatait is. Ehhez azonban az egyház nem vonhatja ki magát a háborúban álló felek életéből, hanem szorosan ott kell maradnia, ahol a békesség nem vált politikai és hatalmi lehetőséggé.

Végül röviden szükséges még szólni a harmadik nagy etikai kérdéskörrel. Ahogyan fentebb említettük, sokféle háború létezik. De leginkább az a kérdés, hogy egy háborúval érvényre kívánt juttatni követelés jogos-e, vagy sem. Mindennek a teológiai tükröződése az indíték bűnös motívumában keresendő.¹¹ A háború ténye azt jelzi, hogy minden békés megoldás lehetősége elveszett, s mint utolsó lehetőségként megmaradt a jog erőszakkal való megszerzése. Ebben a folyamatban természetesen vannak támadók és védekezők. Ott, ahol az indíték nem bűnös, vagy

7 GOLLWITZER, H. (1959): Háború és keresztyénség, 190.

8 BARTH, K. (2004): Community, State, and Church, 126.

9 uo.

10 BARTH, K. (2004): Community, State, and Church, 127.

11 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 392.

éppen az önvédelem bizonyul jogosnak,¹² ott a háború tagadása egyet jelent az állam létének a tagadásával.¹³ Hiszen ha az állam nem védi meg önmagát, vagy nem terjeszti fel jogos igényét, akkor csakhamar elveszhet. Ezért rendkívül fontos, hogy a keresztyén teológia meg tudja az állammal való kapcsolatát is határozni, mert ez dönti majd el, hogy az egyház a háborúban miként tud saját népe mellett maradni.

2. Biblia és teológiatörténeti áttekintés. Mielőtt részletekbe menően megvizsgálánk egy-egy korszak háborút érintő teológiai értékelését, fontos felismerni ennek az igazi szükségszerűségét. A történelmi tapasztalat arra mutat, hogy nem az egyházak véleménye állított meg vagy éppen indított el egy háborús konfliktust. Szomorú szívvel kell azt is megvallani, hogy volt idő és voltak olyan háborúk, amikor és amikben az egyháznak a vártól jóval nagyobb szerepe volt. A teológiatörténet ezen e téren két nehézséggel is szembeállít bennünket. Elsőként meg kell küzdeni azzal a kihívással, hogy miként értelmezzük a Szentírás azon részeit, amelyek nem tiltják, sőt egyenesen buzdítanak a háborúra. Másfelől pedig a protestáns etikának fel kell ismernie azt a különbséget, ami egy jogszerűen viselt háború és egy jogtalan háború „kanonizálása”¹⁴ között fennáll. A bibliai és teológiatörténeti vizsgálatnak a célja ezért az, hogy ezek a határvonalak jól láthatóak legyenek a végső következtetések levonásakor.

2.1. A Biblia háborúról alkotott képe. Különösen az Ószövetség háborúra és harcra vonatkozó kijelentései mutatnak arra, hogy a háború voltaképpen – legalábbis a zsidó értelmezés szerint – nem bűnös dolog, hiszen a Szentírás nem ítéli azt el¹⁵ (5Móz 2,24). Gondoljunk csak a honfoglalásra, ami gyakorlatilag egy állandó háborús állapotot jelentett. Voltaképpen úgy is megközelíthetjük a kérdést, hogy a zsidó nép története ebben az értelemben nem különbözik a világ más népeinek a történetétől, hiszen annak sorsát a háborúk vitték előre vagy vetették vissza. Érdekes a fogság idejére is gondolni, amikor Istent úgy várták, mint aki harccal fogja a népét megszabadítani az idegen hatalom alól (Ézs 35,4), hiszen a háború az Ószövetségben vallásos ügy volt. A keresztyén teológia kiindulópontja azonban abban a reménységben van, hogy az Ószövetség ismeri a békesség (*shalom*) ígértét¹⁶ (Ézs 2,4; Mik 4,3), amely az eljövendő korszak beteljesedését jelenti. Tehát ilyen értelemben a békességet mintegy célként fogalmazza meg, amerre a bűnnel terhelt világnak haladnia kell. De ebből az is következik, hogy a háború nem Isten akarata, hanem sokkal inkább az emberi bűn következménye.¹⁷

Az Újszövetség háborúra vonatkozó megállapításai rendszeres teológiai szempontból lényegesen könnyebben értelmezhetőek. Ha az Ószövetség végső ígérete a *shalomra* vonatkozik, akkor az Újszövetség ígérete az új életre, az újjászületésre kell, hogy mutasson. A békesség természetesen ennek is szerves részét képezi, hiszen a megváltás következménye, hogy az ember

12 Rendszeres teológiai szempontból a későbbiekben kitérünk majd arra, hogy miért lehet problémás, ha csak a békét tartjuk az egyetlen lehetséges válasznak. Az etikai felvetés most is csak határesetekre tud hagyatkozni, ezért fontos már most tisztán látni ezt a kérdéskört.

13 TÖRÖK, I. (1988): Etika, 254.

14 A kifejezést Jan Milic Lochman (A szabadság útjelzői) használja arra a háborúra, amit az egyházi vezetés szeretett volna más színben feltüntetni, ezzel a valós okot Isten akaratának mutatta fel.

15 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 392.

16 SZÜCS, F. (1993): Teológiai etika, 238.

17 uo.

békességre jut mind Istennel, mind pedig emberekkel. A Hegyi Beszédben pedig Jézus Krisztus erre a békességre építette fel az Ő világrendjét¹⁸ (Mt 5,9; Mt 5,25), márpedig a krisztusi béke minden hadakozást elvet. Azonban mégsem jelenthetjük azt ki kategorikusan, hogy az Újszövetség teljesen elítéli a háborút. Jézus maga is elismeri a felsőbbség hatalmát és tanítványaival az élet természetes velejárójaként tekint arra, hogy egy királynak van joga és lehetősége háborút indítani. (Lk 14,31-32) Jézus környezetével való viszonyára jellemző, hogy nem elvetni akarja a jelenvalókat, hanem sokkal inkább megmutatni, hogy az Atyával való legszorosabb kapcsolatában miként tud ebben a világban jelen lenni. De Jézus korabeli csoportokhoz való viszonyulása is árulkodik a háborúról alkotott képéről. Semmilyen szinten nem értett egyet a gyakran militarista jegyeket mutató zélótákkal, de mindvégig a végidők nagy harcára készült a tanítványaival¹⁹ (Mt 26,53).

Mindent összevetve el lehet mondani, hogy a Biblia nem utasítja el a háborút, de igazán nem is támogatja azt. A szélsőségektől ebben a kérdésben is óva int, ugyanis nem szolgáltat alapot sem a minden körülmények között békés úton elrendezendő megoldásoknak (pacifizmus), sem pedig a minden erővel szemben felvonuló harcos felfogásnak (militarizmus) sem.²⁰ Az ószövetségi ember erőteljesebben élte meg a népéért harcoló Isten képét, míg az Újszövetségben sokkal inkább a bűn és gonosz ellen való harc vezet el a teljes békességre. Abban azonban mindenképpen egységes képet mutat a Szentírás, hogy végső soron nem veti el a háború lehetőségét, de Isten népe mindig sokkal inkább a békességben érdekelt.

2.2. Az ókori teológia háborúról alkotott képe. A háború keresztyén megítélése jellemzően a Nagy Konstantini fordulatot követően változott a legtöbbet. Azért hozott markánsan újat ez az időszak, mert az üldözött keresztyénség hirtelen az államhatalomban is érdekelt lett. Márpedig, ott, ahol a keresztyénségnek az állam vezetésére is van befolyása, ott nem lehet elkerülni a háborús kérdésekben való állásfoglalást sem. Ez etikai értelemben kettős nehézséget jelentett. Egyrészt az volt a nagy kérdés, hogy a keresztyéneknek miként is kell a katonai szolgálatot teljesíteni?²¹ Ugyanis a katonai szolgálattal együtt járt az erőszakban és a harcokban való részvétel is, amely teljes mértékben idegen volt a keresztyéni létől. Vajon létezhet-e keresztyén katonai szolgálat és ha igen, akkor annak miért kell szükségszerűen másnak lenni, mint az államhatalom megkereszteletlen katonájának a szolgálata? Amikor a keresztyénség államvallássá lett, akkor hamar kiderült, hogy az állam békessége és jó rendje fenntarthatatlan fegyverek jelenléte nélkül. Így a keresztyénség az új helyzetben új problémával is találkozott: hogyan lehet keresztyénként, Isten nevében fegyvert fogni a birodalom barbár ellenségeivel szemben? De éppen ez vezetett át a másik etikai nehézséghez. Ugyanis, ha fegyver nélkül nem lehet fenntartani a rendet, akkor a fegyverrel a hitet is védelmezni lehet. A barbár ellenség képe már nemcsak kulturális, hanem vallási megkülönböztetést is jelentett. Ez pedig a háború addigi keresztyén értelmezésének a teljes újragondolását tette szükségessé, hiszen itt már nemcsak az államot, hanem az egyházat is meg kellett védeni a pogányoktól.²² Szükségszerűvé vált tehát egy középút keresése, amely eléggé engedékeny ahhoz, hogy a

18 LOCHMAN, J. M. (1993): A szabadság útjelzői, 103.

19 SZÜCS, F. (2014): Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében, 35.

20 TÖRÖK, I. (1988): Etika, 255.

21 GOLLWITZER, H. (1959): Háború és keresztyénség, 190.

22 SZÜCS, F. (2014): Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében, 36.

keresztyének fegyverrel megvédhessék az Igét, de eléggé szigorú is ahhoz, hogy az az isteni rendbe beilleszthetővé váljék. *Augustinus* akarta tisztázni ezt a kérdést, amikor is az igazságos háború (*bellum iustum*) fogalmát vázolta. Ekkor már a keresztyének is elismerték, hogy a háború a törvényes jogrend cselekedete²³ és ennél fogva ők is szükségszerűen részesei annak. *Augustinus Isten városáról* (IV. könyv, 19.7) című művében fejti ki részletesen az igazságos háború kritériumait,²⁴ amit a keresztyén teológia azóta is öt pontban határoz meg. 1. A háború a végső kísérlet a megsértett jogrend helyreállítására. (*causa iusta*) 2. Minden háborúnak a célja csakis a békés együttélés lehet. Igaz ez még akkor is, ha az erőszakot kell segítségül hívni a békesség megszerzéséhez. (*recta intentio*) 3. A háborúban nem szabad olyan eszközt bevetni, amely nem megengedett, ezzel is figyelembe véve a másik fél jogait. (*debitus modus*) 4. A háború elindítását csak törvényes felsőbbség kezdeményezhette. Ez különbözteti meg a háborút a lázadástól vagy bármely felkeléstől. (*legitima potestas*) 5. Figyelembe kellett venni a megsértett jogot, mert a pusztítás csak a vitatott jog mértékéig volt igazságos. (*proportionalis*) Ezt a felsorolást újabban szokás még egy hatodik elemmel egészíteni, ami *Augustinus*nál nem jelenik ugyan meg, de létjogosultsága aligha kérdőjelezhető meg. 6. A civil lakosságot minden körülmények között óvni kell.²⁵ Érezhető mindebből, hogy a keresztyén etika célja még a *bellum iustum* fogalmának értelmében sem lehet más, csakis a béke megőrzése és helyreállítása. Abban hozott ez az időszak teljesen újat, hogy a megjelölt kritériumok betartása mellett a háború egy legitim eszközzé vált a béke eléréséhez. Nagyon rövid időn belül a pogányok ellen vívott háború is ebbe a kategóriába tartozott, amely egyfelől a földi jogrendbe való teljes beilleszkedésre mutatott, másfelől pedig az Istentől jövő békesség elérésének gyakran egyetlen eszközeként tekintettek rá.

2.3. A reformációi teológia háborúról alkotott képe. A reformáció korában lényegi változás nem történt a háború keresztyén erkölcsi megítélésében, inkább csak elmélyült, illetve kiegészült a *bellum iustum* tanítás. *Luther* egyértelműen a világi rendek szerepének fontosságát látta a kérdésben.²⁶ Az Ágostai hitvallás egyenesen így fogalmaz: „a keresztyéneknek szabad hivatalt viselniük, bíraskodniuk, császári és más, érvényben levő törvények szerint ítélniük, jogos halálos ítéleteket hozniuk, jogos háborút viselniük, katonáskodniuk...”²⁷ *Kálvin* teljesen egyetértett mindezekkel, de hozzátette még azt is, hogy a keresztyén embernek igenis van dolga a világi felsőbbsséggel. Amíg a lelki kormányzás Isten országa felé terel bennünket, addig a polgári kormányzásnak fenn kell tartania Isten tiszteletét és meg kell óvnia a közbékességet és a köznyugalmat.²⁸ Mindezeket túl *Luther* még azt is megjegyezte, hogy fel kell ismernie a keresztyén embernek, hogy a háború micsoda csapás, de nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynia, hogy még nagyobb csapás lenne az, amit a háborúval elhárítunk.²⁹ Tulajdonképpen *Luther* egyszerre szükséges és megengedett rossznak tartja a háborút, aminek mindig a végkimenetelét kell szemlélni, hiszen annak igazságos volta dönti el, hogy a keresztyének számára vállalható-e, avagy sem. A II.

23 GOLLWITZER, H. (1959): Háború és keresztyénség, 191.

24 AUGUSTINE, ST. (1958): City of God, 446-447.

25 SZÜCS, F. (2014): Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében, 36.

26 GOLLWITZER, H. (1959): Háború és keresztyénség, 191.

27 ÁGOSTAI HITVALLÁS, 16. cikkely.

28 KÁLVIN, J. (2014): Institutio, A keresztyén vallás rendszere II., 511.

29 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 398.

Helvét Hitvallás sem hagyja szó nélkül a háború ügyét és jellemzően a felsőbbbség kérdésénél említi meg: „*Ha pedig még háborúra is szükség volna ahhoz, hogy megőrizze a nép jólétét, Isten nevében indítson háborút, de csak úgy, ha előtte minden lehető módon békét keresett...*”³⁰ A *bellum iustum* fogalma azzal egészült ki tehát, hogy az államnak is kötelessége mindent megtenni a háború elkerülése és a békés együttélés végett, és mintegy utolsó lehetőségként lehet csupán számítani a fegyveres erőszakra. Fontos kitételként jelenik meg a nép oltalmazása is, ami arra mutat, hogy a reformáció az igazságos és jogos háború kapcsán inkább csak az önvédelemre koncentrált, mintsem a területi hódításra.

Egy érdekes, ám teológiatörténeti jelentőséggel bíró tény is meg kell említeni a reformáció háborúról való értekezése kapcsán. Mind az *Ágostai Hitvallásban*, mind Kálvin *Institutiojában*³¹ megjelenik egy csoport, ami ellen a reformátorok szót emeltek. Az anabaptisták egyik legfőbb tanítása szerint a gonoszt csak szeretettel lehet legyőzni.³² Ez a tanítás megkérdőjelezi a *bellum iustum* létjogosultságát, hiszen még a fegyveres önvédelmet is hatályon kívül helyezi. Ennek egyenes következménye lett, hogy a felsőbbbség kérdését az anabaptisták a nem hívők körébe utalták, ezzel jelezve, hogy a keresztyén embernek semmilyen szinten sem szabad a háborúban részt vennie. A reformáció korában elképzelhetetlen volt ennek a felfogásnak az egyházak életében való tartós meggyökerezése. Azonban az anabaptista – és így az alapvetően pacifista – mozgalmakkal való kapcsolata a történelmi felekezeteknek évszázadokkal később meghatározóvá vált a kérdésben. Ehhez azonban a világnak át kellett élnie a világháborúk szörnyű pusztításait, ami a *bellum iustum* tanítás újragondolásához vezetett.

2.4. Az újkori teológia háborúról alkotott képe. A 20. század olyan változásokat hozott mind a haditechnika, mind pedig a hadakozás terén, hogy azokat a teológia sem hagyhatta válaszadás nélkül. Szinte az addigi összes etikai elv megdőlt a világháborúk után, mert kiderült, hogy mind az emberi természet, mind pedig a fegyverek technológiai fejlődése megkérdőjelezi az igazságos háború gondolatának fenntarthatóságát. A világ átlépett egy másik korba, amit nagyon gyakran hadviselés koraként emlegetnek, amely időszak minden korábbi évszázadtól véresebb és indulatosabb volt. Megjelentek az ABC (atom, biológiai és kémiai) fegyverek, amelyek tömegek elpusztítására is alkalmasak. A keresztyén etika legfőbb kérdésévé az vált, hogy milyen körülmények között sorolhatóak ezek a típusú fegyverek teológiai jogvédelem alá?³³ Vajon van-e még értelme egyáltalán igazságos háborúról beszélni ezek tükrében?

Ha mint teológiatörténeti jelenséget vizsgáljuk a *bellum iustum* tanítását, akkor kijelenthető, hogy sajnos nagyon sok nehézséget okozott az évszázadok során. Az ókorban hangzatos és pontosan körülírt elgondolást a középkori egyházvezetés több háború legitimé tételéhez használta. Ráadásul csökkent a tanítás kapcsán a Hegyi Beszéd szociáletikai jelentősége is, ugyanis a békességszerzésnek egészen új értelmet adott.³⁴ A 20. században világossá vált, hogy aligha lehet megőrizni a tant, vagy legalábbis annak hagyományos értelmezését. *Karl Barth* már az első világháború kapcsán is markánsan szembefordult tanárai véleményével, akik akkor szükségszerű

30 A MÁSODIK HELVÉT HITVALLÁS, 168.

31 KÁLVIN, J. (2014): *Institutio*, A keresztyén vallás rendszere II., 510-511.

32 GOLLWITZER, H. (1959): *Háború és keresztyénség*, 191.

33 GOLLWITZER, H. (1959): *Háború és keresztyénség*, 193.

34 LOCHMAN, J. M. (1993): *A szabadság útjelzői*, 104.

háborúról beszéltek, ami a történelmet formálja.³⁵ De *Barth* számára akkor már az igazságos háború gondolata sem volt elfogadható. Távol állt ugyan a pacifista mozgalmaktól, de szerinte a keresztyén embernek elsősorban Isten királyságát kell megélnie, és ebbe a realitásba a háború semmilyen körülmények között nem férhet bele.³⁶ Ez pedig azt jelentette, hogy a teológia minden bizonnyal szakítani fog – nemcsak a háború kérdésében – korábbi álláspontjával. A 20. század nagy háborúi a keresztyén teológiát ezért a háború és béke tanításának teljesen újraértelmezéséhez vezették. Eddig a háború szükségességének lehetőségét próbálta igazolni a teológia, megértve abban Isten történelmet formáló munkáját. Látva milliók halálát és az elrettentő félelmet, immár a béke vált szükségszerűvé. Világossá vált, hogy a háborút nem lehet ezt követően semmilyen politikai eszköznek tekinteni, hiszen a haditechnika fejlettsége bárhol képes világméretű katasztrófát előidézni. Nem lehet az emberi természetre sem számítani, mert megmutatta valódi, kegyetlen arcát. Nem lehet helyreállításról sem beszélni, mert az okozott károkat szinte lehetetlen helyrehozni. Vagy ha fizikailag lehetségessé is válik, de lelkileg nincs jóvátétel, amely bármit is visszahozhatna abból, amit a háború szörnyűségei elvettek. De nem lehet közös együttéléséről sem beszélni, mert a háború következtében nem békesség, hanem a közös nagy nihil vár az emberekre.³⁷ A nukleáris háborúk megjelenése és az egész világot elrettentő, ilyen irányú fegyverkezések miatt a háborút nem lehet tovább már úgy értékelni, mint korábban.

Az újkor még egy jelenséget elhozott a háborúk tekintetében, amelyek újabb etikai kérdéseket vetnek fel. A nukleáris háborúk megjelenése mellett a világnak a terrorizmus állandó jelenlétével is számolnia kell. A terrorizmus minden eszközt megragad, hogy a maga igazságát érvényre juttassa.³⁸ A gyakran vallási indíttatásból elkövetett erőszakos tettekre nem tekinthet a keresztyén teológia másképpen, mint az önbíráskodás, a saját „igazság” erőszakos eszközökkel történő érvényre juttatása, amely gyakran nem a sértett jogot hivatott rendezni, így célja soha nem lehet a béke. Nem kétséges, hogy a teológiának a terrorizmust is el kell ítélnie, azonban kérdéses annak módja. Vajon mennyire hivatott részt venni az egyház ebben a küzdelemben? Hol van a határ a cselekvésben? A kérdés olyan értelemben költői, hogy a terrorizmus gyakran rejtőzködő volta miatt nagyon nehéz küzdeni ellene. De természetesen a Szentírás tükrében az állandó félelemben maradás sem járható út, hanem sokkal inkább int a keresztyén etika is egy józan óvatosságra és minden körülmények közötti békességkeresésre. Az utóbbi évtizedekben elindult keresztyén – iszlám – zsidó párbeszéd hatása a vallási terrorizmus területén várat még magára, de az irány világos: Istenben békességet kell találnia a világnak.

3. Következtetések. A protestáns etika mindezek tükrében két nagyon súlyos következtetést tud levonni, amelyek hozzájárulnak a háborúra reflektáló teológiai cselekvés megfogalmazásához. A teológiatörténeti vizsgálat során kiderült, hogy a keresztyén embernek az állam által oltalmazott jogrendet is figyelembe kell vennie. Márpedig elvitathatatlan tény, hogy a 20. század előtti háborúk nagy része a jogrendet hivatott megvédeni. Ha pedig a teológia a jogrendet isteni eredetűnek tartja, akkor nem mondhat kategorikusan nemet arra a háborúra, amely a jogrend megvédésének egyik

35 RASMUSSEN, A. (É.N.): Church and war in the teheology of Karl Barth, 392.

36 uo.

37 LOCHMAN, J. M. (1993): A szabadság útjelzői, 104.

38 SZÜCS, F. (2014): Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében, 37.

eszköze.³⁹ Itt szükséges megjegyezni, hogy az emberi együttélés nem képzelhető el hatalom és tekintély nélkül, amelynek betartásához feltétlenül szükség van bizonyos erőszakra. Ez természetesen az esetek többségében nem fizikai erőszakot jelent, hanem sokkal inkább a jogrend megszegésére vonatkozó súlyos következményeket. Tehát az államhatalomnak eleve arra kell berendezkednie, hogy a jogrend megtartásához hatalmat, tekintélyt és gyakran ilyen „nem fizikai” erőszakot kell alkalmaznia. Az etikai kérdés ebben a felvetésben az, hogy a teológia el tudja-e fogadni azt, hogy végső esetben a jogrendnek ez az erőszakkal való fenntartása a háborút is magában foglalja, illetve az erőszakot tudja-e úgy szemlélni, mint a törvényes rend fenntartásának egyik eszközét?⁴⁰ Mindez nem jelentheti azt, hogy a háború az emberiség eredeti állapotához tartozna.⁴¹ A bűnesetet követően jelenik meg először az ellenségeskedés, amit ugyan Isten támaszt a kígyó és az ember között (1Móz 3,15), de azt tisztán látni kell, hogy mindez az ember bűnös voltából fakad. Ugyanis a jogrend megsértésének legfőbb oka az emberi természetben keresendő. A 20. században pedig éppen az emberi természet kegyetlensége kérdőjelezte meg, hogy a háború – még ha igazságos is – maradhat-e az elkövetkezőkben a jogrend megtartásának hiteles eszköze?

A teológiai cselekvés másik lényeges formáló tényezője az Isten Országának üzenetének a megértése. Ha a *bellum iustum* egyik nem várt hatása a Hegyi Beszéd szociális következményeinek tompulása volt, akkor ebben a vonatkozásban a keresztyén teológia nem tehet mást, csak hogy minden lehetséges módon az ott feltárt krisztusi békesség (Mt 5,9) egyetemességét hirdesse. Ennélfogva a keresztyén embernek a háború értelmezésében is azzá kell válnia, akiben folyamatosan a régi és új feszültsége jelenik meg.⁴² Él abban a bűnös világban, amelyben a jogrendet gyakran csak „erőszakkal” és különféle szankciókkal lehet fenntartani, de az eljövendő világ békességére törekszik. Itt térnénk vissza röviden a reformátorok anabaptistákkal történő vitáinak a következményeire. Azzal, hogy az anabaptisták – és általában a békeegyházak – a hit nélkül élők körébe utalták a jog fenntartását. Ezzel azonban nemcsak a hatalomban és a jog fenntartásában való keresztyén részvételről mondtak le, hanem lemondtak Krisztus egyetemes királyságáról is.⁴³ Erre az aspektusra a református teológia csak nemmel felelhet. Rendkívül feszítő azonban a kérdés más oldali megközelítése is. Ha a keresztyén ember a hatalomban való részvétel mellett dönt, akkor azzal az erőszakkal, mint a hatalom jogfenntartásának eszközét tulajdonképpen legitim lehetőségként fogadja el.⁴⁴ Ezért a keresztyén embernek azzal kell szembesülnie, hogy olyan eltorzult világban kell az Isten Országának békességét hirdetni, amelyben a szeretet békés megnyilvánulásai – legalábbis a jogrend fenntartásának kérdésében – csak nagyon csekély mértékben, vagy egyáltalán nem vezetnek eredményre. Természetesen a nem fizikai erőszakkal történő szankcionálást is lehet úgy értelmezni, mint ami a szeretetnek egyfajta megnyilvánulása,

39 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 393.

40 Érdekes kitekintést nyújthat ilyen értelemben az egyházfegyelem kérdése. (A keresztyén vallás rendszere II., 316-319.) Kálvin számára a négy szemközti intés és a békességre törekvés az elsődleges lépés. Itt utalhatunk vissza arra a reformátori elgondolásra, hogy a *bellum iustum* csak akkor elfogadott, ha minden más lehetőséget már megpróbált a törvényes felsőbbség. Az egyházfegyelem kérdésében azonban, amikor ezek az utak nem vezetnek célhoz, akkor élni kell a kiközösítés és a fenyítés eszközeivel. Tehát ilyen módon maga Kálvin sem utasítja vissza az egyházi jogrend akár erőszakkal történő megvédését sem. Ennek a mértéke azonban sokkal inkább irányadó tárgyunk szempontjából.

41 SEBESTYÉN, J. (1993): Református etika, 394.

42 GOLLWITZER, H. (1959): Háború és keresztyénség, 192.

43 uo.

44 uo.

hiszen az nem önzésből, hanem a másik ember bukástól való megóvására irányul. Azt azonban a keresztyén etikának el kell ismernie, hogy az emberi természet Istentől való elhajlásának a következménye az, hogy a szeretet csak ilyen paradox módon válhat a jogrend fenntartásának eszközévé. Éppen ezért – különösen is a 20. század óta – válik nehezzé a háború megítélésének kérdése is a protestáns teológia számára. Ha az ilyen „szeretettel” történő jogfenntartást el is fogadhatjuk, akkor a háborút ennek következményének kell tekintenünk, amelyben a szeretet csak oly módon jelenhet meg, ha azokra tekintünk, akiknek életét és nyugalma megvédeni akarjuk.

3.1. Az egyház feladata. Végső soron akkor mit is lehet megfogalmazni, mintegy teológiai cselekvési programként? *Barth* minden ellenállásával együtt nem gondolja azt, hogy a keresztyén etikának általában tagadnia és visszautasítani kellene a háborút, azt azonban igen, hogy az egyháznak mindent meg kell tennie a lefegyverzés és az ellenség elpusztításának gondolata ellen.⁴⁵ Érdekes adalék a kérdéshez, hogy amikor *Barth* ezeket mondta, éppen akkor, a vesztes második világháborút követően kezdődött meg a német hadsereg teljes lefegyverzése, amelyet az ország és a világ vezetői tudatosan fenntartottak ezt követően is. De éppen az orosz – ukrán fegyveres konfliktus egyik keveset hallott következménye az lett, ahogyan a nyugati hadseregek – köztük a *Bundeswehr* – ismét komoly fegyverkezési programba kezdtek. Úgy tűnik tehát, hogy téves az az elgondolás, amely szerint egy háborút csak a vitatott jog és az egymással szemben álló felek tekintetében kell etikailag értelmezni. A fegyveres konfliktus gerjesztette félelemnek messze ható gazdaságetikai és szociáletikai következményei vannak az egész világ számára. Ilyen értelemben természetesen a legfőbb teológiai cselekvés, hogy a felebaráti viszonyulást minél inkább elmélyítse az egyház. Az azonban látszik, hogy ez nem csupán a háborúban álló felekre vonatkozik, hanem a konfliktus által gerjesztett félelem és annak minden következménye kapcsán az egész világon egyetemesen kell kiállni a felebaráti szeretet meghirdetése mellett. A legfontosabb azt tudatosítani, hogy a modern háborúknak már nincsenek nyertesei, csak vesztesei. A háború következtében fellépő nyersanyaghiányok és áremelkedések miatt pedig nincs a világnak olyan szegmense, ahol egy háborúnak ne lennének vesztesei. Ilyen értelemben – *Bonhoeffer* szavaival élve – igenis totálissá válik minden háború, ezért a felebaráti szeretetnek is totálissá kell válnia.

Szintén *Barth* fogalmazza azt meg, hogy a békés joggal való államfenntartásra mind a hatalomnak, mind az egyháznak sokkal többet kellene gondolnia és sokkal többet kellene arról gondoskodnia akkor, amikor béke van.⁴⁶ A keresztyén etika egyik legnagyobb célja, hogy az Istennel való harmonikus kapcsolat felé terelje a világot. Az ószövetségi *shalom* fogalomnak is van egy ilyen kiterjedése, amely a világgal való megbékélésre irányul, mint az emberi boldogság egyik alapvető tényezője. Ebben az értelemben az egyháznak minden időben komolyan kell venni a *megbékéltetés* kérdését, amellyel Isten Jézus Krisztusban a világot önmagával megbékéltette. (2Kor 5,19) A világnak fel kell ismernie, hogy csak akkor lesznek a népek békességben egymással, ha tud az egyház Krisztus megbékéltetésének erőterében élni. Ezért kell felismerni a protestáns etikának, hogy az eljövendő világ békessége ezáltal tudja a mi világunkat is átformálni. Ez pedig a háború esetében azt jelenti, hogy nemcsak az adott időben és adott fegyveres konfliktus idején kell küzdeni

45 RASMUSSEN, A. (É.N.): Church and war in the teheology of Karl Barth, 387.

46 BARTH, K. (2004): Community, State, and Church, 189.

a békéért, hanem a háborút okozó bűn ellen minden időben harcolni kell az Isten békességre vezető akaratának való engedelmességgel.⁴⁷

Végül pedig etikai következményként a háborút követő békéről is szükséges szólni. *Dietrich Bonhoeffer*, amikor már látta, hogy a második világháborúból népe vesztésként fog kikerülni, akkor már komolyan írt a megigazulásról és a megbékélésről.⁴⁸ Különösen is a 20. század háborúira igaz, hogy az azokat lezáró béke voltaképpen nem nevezhető békességnak. Kell-e nekünk, magyaroknak ezt magyarázni, akik egy évszázad elteltével is az első világháborút lezáró béke okozta sebeinket fájlaljuk? *Bonhoeffer* már a bűnvallás kérdése kapcsán megállapítja, hogy az egyháznak számos területen meg kell vallania vétét, és fel kell ismernie a maga felelősségét a háborúban. Az egyház többek között mindig vétkes a felelősségteljes cselekvés elmulasztásában és az idők jeleinek figyelmen kívül hagyásában.⁴⁹ Érdemes ezt a *Barmeni Teológiai Nyilatkozat* árnyékába helyezni, amikor is a Német Hitvalló Egyház bátran szembeszállt a hatalommal az Ige oldalán, s amelyben még a második világháború előtt álló német vezetés felé azt az üzenetet fogalmazták meg, hogy ők az Szentlélek erejéből szeretnének cselekedni. Minden háború ilyenformán azt jelenti, hogy Isten népe nem fejezte még be a Lélek által való cselekvést. De tovább folytatva *Bonhoeffer* gondolatmenetét világossá válik, hogy az egyház csak akkor újulhat meg, ha Krisztus előtt térhet hajt.⁵⁰ Ez azonban még nem jelentheti az egész világ megújulását. Az egyháznak a földi keretek között tovább kell végezni ezt a megbékéltetést, hiszen Isten ezt bízta rá.⁵¹ De közben az egyháznak azzal is tisztában kell lennie, hogy a világ teljes gyógyulása csak az eljövendő világban fog megtörténni. Ezért lesz a háború és tulajdonképpen minden seb gyógyulása mindig hatalmas küzdelem az egyház számára.

Bibliográfia

- A MÁSODIK HELVÉT HITVALLÁS, Kálvin Kiadó, Budapest, 2017.
ÁGOSTAI HITVALLÁS, A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, Luther Kiadó, Budapest, 2008.
AUGUSTINE, St., *City of God*, Doubleday, New York, 1958.
BARTH, K., *Community, State, and Church*, Wipf and Stock, Eugene, Oregon, 2004.
BONHOEFFER, D., *Ethics*, Fortress Press, Minneapolis, 1996.
GLASENAPP, H. v., *Az öt világvallás*, Gondolat, Budapest, 1977.
GOLLWITZER H. Dr., *Háború és keresztyénség*, in: *Teológiai Szemle*, 1959/5-6. szám, 189-194.
KÁLVIN, J., *Institutio, A keresztyén vallás rendszere II.*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2014.
LOCHMAN, J.M., *A szabadság útjelzői*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.
RASMUSSEN, A., *Church and war in the teheology of Karl Barth*, in: *Living Theology*, 386-397.
SEBESTYÉN, J. Prof. Dr., *Református Etika*, Iránytű kiadó, Budapest-Gödöllő, 1993.

47 SEBESTYÉN, J. (1993): *Református etika*, 401.

48 SZÜCS, F. (2014): *Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében*, 38.

49 BONHOEFFER, D. (1996): *Ethics*, 141.

50 BONHOEFFER, D. (1996): *Ethics*, 142.

51 SZÜCS, F. (2014): *Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében*, 38.

SZÜCS, F., *Háború és béke teológiai megítélése a Nagy Háború tükrében*, in: Confessio, 2014/4, 32-39.

SZÜCS, F., *Teológiai Etika*, Lux, Kiadja a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest. 1993.

TÖRÖK, I., Dr., *Etika*, Free University Press, Amsterdam, 1988.

A Szerző kaposvári református lelkipásztor, a PRTA tanára.

ALUMNI

– VÉGZETT HALLGATÓINK ROVATA –

AZ ŐRSÉGBEN ÉS KERKAMENTÉN SZOLGÁLUNK....

Fontosnak tartjuk, hogy teológiánk végzett hallgatóit megkeressük és megszólítsuk, hogy beszéljenek magukról, az életükről, a teológiai tanulmányokat követő évekről. Most a Szakál-házaspárral ismerkedhetnek meg Olvasóink, akik maguk is Pápán végeztek, s akik több mint tíz esztendeje az Őrségi gyülekezetekben teljesítenek lelkipásztori szolgálatot. Ismerkedjünk meg Szakál Anikóval és Zoltánnal. Kérdező: Sárközi Gergely Antal.

Köszönöm, hogy elvállaltátok ezt az interjút. Legelőször is azt szeretném megkérdezni, hogy mi, vagy Ki vezetett benneteket a teológiára?

Szakál Zoltán: A magam részéről sokat köszönhetek egy talpraesett hittanoktatónak, hiszen tőle kaptam az első impulzusokat, amelyek segítettek keresővé válni. Ő kezdett el foglalkozni velünk az iskolában, amely megragadott és elindított az úton – az istenkeresés útján. Addig is érdekelt természetesen mindez, de úgy általában. Időközben kinyílt a világ, sok-sok olyan kérdés érdekelt, ami utánajárást igényelt. Ott volt bennem a világ-, illetve a saját életem megértésének vágya. Ennek a hittanoktatónak – aki egyébként egy lelkipásztor lánya volt – a lénye, szeretetteljessége nyitogatta a szemüket, irányított bennünket, hogy vannak hasonló fiatalok a gyülekezetben is. Így jutottam el a gyülekezet ifjúsági csoportjába. Abban a közösségben viszont kicsinek éreztem magam: komoly témákról beszélgettünk, s mindenki megfogalmazhatta a kérdéseit, véleményét. Számomra kezdetben ez nehéz volt. Isten azonban közben már folyamatosan készített, egyengette az utamat. Imádkoztam az Úrhoz, aki első körben bátorságot adott. Lépésről-lépésre vezetett az ÚR, hogy nyitottabb legyek. Később, különböző missziós rendezvényeken már bizonyoságtételre is felkértek. Persze ott volt aztán a kérdés, hogy merre-hogyan 8. osztály után? A Székelyudvarhelyi Református

Kollégiumba mentem tovább tanulni. Folyamatosan ott volt bennem a jövő kérdése. Időközben nyaranta édesapám mellett faragtam, intarziáztam, s egy ideig gondolkodtam azon, hogy abban a munkakörben helyezkedem el én is. Közben komolyan foglalkoztatott, hogy mit akar az ÚR az életemmel, s egy hosszabb imádságos idő alatt megerősített ígérel is, hogy az Ő szolgálatába kell állnom.

Persze volt egy kis viaskodás bennem, hogy „*biztos ez az ÚR akarata?*” – hiszen a teológia és a lelkészi szolgálat is komoly felkészülést igényel. Isten azonban bátorított, s az évek alatt formált, alakított. A kolozsvári, sikertelen felvételim után maradtam a tanítóképzőben, közben pedig a helyi rádióban a református félóra szerkesztésében segédkeztem, így is készültem a teológiára. A második felvételi sikertelensége kérdéssé tette bennem, hogy jól értettem-e az elhívást? Nyitott voltam bármire, amit az ÚR akar, de közben elkezdtem dolgozni, s egyre jobban elengedtem ezt a szálát. Építőipari segédmunkásként a fizikai munka nehézsége mellett a környezetem szellemi lelki igénytelenségével is küszködtem, de volt bizalmam Istenben, s tudtam, hogy Ő megmutatja az utat, amelyen járnom kell. Egy baráti kapcsolaton keresztül vezetett el az utam a Pápai Református Teológiai Akadémiára.

Szakál Anikó: Ha az a kérdés, hogy *Ki* vezetett a teológiára, akkor azt mondhatom, hogy Isten. Én a Pápai Református Kollégium Gimnáziumába jártam, s az osztálytársaim sokszor mondogatták, hogy „*biztos pap lesz belőled!*” Én kezdetben ezekre mindig azt válaszoltam: „*biztos, hogy nem.*” Jól éreztem magam a Refiben, szerettem oda járni. Természetesen előkerült a továbbtanulás kérdése is. Negyedikben tanítószakra szerettem volna menni, közben azonban éreztem, hogy erősödik bennem az elhívás a teológia felé, így végül mindkét szakra beadtam a jelentkezésemet. Végül a teológiát választottam.

Mit kaptatok a teológiától tanulmányaitok során?

Szakál Zoltán: A kezdet nagyon nehéz volt, hiszen a szüleim nem nagyon tudtak anyagilag támogatni és a héber, illetve a görög nyelvvel én is küszködtem, aztán a későbbi feleségem, Anikó mellém állt a tanulásban és a családja is felkarolt. A teológiai tárgyak nehézségét és mennyiségét tekintve úgy nézett ki, hogy a lelkipásztori szolgálat két harmada a tudományos igényű felkészülésről és a szolgálatokról szól majd és egyharmad rész minden másról. A valóságban a lelkészi szolgálat egyharmada sem szól az igehirdetési szolgálatról és több mint kétharmad részt jelent a hitoktatás, a hivatalvezetés/igazgatás, a közösség szervezés és mindenféle ügyintézés.

Azt is megtanították a teológián eltöltött évek, hogy a szinte reménytelennek látszó harcokat is meg lehet vívni, az égbe magasodó hegyeket is meg lehet mászni Istennel. Ha reménytelennek látszik is egy helyzet, meg lehet oldani Isten erejével. Nem a mi szűk látóköreink szerint vagy megoldásaink szerint, hanem úgy jön a megoldás, ahogyan nem is gondolnánk.

Nem tartoztam a könnyen tanuló diákok közé, de szolgálni akartam és tudtam, hogy Istennek célja van az életemmel. Időközben a feleségem családja és gyülekezete is befogadott.

A mi időnkben jött be a hatodév gyakorlata: kezdő lelkészként Bajánsenyére kerültünk. Az esperes volt a felügyelőlelkészünk, aki 43 km-re lakott tőlünk. Sok kérdéssel bombáztuk, miközben azt

éreztek, hogy sok minden mást is meg kellett volna tanulni (rendezvényszervezés, könyvelés, kapcsolatépítés, pályázat stb). Meg kellett küzdenünk a „mély vízzel.”

Szakál Anikó: Én azt éreztem, hogy a teológián szinte belefutok a tanulmányokba. Soknak éreztem az elméletet a gyakorlattal szemben.

A hatodévet nagyon szerettem. Ez nálunk még úgy nézett ki, hogy tíz hétig gyülekezeti gyakorlaton voltunk – én Veszprémben –, aztán missziói és diakóniai gyakorlatok voltak 1-1 hétig. Persze, tudom, hogy az elméletet meg kellett tanulni, de nekem személy szerint sok elméleti tudás ment a süllyesztőbe és nagyon hiányzott még több gyakorlat a teológiai oktatásban.

Mióta szolgáltok a gyülekezetben? Hogyan kerültetek először kapcsolatba a gyülekezettel? Mit láttok, hogyan fejlődtek a lelkesi szolgálatokban az elmúlt években?

Szakál Zoltán: Bajánsenyén 11. éve vagyunk. Annyi változás történt, hogy 6 év után váltottuk egymást. Időközben öt gyermekünk született, ami Anikó számára években is jelentős háttér munkát jelentett. Aztán ő vette át Bajánsenyét önálló lelkesként.

Ezalatt a kerkamenti és a szentgyörgyvölgyi gyülekezetbe kaptam egy éves helyettes lelkesi kirendelést, majd ez utóbbit Rozgonyi Emőke átvette, én pedig már ötödik éve szolgálok a Kerkamentén.

Folyamatos fejlődésről szól ez a történet. Nagy rugalmasságot és tanulékonytságot igényel a szolgálat. Külső megítélés szerint nagyon konzervatívnak és merevnek gondolják sokszor a lelkesi szolgálatot, de napról-napra szembetaláljuk magukat új kihívásokkal és lehetőségekkel, amelyekkel szembe kell nézni. Ilyen volt az elmúlt másfél évben a Covid-helyzet is.

10 évvel ezelőtt komoly leckék által sikerült belerázódnunk a szolgálatba. Volt félreértésünk a polgármesterrel egy emlékműszentelés kapcsán, aztán nem győztem kisimítani a gyűrődéseket.

Őszintén szólva nagy hasznát vettük volna, ha lettek volna olyan szeminárium a teológián, amely a kapcsolatépítésről, vezetőképzésről, vagy konfliktuskezelésről szól. Hiszen ha a lelkes nem tudja jól kezelni a közösséget, akkor ezt később nagy küzdelmeket jelent, illetve a konfliktusok megoldása is nehezebben megy. Ezen felül például a családlátogatással kapcsolatos „szituációs-gyakorlatokat” nagyon el tudtam volna képzelni.

Nagyon fontosnak tartom azt a kezdeményezést, hogy a teológia egy űrlap kitöltésével kapcsolatban megkereste a már végzett lelkeseket – volt pápai hallgatókat –, hogy a segítségükkel, ötleteikkal a teológiai képzést közelebb vigyék a gyakorlathoz. Fontos a kényes helyzetek megfelelő kezelése, hogy hogyan ne menjünk bele olyan szituációba, amelyek csak rombolnak, helyette hogyan építsünk vagy mentünk meg a kapcsolatokat Krisztus szeretetével.

A kerkamenti gyülekezeteket hat éves tapasztalattal átvéve egész máshogy tudtam kezelni.

Érzem, hogy az ÚR folyamatosan segített a fejlődésben, akár keserves leckék által is. A szórványlelkészség és a hittanoktatás rengeteg feladatot ad. A hittanoktatás kiváló missziós lehetőség, sok fiatal család megszólítására, ugyanakkor az is látható, hogy nem lehet sajnós mindenkit „elkötelezni” a közösségbe. A gyerekek ragaszkodása viszont jó visszajelzés.

Nagy öröm számomra, hogy az idei hittantábor lesz a tizedik, amelyet hat lelkész közösen szervez. Fontos lenne, hogy a hallgatók már a teológián is megismerjék a saját gyengeségeiket, illetve erősségeiket. Nagy szükség van a megfelelő önismeretre, mert hatalmas szerepe van a gyülekezeti szolgálatban. A gyülekezeten belüli munkatárskeresés is különösen fontos!

Azért is fogtunk össze a környékbeli lelkészekkel, mert külön-külön túl kicsik vagyunk ahhoz, hogy önállóan tudjunk nagyobb kaliberű rendezvényeket tartani. A közös programok viszont – presbiteri, nőszövetségi konferenciák, imaalkalmak, hittantáborok – a gyülekezetek számára is megerősítést adnak.

Szakál Anikó: 2010-ben a REND-et Pápán tartották, s mi már túl voltunk a záróvizsgán, de az ELV még hátra volt. A teológia után Angliában töltöttünk közel egy évet egy keresztyén szállodában önkéntesként. Zoltánnak nem volt meg a középfokú nyelvvizsgálója, nekem pedig az alapfokú, de utána könnyen sikerült.

A REND-en Steinbach püspök urat a parkolóban megkérdeztük, hogy mikor lehetne beszélni a leendő szolgálati helyről. Ő azt mondta, hogy egy áldott helyre, Bajánsenyére szántak bennünket, azt se tudtuk hol van, de eljöttünk az esperes úrhoz bemutatkozni. Végül az lett a megállapodás, hogy egy évig itt leszünk, aztán a gyülekezettel eldöntjük, hogy legyen-e folytatás. Az elején volt némi döcögés, de megszoktuk egymást.

Ha már erősségekről-gyengeségekről van szó: nektek mi az erősségetek?

Szakál Zoltán: A szolgálat kezdetén a hitoktatástól tartottam leginkább, s főleg az óvodai hittanoktatástól (a teológián ezzel sem számoltunk), amely ráadásul a legnehezebben indult. Aztán Isten úgy alakított, formált, hogy mára már azt mondhatom: a gyerekekkel való foglalkozás egyik nagy áldása a szolgálatomnak. Közben öt gyerek apukájává váltam, ez pedig sokat segített. Egész másként tudok már a gyermekekkel foglalkozni.

Az elején ott voltak bennem a kérdések az apasággal kapcsolatban: azt is lelkiismeretesen akartam végezni, de sok minden nyomasztóvá vált: hova és hogyan összpontosítsam az erőmet, időmet?

A másik félelem: nem volt átfogó látásom a hivatalvezetés, és az ezzel járó teendők, az ügyintézés felől. Nagy küzdelemmel és erőfeszítésekkel kezdtem neki ennek. Tartottam a pályázatoktól.

Megtapasztaltam, hogy Isten tud segítőtársakat adni a gyülekezeti munkához, a szülői, házastársi feladatokat viszont nem lehet másra bízni. Beletanultam abba is, hogy a Kerkáskápolnai és Kerkafalvi parókiát, mint szálláshelyet tudjam úgy szervezni, hogy az anyagi segítséget és sok jó kapcsolatot is jelentsen a gyülekezetnek, de ezen a területen abszolút nulláról indultam.

Szakál Anikó: Amit szeretek, az a hittanoktatás, bár nekem is nehezen indult. Ugyanakkor szeretek ígét hirdetni is és családokat látogatni!

Anikó, hogyan fejlődöttél a szolgálat alatt?

Szakál Anikó: Azt gondolom, hogy ennyi idő után kiemelhetem, hogy mennyire fontos az, hogy a lelkész a falubeliekkel jó viszonyt alakítson ki. Nagyon fontos az elfogadás egy kis közösségben!

Azt látom, hogy a hittanoktatásban is fejlődtem, ez az elején nem ment olyan jól. Fejlődtem az igehirdetésben is. Közben próbálok odafigyelni a beteglátogatásra, családlátogatásra, hogy a személyes pasztorációban még jobban odategyem magam.

Tudományos területen nem sikerült fejlődöm, bár időm se jutott rá. Persze tehetjük előbbre a szakmai fejlődést a családhoz képest, de ami e miatt kimarad a család életéből az többé nem tér vissza, a szakmaiságnak még akkor is jut idő amikor a gyerekek kirepülnek.

Mit tartotok fontosnak a lelkési szolgálatotokban?

Szakál Zoltán: Mindenekelőtt és mindenekfelett az embereket az üdvösség útjára vezeti. Az életmentés az elsőrendű üzenete, tartalma, lényege ennek a szolgálatnak. Az, hogy az embereket Istenhez vezessük, s ezután következik az, hogy egy közösséget is szervezzünk. Persze egy gyülekezetnek is a lelkésze vagyok, ahová igyekszem minél több embert elhívni, de legfontosabb az, hogy az emberek megismerjék Istent. Ez sok mindenre felszabadított engem is: a siker vagy kudarc kérdését nem fehér vagy fekete, ezt is bízunk inkább Istenre. Igyekszünk arra koncentrálni, hogy az embereket az örök élet útjára vezessük. Ha valaki világi szemmel mint „céget vagy cégvezetőt” elemzi a lelkési szolgálatot, akkor sokaknak „kudarc” a szolgálata (előregedés, elköltözés, fogyás), bár nálunk a Kerkamentén egy-két fővel minden évben sikerült gyarapodnunk. Fontos a különbségtétel, hogy milyen szemmel is tekintünk a szolgálatra, Isten mércéje szerint a siker nem számokban, hanem engedelmségben, bizalomban és üdvösségben mérhető.

Szakál Anikó: A legfontosabb cél, hogy minél többeket elérjünk, főleg Covid után, hiszen csökkent a látogatottság.

Különösen fontos a gyermekek közti munka is. Az elmúlt tanévben már a bajánsényei iskola református fenntartásban működött. Bízom abban, hogy a gyermekek életében fontossá tudjuk tenni az imádságot, a hitéletet. Ennek kapcsán sikerült fiatal családokat elérni, velük jóban lenni, őket hívogatni. Mindeközben pedig – nem elfelejtkezve a tradicionális templomba járó közösségről – megbecsüljük az idősebb testvéreket is.

Még egy fontos dolgot szeretnék kiemelni: lelkész házaspároknál szokás, hogy a férfi van helyben, a felesége pedig más – jellemzően a környéken lévő – gyülekezetben szolgál, akár szórványban. Öt gyermekes édesanyaként azt mondhatom: pont fordítva kellene! Bajánsenyén lakunk, ahol én vagyok a lelkész. Öt gyermek mellett könnyebb, ha a lelkészcsalád lakóhelyén a feleség a helyi gyülekezet lelkésze – legalábbis, ez a mi tapasztalatunk.

Kedves Anikó és Zoltán, köszönöm a beszélgetést! Életetekre, szolgálatotokra Isten áldását kérem!

- Csajági Dezsőről készült képet a családtól kaptuk.
- A Horváth József életéről szóló cikkhez felhasznált kép forrása: Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Az eredeti képről a reprodukciót készítette: Kóka László levéltári ügykezelő (DREL).

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. Kérjük, hogy lapunkba szánt írásait az alábbi irányadó formai követelményeknek megfelelően küldjék el *Szerkesztőségünknek*: a szöveget balra zártan (vagy sorkizártan), Times New Roman betűtípusban, 12 pontos betűmérettel, egyes sorközzel, valamint 2,5 cm-es margóval készítsék el.

2. Kérjük, hogy tudományos igényű cikk esetén a lábjegyzetek folyamatos számozással következzenek egymás után.

3. Példák a lábjegyzetelésre:

Egy szerző esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Cím. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Több szerző esetén: Főszerkesztő neve (ÉVSZÁM, SZERK): Cím. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Tanulmány esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Tanulmány címe. In: SZERKESZTŐ (ÉVSZÁM, SZERK): Kötet címe. Kiadó, Kiadás helye, oldalszám.

Folyóiratcikk esetén: SZERZŐ (ÉVSZÁM): Cikk címe. In: FOLYÓIRAT CÍME, évfolyama, lapszáma, oldalszám (-tól-ig).

4. Tudományos igényű cikk küldése esetén kérjük, ne készítsenek teljes bibliográfiát, hanem a fentebb látható módon lábjegyzetelésben jelezzék a hivatkozott mű adatait.

5. Kérjük, hogy amennyiben a részünkre megküldött írást a későbbiekben máshol megjelentetik, a megjelentetésnél mindenképpen jelezzék, hogy az adott írás már megjelent egyszer a Pápai Kollégiumi Lapok hasábjain.

6. Hasonlóképpen, ha olyan írást küldenek részünkre, mely már egyszer megjelent egy másik lapban, legyenek kedvesek ezt megírni *Szerkesztőségünknek*, hogy a megjelentetés alkalmával ezt jelezhessük.

7. Szerzőink számára tiszteletpéldányt biztosítunk.

8. A szerzők maguk vállalnak felelősséget írásuk tartalmáért.

KÖVETKEZŐ LAPZÁRTA: 2022. SZEPTEMBER 10.

A Pápai Kollégiumi Lapok a Pápai Református Teológiai Akadémia diákújsága. Nyomatott a Teológiai Akadémián. Írásait, észrevételeiket a Szerkesztők az alábbi elérhetőségre várják: pklujsag@gmail.com.

